

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ (1998-2012)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEBRAİL TELEK

GAZİANTEP
EYLÜL 2013

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ (1998-2012)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEBRAİL TELEK

Danışman: Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ

GAZİANTEP
Eylül 2013

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ (1998-2012)**

CEBRAİL TELEK

Tez Savunma Tarihi: 18.09.2013

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Hüseyin BAYRAKTAR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

A. Özsağır
Doç. Dr. Arif ÖZSAĞIR
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

T. DİREKÇİ

Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ (Tez Danışmanı)

Doç. Dr. Ömer ÖZÇİÇEK (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Hasan AKSOY (Üye)

İmzası
T. DİREKÇİ
Ö. ÖZÇİÇEK
H. AKSOY

ÖZET
KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ (1998-2012)

TELEK, Cebrail
Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuba DİREKCİ
Haziran 2013, 94 sayfa

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, ekonomi literatüründe uzun süredir hem teorik hem de ampirik alanda tartışma konusu olmuştur. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan iki önemli yaklaşım; Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezi'dir. Wagner, bu ilişkinin ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğuna işaret etmiş, onun aksine Keynes ise, bu ilişkinin kamu harcamalarından büyüme doğru olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın amacı ise, Wagner ve Keynes yaklaşımları çerçevesinde 1998-2012 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin test edilmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için Johansen Eş-Bütünleşme, Granger Nedensellik Testi analizi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; kamu harcamalarından ekonomik büyüme doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Bu durum, Türkiye'de incelenen dönemde Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda incelenen dönemi 1987 ile 2012 yılını kapsayacak şekilde genişletirsek; aynı ekonometrik yöntemleri kullanarak yaptığımız analizlerde, sonuç Wagner Kanunu'nu desteklememektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Wagner Kanunu, Keynes Hipotezi.

ABSTRACT**THE RELATION BETWEEN PUBLIC EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: ANALYSIS OF THE TURKISH ECONOMY (1998-2012)**

TELEK, Cebrail

M.A. Thesis, Department of Economics

Supervisor: Assist. Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ

June 2013, 94 pages

The relation between public expenditures and economic growth, has long been a subject of debate in both teoretical and empirical economic literature. The two major approaches are Wagner Law and Keynes Hypothesis on the relationship between public expenditures and economic growth. Wagner, who pointed out that the direction of the relationship is from the economic growth to public expenditure. On the contrary, Keynes, who revealed that the direction of the relationship is from public expenditure to the economic growth. The purpose of this study, the framework of Wagner and Keynesian approaches, using the period 1998-2012 quarterly data, is to test the relationship between public expenditures and economic growth in Turkish Economic. Johansen Cointegration, Granger Causality Test was used to achieve this goal. According to the findings of the study, a causality relationship was not from public expenditure to economic growth, but a causality relationship was found from economic growth to public expenditure. This condition, it shows that Wagner Law is valid in examined period in Turkish economy. We expanded to include the period 1987-2012 years in our study, using the same econometric methods: results do not support the Wagner Law.

Key Words: Public Expenditures, Economic Growth, Wagner Law, Keynes Hypothesis.

ÖNSÖZ

Ekonomi literatüründe kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli iktisadi yaklaşımlar tarafından incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımların içerisinde en önemlileri olarak Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezi gösterilebilir. Bunlardan; Adolph Wagner, ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve dolayısıyla da kamu harcamalarında bir artışa neden olacağını açıklamıştır. Wagner'in aksine John Maynard Keynes ise kamu harcamalarının ekonomik büyümenin bir sonucu olmadığını, aksine, kamu harcamalarının artması sonucu ekonomik büyümenin gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu iki görüş etrafında Dünya ekonomi literatüründe çok sayıda araştırma yapılmış ve ülkeden ülkeye farklılık gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada amaç, Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü bulmak ve Wagner Kanunu ile Keynes Hipotezinin Türkiye Ekonomisi (1998-2012) açısından geçerliliğini test etmektir.

Bu amaçla yola çıktığım ve sonuçlandırmaya çalıştığım bu çalışmada; yüksek bilgi birikimi ile her daim desteklerini esirgemeyen ve isimlerini her zaman saygıyla anacağım, sayın danışman hocam Doç. Dr. Tuba DİREKCI'ye ve her sorunumla başa çıkmama yardımcı olan biricik abim Öğr. Gör. Ali TELEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Cebrail TELEK
Haziran, 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1.GİRİŞ.....	1
2. KAMU HARCAMALARI	4
2.1. KAMU HARCAMALARI TANIMI.....	4
2.2. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI.....	5
2.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma.....	6
2.2.1.1. Cari harcamalar.....	6
2.2.1.2. Yatırım harcamaları.....	7
2.2.1.3. Transfer harcamaları.....	8
2.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma.....	9
2.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Sınıflandırma.....	9
2.2.3.1. Genel hizmet harcamaları.....	10
2.2.3.2. Adalet ve yargı harcamaları.....	10
2.2.3.3. Savunma harcamaları.....	11
2.2.3.4. Altyapı harcamaları.....	11
2.2.3.5. Eğitim harcamaları.....	12
2.2.3.6. Sağlık harcamaları.....	14
2.3. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞI VE ARTIŞINI.....	15
ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	15
2.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri.....	16
2.3.1.1. İktisadi nedenler.....	16
2.3.1.2. Devlet anlayışında meydana gelen değişimler.....	17
2.3.1.3. Savaş ve savunma harcamalarındaki değişiklikler..	17
2.3.1.4. Teknolojik gelişmeler.....	18
2.3.1.5. Nüfus artışı.....	18
2.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri.....	19
2.3.2.1. Para ekonomisinin yaygınlaşması.....	19
2.3.2.2. Bütçe usulünün değişmesi.....	19

2.3.2.3. Paranın değerinin düşmesi.....	20
2.3.2.4. Ülke sınırlarının ve nüfusun büyümesi.....	20
2.4. KAMU HARCAMALARINDAKİ ARTIŞI AÇIKLAMAYA.....	
YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	21
2.4.1. Wagner Kanunu: Kamu Harcamalarının Sürekli Artışı.....	22
2.4.2. Peacock-Wiseman: Harcamaların Sıçramalı Artış Tezi.....	24
2.4.3. Kamu Harcamalarının Artışı ile ilgili Diğer Görüşler.....	25
2.5. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİ ÜZERİNE.....	
ETKİLERİ.....	26
3. EKONOMİK BÜYÜME.....	27
3.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE TANIMI.....	27
3.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ.....	29
3.2.1. İşgücü(Emek).....	29
3.2.2. Sermaye.....	30
3.2.3. Doğal Kaynaklar.....	30
3.2.4. Teknolojik Gelişme.....	31
3.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ.....	32
3.4. BÜYÜME TEORİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	33
3.4.1. Merkantalizm (1450 – 1750).....	33
3.4.2. Fیزیokrasi (1750–1776).....	33
3.4.3. Klasik Büyüme Teorisi.....	34
3.4.4. Marksist Büyüme Teorisi (Sosyalist Büyüme Teorisi).....	35
3.4.5. Schumpeter'in Ekonomik Büyüme Teorisi.....	36
3.4.6. Dışsal Büyüme Teorileri.....	36
3.4.6.1. Post-keynesyen büyüme modeli (harrod-domar.....	
büyüme modeli).....	36
3.4.6.2. Neo-klasik büyüme modeli(solow büyüme modeli).....	38
3.4.7. İçsel Büyüme Modelleri.....	39
3.4.7.1. Temel AK modeli: Rebello modeli.....	40
3.4.7.2. Bilgi birikimi ve Romer yaklaşımı.....	41
3.4.7.3. Kamusal alt yapılar ve Barro yaklaşımı.....	41
3.4.7.4. Beşeri sermaye ve Lucas yaklaşımı.....	42
3.4.7.5. Araştırma-geliştirme (AR-GE) yaklaşımı.....	44
4. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİ..	
İNCELEYEN UYGULAMA ÇALIŞMASI.....	46
4.1. LİTERATÜR.....	46
4.1.1. Konuyla İlgili Dünya Ekonomilerinde Yapılan Çalışmalar..	46
4.1.2. Konuyla İlgili Türkiye Ekonomisinde Yapılan Çalışmalar...	52
4.2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK.....	
BÜYÜME İLİŞKİSİNİ İNCELEYEN UYGULAMA	
ÇALIŞMASI.....	61
4.2.1. Analizde Kullanılan Model, Veri Seti ve Metodoloji.....	62
4.2.2. ADF Birim Kök Testi.....	63
4.2.3. Johansen Eş-bütünleşme Analizi.....	68
4.2.4. Granger Nedensellik Analizi.....	73
5.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	76

KAYNAKÇA.....	79
EKLER.....	90
ÖZGEÇMİŞ (VITAE).....	94

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo 4.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Yabancı.....	57
Literatür Tablosu.....	57
Tablo 4.2. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye.....	59
Literatür Tablosu.....	59
Tablo 4.3. ADF Birim Kök Analizi Sonuçları(1998-2012).....	67
Tablo 4.4. ADF Birim Kök Analizi Sonuçları (1987-2012).....	68
Tablo 4.5. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1998-2012 verileriyle İz İstatistiği Göstergeleri).....	70
Tablo 4.6. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1998-2012 verileriyle Max-Eigen İstatistiği Göstergeleri).....	70
Tablo 4.7. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1987-2012 verileriyle İz İstatistiği Göstergeleri).....	72
Tablo 4.8. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1987-2012 verileriyle Max-Eigen İstatistiği Göstergeleri).....	72
Tablo 4.9. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları (1998-2012).....	74
Tablo 4.10. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları (1987-2012).....	75

GRAFİKLERİN LİSTESİ

Grafik 4.1. Logaritması Alınmış Üçer Aylık GSYİH ve KH Verileri..... (1998:1, 2012:4).....	64
---	----

KISALTMALAR

DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DLNGSYİHSA:	Logaritması alınmış, mevsimsellikten arındırılmış ve farkı alınmış, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
DLNKHSA:	Logaritması alınmış, mevsimsellikten arındırılmış ve farkı alınmış, Kamu Harcamaları
DPT:	Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (Devlet Planlama Teşkilatı)
EKK:	En Küçük Kareler Yöntemi
GCC:	Körfez İşbirliği Konseyi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IRF:	Etki-Tepki Fonksiyonu
K:	2001 ve 2008 Ekonomik krizleri belirten kukla değişkeni
KH:	Kamu Harcamaları
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
VAR:	Vektör Otoregresif Model
VECM:	Vektör Hata Yöntemi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Devletin ekonomideki varlığı ve faaliyeti konusunda ekonomi literatüründe temel iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki olarak Klasikler, devletin ekonomik faaliyette bulunmaması gerektiğini savunurlar ve devletin ekonomik yaşama müdahalesinin ekonominin genel dengesini bozacağını ileri sürerler. İkinci görüş ise 1930’larda ortaya çıkan Keynesyenler olarak bilinmektedir ve bu görüşü savunanlar, devletin özellikle maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini öne sürerler. Devletin ekonomiye müdahalesi, yaptığı kamu harcamalarının miktarıyla ölçülür. 1930’lardan günümüze kadar Keynesyen politikalar çerçevesinde çoğu ekonomide devletin rolü giderek artmıştır. Ekonomide devletin rolünün artışı, kendisini kamu harcamalarının artışı şeklinde göstermiştir.

Klasik iktisadi görüş çerçevesinde düşünülecek olursa, kamu sektörünün ekonomideki payının sürekli artması harcamaların verimliliğini ve etkinliğini düşüreceğinden, ekonomik büyüme hızı yavaşlayacaktır. Tabii ki bu durum, büyük ölçüde kamu sektörünün etkin olmamasından, bununla birlikte düzenleyici faaliyetlerin sisteme aşırı bir maliyet yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Bunlara ilaveten yanlış siyasi politikaların varlığı dikkate alındığında, sistemin verimliliği giderek azalmaktadır (Işık ve Alagöz, 2005:64). Bu durumun aksine, Keynesyen iktisadi görüşe göre; kamu sektörünün bir ekonomi için motor güç olduğu; yatırımların yapılması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında çok önemli bir rolünün olduğu söylenebilir (Ram, 1986:191). Bu iki zıt görüşe bakıldığında, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki söz konusudur; ancak birinde kamu harcamaları ekonomik büyümeyi engellemekte, diğerinde ise artırmaktadır.

Son yüzyılda, hem Klasik iktisat politikalarını hem de Keynesyen iktisat politikalarını uygulayan çoğu ülkedeki ekonomik gelişmelere bakıldığında kamu harcamalarındaki artışlar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Kamu harcamalarındaki artışın, ekonomik gelişme sonucu mu ortaya çıktığı yoksa hükümetlerin bu harcamaları ekonomik gelişmeyi sağlamak için bir politika aracı olarak kullanmalarından mı kaynaklandığı sorusu bu yöndeki çalışmaların başlıca kaynağı olmuştur.

Ekonomi literatüründe kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli iktisadi yaklaşımlar tarafından incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımların içerisinde en önemlileri olarak Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezi gösterilebilir.

Adolph Wagner, ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve dolayısıyla da kamu harcamalarında bir artışa neden olacağını açıklamıştır. Bu artış, sanayileşmeyle beraber devletin idari ve güvenlik görevlerini daha etkin yerine getirme gereğinden ve hukuk sisteminin yerleştirilmesinin eskiye nazaran daha önemli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, hızlı şehirleşme ve nüfus yoğunluğunun artması da gerek kamu hizmetleri ve gerekse de sosyo-ekonomik düzenlemeler için daha yüksek düzeyde kamu harcaması yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Aksoy, 1991:115).

Wagner'in aksine John Maynard Keynes, kamu harcamalarının ekonomik büyümenin bir sonucu olmadığını, kamu harcamalarının artması sonucu ekonomik büyümenin gerçekleştiğini savunmaktadır. Wagner Kanunu'nda kamu harcamaları içsel bir değişken olarak görülmekte ve nedenselliğin yönü, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru iken; Keynes Kanunu'nda dışsal bir değişken olarak görülen kamu harcamalarındaki artışın milli gelirden bir artışa neden olacağı ve dolayısıyla, kamu harcamalarından büyüme doğru bir nedenselliğin olacağından bahsedilmektedir (Arısoy, 2005:64).

Bu çalışmada amaç ise, Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün bulunması ve Wagner Kanunu ile Keynes Hipotezinin Türkiye Ekonomisi açısından geçerliliğini test etmektir. Bu amaçla konu önce teorik yönleriyle ele alınmış ve daha sonra da kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki, 1998-2012 yılları üçer aylık verileri kullanılarak ampirik olarak test edilmiştir.

Çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş bölümüdür, bu bölümde çalışmanın amacı ve varmak istediği sonuç açıklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kamu harcamaları kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda, kamu harcamaları kavramının tanımı, sınıflandırılması, kamu harcamalarının artışı etkileyen faktörler ve bu artışı açıklamaya yönelik yaklaşımlar, son olarak da kamu harcamalarının ekonomi üzerine etkileri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise ekonomik büyüme kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmış ve bu bağlamda, ekonomik büyüme kavramının tanımı, büyümenin belirleyicileri, büyümenin ölçülmesi ve büyüme teorilerinin tarihsel gelişim içerisinde nasıl şekillendiği ele alınmış ve açıklanmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen uygulama çalışmasını kapsamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak kamu harcaması ve ekonomik büyüme ilişkisini daha önce test eden çalışmalardan oluşan literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra uygulama kısmına geçilerek, çalışmada kullanılacak olan ekonometrik yöntem ve veri seti hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak devletin yapmış olduğu kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi; Johansen Eş-bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi analizi kullanılarak incelenmiş, elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin ele alındığı çalışmamızın bu bölümünde kamu harcamaları kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda, kamu harcamaları kavramının tanımı, sınıflandırılması, kamu harcamalarının artışı etkileyen faktörler ve bu artışı açıklamaya yönelik yaklaşımlar ve son olarak da kamu harcamalarının ekonomi üzerine etkileri açıklanacaktır.

2.1. KAMU HARCAMALARI TANIMI

Kamu harcamaları, kamu ihtiyaçlarının giderilmesi zorunluluğu sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır (Çelebi, 1994:1). Devletin yüklendiği görevlerin önemli bir kısmı onu belli harcamalarda bulunmaya zorlar. Her şeyden önce kamusal ihtiyaçların giderilmesi için devletin birtakım hizmetlerden yararlanması, bir kısım malları kullanması gerekir. Örneğin, adalet hizmetlerini gerçekleştirebilmek için yargıç, savcı, bilirkişi, mübaşir, yazıcı v.s gibi kişilerin hizmeti satın alınacak, yine hizmetin gereği olarak binalar, tesisat, malzeme v.s kullanılacaktır (Uluatam, 1999:211). Buna bağlı olarak kamu harcamalarını kısaca şöyle tanımlayabiliriz: Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan harcamalara kamu harcamaları denir (Orhaner, 2007:103).

Bunlara ek olarak ekonomi literatüründe devletin hangi kuruluşlarının harcamasının kamu harcaması olarak kabul edileceğinin tespiti önem kazanmaktadır. Genel olarak kamu harcamaları, dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcamaları olmak üzere ikiye ayrılır. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından, kamu hizmetlerinin karşılığı olarak yapılan ödemelere, dar anlamda kamu harcamaları veya hukuki anlamda kamu harcamaları denir. Burada kamu harcamalarını yapan organlar sınırlandırılmıştır. Sadece genel bütçe ve katma bütçeli idarelerin harcamaları kamu harcaması sayılmaktadır. Bunun yanı sıra, kamu harcamaları sadece genel ve katma

bütçeli idarelerin yaptığı harcamaları değil, bunlara ek olarak, sosyal sigortalar kurumu ödemelerini, iktisadi devlet teşekküllerinin harcamalarını, vergi muaflik ve istisnaları v.b kapsamaktadır ve buna geniş anlamda kamu harcamaları adı verilir. Geniş anlamda kamu harcamalarına, iktisadi anlamda kamu harcamaları da denir ve bu tür harcamaların yapısı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Kalenderoğlu, 2005:31).

2.2. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Kamu harcamalarını çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Sınıflandırmada; kamu harcamaları ile gerçekleştirilmesi düşünülen görevler, kamu harcamalarının ekonomik nitelikleri, harcamayı yapan tüzel kişinin niteliği, kamu harcamalarının kalkınma planlarıyla olan ilişkileri, kamu harcamalarının sosyal ve mali politika uygulamalarındaki değeri vb. gibi ölçüler esas alınabilir.

Kamu harcamalarının sınıflandırılması başlıca şu faydaları sağlamaktadır:

-Kamu harcamalarının sınıflandırılması yapıldığında nereye, ne amaçla, ne kadar harcama yapılacağı daha kolay tespit edilmektedir. Dolayısıyla sınıflandırma, bütçe çalışmalarına kolaylık sağlamaktadır.

-Kamu harcamalarının sınıflandırılması, devlete ait işlevlerin özelliklerini belirlemede, her fonksiyon içindeki harcamaya ilişkin usulleri incelemeye yarar sağlamaktadır.

-Kamu harcamalarının sınıflandırılması, bütçe uygulamalarında, Maliye Bakanlığı'nın, Sayıştay'ın ve meclisin yaptığı denetlemelerde yarar sağlamaktadır.

-Kamu harcamalarının sınıflandırılması, bütçe plan ilişkileri bakımından önemlidir. Kamu harcamalarının sınıflandırılması bütçe ve plan arasında mümkün olan en yararlı uyumu sağlamaktadır.

-Kamu harcamalarının sınıflandırılması, devlet masraflarının doğurduğu sonuçları, etkilerini, sosyal hasılaya katkılarını, toplumda yarattığı yükünü inceleme bakımından yarar sağlamaktadır.

-Kamu harcamalarının sınıflandırılması, kamu harcamalarının mali politika aracı olarak kullanılmasında amaca ulaşmayı ne derece sağladığını belirlemede yarar sağlamaktadır (Orhaner, 2007:112-113).

Kamu harcamalarındaki gelişmelerin izlenmesi, hangi alanlarda artış veya azalış içinde olduğunun tespiti, sağlıklı bir sınıflandırmayla mümkündür (Uluatam, 1991:149). Birçok yarar sağlayan sınıflandırma literatürde çeşitli şekillerde

yapılabilmektedir. Ancak bizim çalışmamızda kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılmasına, idari sınıflandırılmasına ve fonksiyonel sınıflandırılmasına yer verilecektir.

2.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma

Kamu harcamalarının bu tür sınıflandırılmasında kamu harcamalarının; tüketime ya da yatırıma yönelik olması, üretim kapasitesinde yarattığı artış, mal ve hizmet karşılığında yapılması ya da transfer ve yardım niteliğinde olması esas alınmaktadır. Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılması hizmet ve gider planlamasında ve etkin kaynak kullanımında yarar sağlamaktadır (Orhaner, 2007:115). Bu bağlamda ekonomik ayrıma göre kamu harcamaları; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere başlıca üç grupta toplanmaktadır.

2.2.1.1. Cari Harcamalar

Bu tür harcamalar, devletin yerine getirmekle zorunlu olduğu hizmetler için yapılan harcamalar, ek çalışma ücreti, hizmet alımı ve demirbaş alımlarından oluşmaktadır (Güner, 2002:35). Daha geniş bir tanım yapmak gerekirse, yıl içinde bir veya birçok defa kullanmakla tükenen, kamu tüketimi ile ilgili olan, faydaları devamlılık göstermeyen, ama hemen hemen her yıl tekerrür eden mal ve hizmetler için yapılan harcamalar, cari harcamalardır. Cari harcamalara örnek olarak; maaşlar, elektrik, kırtasiye, kira vb. harcamalar gösterilebilir (Kalenderoğlu, 2005:45). Cari harcamaların bir kısmı yukarıda ifade edildiği gibi, kamunun tüketimi ile ilgili iken diğer bir kısmı da iktisadi gelişmeyle ilgilidir. İktisadi gelişmeye yönelik cari harcamalar; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb. harcamalardır. Bu harcamalar insana yönelik harcamalardır. Bu tür harcamaların etkileri cari dönemde yok olmadığı halde, somut varlıkları olmadığından cari harcama olarak adlandırılmaktadır (Türk 1992:84).

Ekonomik kalkınma sürecinde eldeki sınırlı kaynaklarla yapılan kamu yatırımlarından maksimum düzeyde verim sağlamak için yeterli miktarda cari harcama yapılması gerekmektedir. Bu tür harcamaların yeterli seviyede gerçekleşmemesi durumunda üretimde oluşan kalite kaybı, uzun dönemde ekonominin gelişimini engelleyen faktörlerin oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir

(Ulutürk, 1998:114-115). Bu yüzden cari harcamalar kamu harcamaları içinde önemli bir paya sahiptir.

Bütçe sistemimizde cari harcamalar, personel ve diğer cari harcama kalemlerinden oluşmaktadır. Personel giderleri kapsamında; aylıklar, sözleşmeli personel giderleri, işçi ücretleri, sosyal yardımlar, ek çalışma karşılıkları, tazminatlar ve ödüller, ödenekler, tedavi yardımı ve cenaze giderleri ile diğer personel giderleri yer almaktadır. Diğer cari harcamalar ise; yolluklar, hizmet alımları, tüketim malları ve malzeme alımları, demirbaş alımları ve diğer ödemelerden oluşmaktadır (Taşkesti, 2006:27).

2.2.1.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları; üretimi artıran, üretkenliği olumlu yönde etkileyen, kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini artıran genellikle dayanıklı nitelikte ve faydası birden fazla yıla yaygın mallara yapılan harcamalardır (Gürsoy, 1978:132). Yatırım harcamalarının faydaları süreklilik gösterir. Yatırım harcamalarına örnek olarak; yol ve baraj yapımı, etüt ve proje giderleri, yapı tesis giderleri vb. gösterilebilir (Kalenderoğlu, 2005:45).

Devletin ekonomi içerisinde oynadığı rolün gelişimine bağlı olarak, bütçe içerisinde yatırım harcamalarının önemi de gittikçe artmıştır. Devletin, ekonominin doğal dengesini bozucu girişimlerden kaçınması ile ilgili klasik ekonomik görüş içerisinde yatırım harcamalarının önemi yok denecek boyuttadır. Özellikle 1929-1930 ekonomik krizi ve Keynes'den sonra, devletin sahip olduğu mali ve ekonomik araçlarla, ülke ekonomisi içerisindeki rolünün arttığı görülmektedir. İstihdam düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik kalkınma ve büyüme çabaları, gelir dağılımı ve ekonomik dengenin sağlanması konularında devlet, diğer araçlar yanında kamu harcamaları yoluyla da etkili olmak gereği ve ihtiyacını duymuştur. Söz konusu etkilerin sağlanması ve sürdürülmesi bakımından, cari harcamaların da fonksiyonu ve katkısı büyük olmakla birlikte, özellikle yatırım harcamaları; bir taraftan kaynakların etkin kullanımı, diğer taraftan dengeli kalkınma ve istihdam düzeyinin yükseltilmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Ülkenin sosyo-ekonomik yapısına, finansal koşullarına ve sosyo-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi bakımından gösterilen çaba ve tercihlere göre, yatırım harcamaları; üretim araçları ve üretim kapasitesini artırmaya yöneliktir (Akdoğan, 1999:86).

Yatırım harcamalarının etkisi uzun dönemde ortaya çıkacağı için hükümetler tarafından bazı dönemlerde bu tür harcamalardan kısıntı yapılması olasılığı yüksektir. Böyle bir durumda ekonominin üretim gücünü daraltıcı bir etki ortaya çıkmakta ve ekonomik büyüme sınırlanmış olmaktadır (Ulutürk, 1998:115-116).

Yatırım harcamalarının, kısa dönemde talebi artırıcı, uzun dönemde ise kapasite artırıcı özelliği vardır. Bu bağlamda, kısa dönemde enflasyonist etki oluştursa da uzun dönemde toplam arz üzerindeki genişletici etkisinden dolayı enflasyonist etki yavaşlayacaktır (Özbaran 2004:118).

2.2.1.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları; mal ve hizmet karşılığında yapılmayan, toplumun sosyal yönden güçlü kalmasına yönelik olan, kişilere ve sosyal gruplara karşılıksız olarak aktarılan satın alma gücüdür. Şekil olarak transfer harcamaları bir çeşit negatif vergidir. Transfer ödemeleri tüketicilere ya da firmalara yapılmaktadır. Sosyal sigorta ödemeleri, harp gazilerine ödenen aylıklar, fakirlere yapılan yardımlar, öğrenci bursları vb. kişilere yapılan transferlerdir. Firmalara yapılan transferlere vergi iadeleri, sübvansiyonlar örnek verilebilir (Orhaner, 2007:115-116). Yine benzer bir tanımlamada ise milli gelir üzerinde doğrudan bir değişiklik yapmadan, sadece satın alma gücünün fertlere veya sosyal gruplara karşılıksız olarak aktarılmasına transfer harcamaları denir (Kalenderoğlu, 2005:43).

Transfer harcamaları kendi içerisinde; Dolaylı-Dolaysız, Gelir-Servet ve Verimli-Verimsiz transfer harcamaları olarak ayrılabilir. Dolaylı transfer harcamaları; tüketici açısından, bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarının ucuzlatılması amacıyla verilen sübvansiyonlardır. Üretici açısından ise maliyeti azaltmak için gerçekleştirilen vergi iade, yatırım indirimi, hazine teşvikleri vb.'dir. Dolaysız transfer harcamaları ise kişilerin gelirlerini doğrudan doğruya artıran transfer harcamalarıdır. Örneğin; maluliyet aylıkları, fakirlere yapılan yardımlar, sosyal hizmetler için yapılan yardımlar vb.'dir. Gelir transferleri; kişinin gelirini artıran transfer harcamalarıdır. Örneğin; aylık, ücret vb. harcamalardır. Servet ya da sermaye transferleri ise sermaye birikimine neden olan harcamalardır. Örnek olarak da savaş tazminatları, mesken yapım yardımları verilebilir (Kalenderoğlu, 2005:43-44). Verimli - Verimsiz transfer harcamaları sınıflandırmasında devletin yapmış olduğu ödemeler üretim seviyesi üzerinde bir değişiklik meydana getirip getirmediğine göre değerlendirilir. İktisadi amaçlı transfer harcamaları üretim ve hasıla üzerinde etkili

olduklarından verimli transfer harcaması olarak nitelendirilirken, sosyal amaçlı transfer harcamaları ise üretim üzerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeksizin sadece sosyal bazı amaçların gerçekleşmesini sağladıkları için verimsiz transfer harcamaları olarak nitelendirilirler (Meriç, 2003).

2.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma

İdari sınıflandırma, kamu kuruluşlarının harcamalarının idari yapıya uygun olarak gruplandırılmasına dayanır; harcama yerleri ve miktarları konusunda bilgi verme amacına yöneliktir. Bu sınıflandırma, idari yapının düzenlenmesinde, koordinasyon ve iş bölümünün sağlanmasında faydalı olmaktadır (Eker ve Tüğen, 1994:81). Bu sınıflandırma devletin harcama yapan organları arasındaki bir sınıflandırma olduğu için, bu sınıflandırmaya organik sınıflandırma da denir. İdari sınıflandırmaya örnek olarak; Cumhurbaşkanlığı, Yargıtay, Sayıştay, TBMM, Milli Eğitim Bakanlığı vb. idari birimlerin ayrımı verilebilir (Kalenderoğlu, 2005:41).

Devlet bütçesindeki ödenekler kamu hizmetlerini yürüten çeşitli kuruluşlar arasında idari sınıflandırmaya göre dağıtılır. Kamu harcamalarını yapan dairelerin idari tablosuna göre yapılan bu sınıflandırma zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilir. Bu durum zaman aralıklarıyla aynı kuruluşun harcamalarının incelenmesini güçleştirdiği gibi, uluslar arası karşılaştırmaları da zorlaştırır. Karşılaşılan bu tarz güçlükler sebebiyle günümüzde idari sınıflandırma yerini fonksiyonel sınıflandırmaya bırakmış bulunmaktadır (Türk, 2005:52-53).

2.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Sınıflandırma

Fonksiyonel sınıflandırma, kamu harcamalarının yapılan hizmet esas alınarak gruplandırılmasıdır (Eker ve Tüğen, 1994:82). Bu konuyu biraz daha açmak gerekirse; Kamu harcamaları, bu harcamaları yapan kuruluşlar yerine harcamaların yöneldiği devlet faaliyetine, fonksiyonlarına göre yapılırsa fonksiyonel sınıflandırma ile karşılaşılır. İdari sınıflandırmada harcamacı kuruluşların nerelerle, hangi miktarda neler için harcama yaptığı görülürken fonksiyonel sınıflandırmada devletin hangi amaçlar için, hangi devlet fonksiyonları için para harcadığı görülür (Türk, 2005:54-55).

Fonksiyonel sınıflandırmada devletin klasik ve sosyo-ekonomik nitelikteki görevleri (fonksiyonları) göz önünde tutulmaktadır. Bir görev birden fazla idari birim arasında paylaşılmış olsa bile aynı başlık altında toplanacaktır. Örnek; eğitim

fonksiyonunu yerine getirirken devletin yaptığı giderlere “eğitim giderleri” denir. Ülkemizde eğitim fonksiyonunu sadece Milli Eğitim Bakanlığı yerine getirmez. Milli Savunma Bakanlığı’na, Sağlık Bakanlığı’na, İktisadi Devlet Teşekküllerine bağlı okullardaki eğitimin de eğitim fonksiyonu içinde yer alması gerekir. O halde fonksiyonel sınıflandırmada, eğitim giderlerine sadece Milli Eğitim Bakanlığı’nın giderleri değil diğer kamu kuruluşlarının eğitim için yaptıkları giderleri ilave etmemiz gerekecektir (Orhaner, 2007:113). Aynı nitelikteki kamu hizmetlerinin, bazen çeşitli kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilir durumda olması, bu ayrımı güçleştirmektedir. Ancak, kamu hizmetlerinin etkin ve başarılı bir şekilde yürütülmesi, kaynakların etkin olarak kullanılması, bazı hizmetler hiç yapılmazken bazılarında tekrarlamalar olmasının önlenmesi, harcama rakamlarının daha anlamlı olması ve bilimsel çalışmalara daha yardımcı bir nitelik taşıması gibi yönlerden bu ayrımın önemi ve faydası büyüktür (Akdoğan, 1999:82).

Genel olarak fonksiyonel sınıflandırma; eğitim, sağlık, ulaştırma, savunma, adalet, ekonomik yönlü hizmetler ve genel hizmetler gibi alanları kapsamaktadır. Böyle bir ayırım yapılarak kamusal fonların hangi amaçla kullanıldığının takibi ve hizmetlerin maliyetinin hesaplanabilmesi daha kolay olmaktadır. Yani fonksiyonel sınıflandırma, devletin yapmış olduğu toplam harcamaların hangi amaçlar için yapıldığını göstermektedir (Bıçak, 1996:36-37).

2.2.3.1. Genel Hizmet Harcamaları

Genel Hizmet Harcamaları; devletin genel idareye yönelik görevlerini yerine getiren kuruluşların yaptıkları harcamaları kapsamaktadır (Özbaran, 2004:127). Genel hizmet harcamaları, devletin yasama ve yürütme görevlerini yerine getirdiği kurum ve kuruluşların harcamalarından oluşmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar; TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Sayıştay, Danıştay, DPT, DİE, İçişleri, Dış işleri ve Maliye bakanlığıdır (Ulutürk, 1998:202).

2.2.3.2. Adalet ve Yargı Harcamaları

Adalet ve yargı hizmetleri ülkedeki düzeni yakından ilgilendirmektedir. Hukuk devleti olmanın en önemli koşullarından birisi de yargı kuruluşlarının güvenilirliğinin ve bağımsızlığının sağlanmasıdır. Yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde ve bütün yasaların tarafsız bir şekilde uygulanmasında yargı organlarının iyi işlemesi ve bağımsızlığı önem taşımaktadır.

Adalet ve yargı harcamaları; Adalet Bakanlığı, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi Başkanlığı harcamalarından oluşmaktadır (Mere, 2006:57).

2.2.3.3. Savunma Harcamaları

Savunma harcamaları, ülkelerin güvenliği için milli gelirlerinden ayırdıkları pay olup, egemenlik ve ulusal varlığın devamını sağlayan harcamalardır. Savunma harcamalarında talep, ülkenin sahip olduğu teknolojinin ve potansiyel düşmanın bir fonksiyonudur. Savunma harcamalarının boyutunun belirlenmesinde savunma gereksinmelerinin çok iyi saptanması gerekmektedir. Ülkenin jeopolitik yapısı, ülkeler arası bağlantıları, dış politika tercihleri, ekonomik ve teknolojik yapısı ve bütçe olanakları gibi nedenler ne kadar savunma harcaması yapılması gerektiğinin saptanmasında etkili olan faktörlerdir. Milli Savunma Bakanlığı bütçesi bu harcamaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun dışında başka kaynaklar da mevcuttur. Savunma harcamalarının diğer önemli kaynaklarından birisi de 1985 yılında kurulan sanayi destekleme fonudur. Bu fon ile savunma sanayi alanında yatırım yapacak olan yerli ve yabancı girişimciler desteklenmektedir. Savunma harcamalarının artmasındaki en önemli etkenlerden birisi de silahlı kuvvetlerin çağın gerektirdiği ve hızla değişen modern silahlara her zaman büyük oranda ihtiyaç duymasıdır (Güner, 2002:86-89; Ulutürk, 1998:182-189).

2.2.3.4. Altyapı Harcamaları

Ekonomik faaliyetlerin temel düzenleyicisi konumunda olan devlet, ekonominin düzenli bir şekilde işlenmesini sağlamak amacıyla altyapı yatırımlarını yapmalıdır. Altyapı yatırımlarını genellikle devletin yapmasının nedeni, sosyal faydalarının özel faydalardan yüksek olmasından kaynaklanır. Altyapıya yapılan harcamalar üretimi doğrudan etkilemez fakat üretim faktörlerinin verimliliğini ve sosyal faydalarını mutlak şekilde etkilemektedir. Karayolları, demiryolları, limanlar, havayolları, telekomünikasyon, enerji, sulama vb. yatırımlar altyapı yatırımlarını oluşturmaktadır. Kısaca, ekonomide üretim imkanlarının oluşturulmasını veya genişletilmesini sağlayan unsurların hepsi altyapı yatırımlarının içerisine girmektedir. Bu yüzden bu tür yatırımlar, ekonomide yapılacak olan yatırımlara yön vermekte veya yatırımların verimliliklerini artırmaktadır (Kazaz, 1990:1-8). Bu gibi yatırımlar hem üreticileri hem de tüketicileri olumlu yönde etkiler.

Altyapı harcamaları genel olarak, tarım bakanlığı, ulaştırma bakanlığı, tabi ve enerji kaynakları bakanlığı, bayındırlık bakanlığı ve orman bakanlığı ile su isleri genel müdürlüğü ve karayolları genel müdürlüğü'nün harcamalarından oluşmaktadır (Özmen, 2010).

Devletler bu tür harcamaları yaparak oluşturdukları altyapılar sayesinde ülkedeki ulaşım maliyetlerini düşürürler, ürün pazarlarının gelişimini sağlarlar ve ticaretin kolaylaşmasına katkıda bulunurlar. Ulaşımda sağlanan etkinlik ve teknolojik ilerlemeler sayesinde üretim, maliyetlerin daha düşük olduğu bölgelerde gerçekleşir ve daha sonra üretim bölgelerine uzak yerlere etkin ulaşım sistemleri sayesinde düşük maliyetler ile nakledilir. Devlet sadece üretim ve pazarlama alanlarını geliştirmek için değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, savunma vb. hizmetlerinde görülebilmesi için yurdun çeşitli bölgelerinde yaşayan kişilere ulaşmak durumundadır. Bu tür kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için ulaşım ağlarının yapılması gerekmektedir. Karayollarının, demiryollarının, limanlar ve hava alanlarının yapımı ile devlet ekonomik gelişmede önemli olan ulaşım sorununu çözmekte ve bölgeler arasında ulaştırma maliyetlerinden kaynaklanan fiyat farklılıklarını azaltmaktadır. Ucuz ulaşım imkanları, bir yandan üretim yerinde üreticiye ödenen fiyatı yükseltir, bir yandan da tüketim yerinde satış fiyatının düşmesine neden olur (Bulutoglu, 2002:306-314).

2.2.3.5. Eğitim Harcamaları

Bireylere ve topluma fayda sağlayan en önemli etken tabiki eğitimidir. İyi bir eğitim içinse bu sektöre yatırım yapılması gerekir. Eğitimin bireysel, sosyal ve iktisadi boyutunun olması kamu tarafından üretilmesi ve kontrol edilmesine neden olmaktadır (Özbaran, 2004:129-130). Eğitime yapılan harcamalar, eğitim hizmetinden faydalanan bireylerin iş görme yeteneğini artırmaktadır. Eğitilmiş bireylerin sayısının ve niteliğinin artması ülke ekonomisinde kaynak verimliliğinin çoğalmasını sağlamaktadır. Bu yüzden eğitim, ekonomik ve sosyal yaşamın tümünü kapsamaktadır. Ayrıca eğitim harcamalarının getirisi uzun vadede elde edilmektedir. Bu nedenle bu tür harcamalarda uzun dönemli planlarının ortaya konması gerekmektedir. Devlet, uzun dönemli yatırımlar yapabilmekte ve getirisinin bireysel olmasından çok toplumsal yararının üzerinde durmaktadır. Bu yüzden bu tür harcamalar kamusal nitelikli olmaktadır (Güner, 2002:83-84).

Günümüzde iş gücünden beklentiler ise, değişim ve dönüşüme açık, teknolojiye aşikâr, bilgisayar kullanabilen, yabancı dil bilgisi olan, temsil kabiliyeti taşıyan ve sorumluluk sahibi olan bireyler olarak sıralanabilmektedir. Ayrıca, insan sermayesine yapılan her bir yatırım, işletmelerin rekabet gücünü artırmakta ve şirketlerin karşılaşılan ekonomik krizleri daha kolay atlattıklarını sağlamaktadır. Bu yüzden ülkeler nitelikli iş gücünü yitirmeme konusunda bir arayış içerisine girmektedirler. Eğitimin öneminin artması kamu hizmeti olarak sunulan eğitim anlayışında, yeni arayışları zorunlu hale getirmektedir (Bedir, 2002:58-62).

Eğitim harcamaları olarak Türkiye'ye bakacak olursak; Ülkemizde eğitim sektörü, kamu kuruluşları içerisinde en çok birey istihdam eden sektör olmasının yanında, öğrenci ve ailelerin sayısı açısından da çok büyük bir kitleyi içerisine almaktadır. Artan nüfus ve teknolojik gelişmeye rağmen, eğitim harcaması istenilen seviyeye getirilemezse uzun vadede üstesinden gelinmesinde zorlanılacak problemleri de beraberinde getirebilecektir (Özbaran, 2004:129-130). Türkiye'nin eğitime ulusal gelirinden ayırmış olduğu pay OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında yeterli seviyede olmadığı gözlenmektedir. OECD ülkeleri 1995-2000 döneminde ortalama olarak GSMH'sının % 5,9'unu eğitim kurumlarına harcamaktadır. Eğitime yapılan kamu harcamalarının oranı ise ortalama olarak % 4,7 seviyesinde olmaktadır. Ülkemizde ise eğitime ayrılan kaynaklar bu ortalamaların altında kalmaktadır. Oysa Türkiye'nin eğitime ayırdığı payı, yüksek tutması için gereken nüfus artış hızı, kentleşme, eğitime olan yüksek talep gibi birçok sebebi vardır. Az gelişmiş ülkeler açısından eğitim harcamaları ise 1980-1992 dönemine ait nüfus ve öğrenci başına harcamalar esas alınarak değerlendirildiğinde, öğrenci başına yıllık 45 \$ gibi düşük bir seviyede olduğu gözlenmektedir. Oysaki gelişmiş ülkelerde bu oran öğrenci başına yıllık 1150 \$ seviyesindedir (Ergen, 2004:153). Ülkemiz büyümekte ve gelişmekte olan bir ülke konumunda olmasına rağmen görüldüğü gibi eğitim harcamaları oldukça düşük seviyede seyretmektedir. Kamu harcamaları içinde eğitim harcamalarının miktarı artırılmazsa gelecek için refah seviyemizin artması zor görünmektedir.

Bunun yanı sıra eğitim harcamalarının miktarı da önemlidir. Fakat; eğitim sisteminin başarısı ve ekonomik büyüme üzerine olumlu etkileri yapılacak olan harcamaların verimli bir şekilde kullanılması ve refah düzeyine olan olumlu katkısı da dikkate alınarak değerlendirilmelidir (Canpolat, 2000:266).

2.2.3.6. Sağlık Harcamaları

Kamu harcamalarının içerisinde en önemlilerinden birisi de sağlık harcamalarıdır. Sağlık harcamalarının ekonomik etkileri çok yönlü ve uzun dönemlidir. Sağlık hizmetleri, insanların çalışma hayatında verimliliğini etkileyen bir unsur olarak kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan çalışmalar, gelişen ülkelerde sağlık sorunları nedeniyle kaybedilen işgücü miktarının oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlıklı bir toplumda iş gücü verimliliği artacağı için iş gücü kaybı engellenecektir. Ayrıca artan sağlık harcamaları, bireylerin yaşam süresi beklentisini artıracaktır. Sağlık hizmetleri; emek, fiziki sermaye, ara malı ve hizmetler gibi faktörleri kapsamaktadır. Yapılacak olan sağlık harcamaları, bireylere istihdam alanı oluşturmada ve çalışanların verimliliğini yükseltmektedir. Böylece yukarıda da vurgulandığı gibi, üretim artmasına, sosyal kültürel alanlarda yapısal değişimin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Sağlıkın ekonomik ve sosyal etkilerini ölçme kolay olmamasına rağmen, yapılacak olan sağlık yatırımları sayesinde iş gücü verimliliği artmakta, iş basında zaman kaybı önlenmekte ve çalışma koşullarının iyileşmesi sağlanmaktadır (Gümüş, 2005:31-32).

Ülkelerin gelişmişlik seviyesi yükseldikçe sağlık hizmetleri için ayrılan parasal kaynaklar artmaktadır. Ayrılan kaynaklar içerisinde, kamu kaynaklarının oranı ve sosyal güvenlik kapsamına giren nüfus oranında da artış gözlenmektedir. Yani ülkelerin içerisinde bulunduğu toplumsal ve politik yapı, sağlık sistemleri ve harcamaları üzerinde etkili olabilmektedir (Belek, 1997:148).

Devlet tarafından yerine getirilen sağlık hizmetleri sadece sağlık bakanlığının harcamaları ile sınırlı kalmamış, zaman içerisinde sağlık hizmeti veren birçok kurum ortaya çıkmıştır. Bütçenin kaynaklarından, devlet memurları ve bunların bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri ile T.C. Emekli Sandığı'ndan emekli dul ve yetim aylığı alanlar yararlanmaktadır. Bütçe, kaynaklarının yetersiz kalması durumunda SSK ve Bağ-Kur'u da finanse etmek için kullanmaktadır. Bütçe dışı kaynak olarak sağlık hizmeti veren ya da sağlık harcaması yapan kuruluşlar ise; Belediyeler, KİT'ler, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu, SSK ve Bağ-Kur'dur. Sağlık harcamalarının tümünü kapsayan bir çalışma yapmak için doğrudan veya dolaylı olarak sağlık hizmeti veren tüm kuruluşların sağlık hizmetlerinin incelenmesi ve bu kurumların kaynaklarının ve bu kaynaklardan yararlanma biçimlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir (Ulutürk, 1998:180).

2.3. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞI VE ARTIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kamu harcamaları, ülkelerin ekonomik ve toplumsal gelişmelerine paralel olarak değişik oranlarda fakat sürekli bir biçimde artmaktadır (Eker ve Tügen, 1994:60). Kamu harcamalarının artışı, kamu ekonomisinin özel ekonomiye göre daha fazla genişlemesi demektir. Diğer bir deyişle pek çok ihtiyacın devletçe yerine getirilmesi kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır. Günümüzde ileri derecede sanayileşmiş ülkeler dahi kamu harcamalarının etkinliğini sağlamak ve kamu harcamalarının kontrollü bir şekilde artışını sağlamak önemli bir ihtiyaç olmaktadır. Çünkü devlet, kamu harcamaları ile ekonomide etkili olmakta birçok ekonomik sorunu kamu harcamaları aracılığıyla çözmeye çalışmaktadır (Orhaner, 2007:105).

Kamu harcamalarında meydana gelen sürekli artışlar görüşü tüm ekonomilerde kabul edilen bir görüştür. Örneğin; 1967-1974 yılları arasında kamu harcamaları Almanya'da %120, İngiltere'de %130, Belçika'da %115 artış göstermiştir. Bu harcamalar ABD'de 1970-1976 yılları arasında %77.7, Fransa'da 1965-1972 arasında %83.3, İtalya'da 1968-1974 arasında %127.6 oranında arttığı gözlenmektedir. Bunların yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde ve ülkemizde de kamu harcamaları dikkate değer bir artış göstermektedir (Eker ve Tügen, 1994:60).

Kamu harcamalarındaki artışlar günümüzde birçok ekonomik sorunu da beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlisi tabiki kamu harcamalarının giderek artan vergilerle karşılanacak olmasıdır. Buchanan'a göre; günümüzde kamu kesiminin her seviyesindeki aşırı büyüme alarm verecek boyuta ulaşmıştır. Buna göre, basit olarak istatistiki incelemeler yapmayan insanlar bile, reel olarak topluma çok fayda sağlamayan çok aşırı bir şekilde artan hükümet politikalarını ve çok fazla artarak zorla alınan vergileri endişe ile izlemektedir. Eğer geçmiş on yıla bakılırsa, görünen manzaranın çok kötü olduğu fark edilecektir. Son on yılda kamu kesiminin yaklaşık olarak her yıl üretilen milli gelirin yarısına yakın bir bölümü ile GSMH'nin %30'unu aşan bir kısmının merkezi hükümet kanalıyla kullandığı görülecektir (Buchanan, 1977). İşte bundan dolayı kamu harcamalarındaki artış son yıllarda ekonomilerin başa çıkması gereken en önemli sorunlardan bir haline gelmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi kamu harcamaları sürekli artış eğilimindedir. Şüphesiz, bu genel artış eğiliminden, devletin ekonomide üretilen mal ve hizmetlerdeki payının aynı ölçüde arttığı sonucu çıkarılamaz. Zira, bu artışların bir

kısımının bu tür sonuçlar yaratacak gerçek artışlar olmayıp görünüşte artışlar niteliği taşıdığı şüphesizdir (Uluatam, 1999:216).

Çalışmamızın bu bölümünde kamu harcamalarının artış nedenlerini bir sınıflamaya tabi tuttuğumuzda bu artış nedenlerini; gerçek ve görünüşte artış nedenleri biçiminde açıklayacağız.

2.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Topluma sunulan mal veya hizmetin kalitesinde veya miktarında artış yanında, kamu harcamalarının tutarının da artmasına “gerçek artış” denilmektedir (Akdoğan, 1999:64). Kamu harcamalarındaki gerçek artışın nedenleri: İktisadi nedenler, devlet anlayışındaki değişimler, savaş ve savunma harcamalarındaki değişimler, teknolojik harcamalar ve nüfus artışı olarak sıralanabilir (Kalenderoğlu, 2005:33).

2.3.1.1. İktisadi Nedenler

İhtiyaçların sınırsız olması ve tatmin edildikçe yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, birey düzeyinde olduğu kadar toplum düzeyinde de etkili olan bir kuraldır. Buna bağlı olarak, bireysel ihtiyaçlar gibi kamu ihtiyaçları da hem miktar, hem de nitelik olarak artma göstermektedir (Akdoğan, 1999:64). Örneğin; ekonomik gelişmeyle beraber eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme, bayındırlık vb. gibi hizmetler daha yaygın bir şekilde topluma sunulmaya başlanacak üstelik hizmetin daha iyi kalitede olması için yeni bilgi ve teknolojiden yararlanılacaktır. Ekonomik gelişme ile refahın artışı sağlanırken refah artışı da kamu hizmetlerine yeni kamu hizmetlerinin katılmasını sağlayacaktır (Orhaner, 2007:108).

Bunların yanı sıra; devletin ekonomiye müdahale etmesi, yeni görevler üstlenmesi, piyasadaki dengesizlikleri gidermek için tedbirler alması da kamu harcamalarını artırmaktadır. Devletin, belirli alanlarda özel sektörün eksikliklerini giderebilmek için yatırımlar yapması, durgunluk dönemlerinde genişletici politikalar izleyerek harcamalarını artırması gibi devlet tarafından yapılan bu harcamalar, hem miktar hem de nitelik itibarıyla yeni ve fazla harcamalardır. Bu durumlarda kamu harcamaları gerçekten artmaktadır (Kalenderoğlu, 2005:35).

2.3.1.2. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler

Kamu harcamalarının gerçek anlamda artışında devlet anlayışında meydana gelen değişmeler de etkili olmaktadır. Klasik iktisadi düşüncenin benimsendiği dönemlerde devlet faaliyetleri temel hizmetlerle (adalet, savunma, diplomasi, eğitim vb. gibi) sınırlandırılmıştır. Bu düşünce, devletin iktisadi hayata girmesinin ekonomideki tabii dengeyi bozacağı, kaynakların verimli kullanılmasını önleyeceği varsayımına dayanmaktadır. Fakat, iktisadi, sosyal ve politik hayatta karşılaşılan olaylar bu düşünceden uzaklaşılmasını zorlamıştır. Sonuçta, devletin toplum hayatındaki yerinin güçlendirilmesini esas alan ve iktisadi hayatın ancak bu şekilde dengeli gelişebileceğini savunan görüşler genel kabul görmüştür. Devlet müdahaleciliğinin gelişmesine yön veren bu görüşler, devlet faaliyetlerinin ve harcamalarının artmasını sağlamıştır (Eker ve Tügen, 1994:72). Ekonomi literatüründe bu tarafsız devletten sosyal refah devletine geçiş olarak bilinir.

Tarafsız devletten sosyal refah devletine geçişle birlikte, devlet iktisadi ve sosyal alanlarda daha çok etkili olmaya, daha çok rol almaya başlamıştır. Örneğin; devlet iktisadi alanda yeni yatırımlar yapmış, yeni teşebbüsler kurmuş, yeni harcamalar yapmıştır. Sosyal olarak eğitim, öğretim, sağlık gibi alanlarda faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve yaptığı tüm bu faaliyetler hizmetleri miktar ve nicelik olarak artırmıştır. Bu yüzden bu harcamalar da kamu harcamalarının gerçek artış nedenleridir (Kalenderoğlu, 2005:35).

2.3.1.3. Savaş ve Savunma Harcamalarındaki Değişiklikler

Savaş ve savunma harcamaları, kamu harcamalarının en önemli artış nedenlerinden birisini oluşturmaktadır (Mutluer vd., 2007:132). Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, askeri nedenlerle yapılan harcamalar önemli boyutlara ulaşmıştır. Savunma araç ve gereçlerinin, silahlarının sürekli gelişim içerisinde bulunması ve maliyetlerinin yüksekliği, bütçe rakamlarının; hem sürekli olarak hem de önemli boyutta yükselmesinde etkili olmaktadır (Akdoğan, 1999:78).

Ülkelerin jeopolitik konumları gereği alacakları savunma tedbirleri, kamu harcamalarının artmasına sebebiyet vermektedir. Savaş tehlikesine maruz kalan ülkeler, savunma amacıyla bütçelerinin %50'sine yakın kısmını bu amaçla kullanmakta olup, bu sebeplerden ötürü yapılan harcamalar kamu harcamalarını gerçek olarak artırmaktadır (Pehlivan, 2007). Günümüzde ülkelerin çoğu savaş olmamasına rağmen her an savaşa girecekmiş gibi savaş teknolojilerini

yenilemektedirler. Yani sadece savaş dönemlerinde değil barış dönemlerinde de askeri nedenlerle yapılan kamu harcamaları artmaktadır ve bu artışlar gerçek artışlardır.

2.3.1.4. Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler, yeni hizmetlerin gerçekleştirilmesi zorunluluğunun yanı sıra, öteden beri görülmekte olan hizmetlerin daha mükemmel bir biçimde görülmesine yol açmıştır. Teknolojik alanda buluş ve gelişmeler, ihtiyaç düzeyinin ve ilgili hizmetlerin artmasıyla maliyet artışına yol açmıştır. Dünyadaki kıt kaynakların daha verimli şekilde kullanılmasının sağlanması ve üretim kapasitesinin artırılabilmesi için teknolojik ilerleme gereklidir. Bu durum devletin faaliyetlerini ve harcamalarını önemli ölçüde artırmaktadır (Musgrave ve Musgrave, 1994:122).

Devlet, yeni teknolojinin ve gerektirdiği araçların kullanımı için büyük harcamalarda bulunmaktadır. Örneğin; sağlık sektöründe yeni teknolojiyle üretilmiş tahlil ve tedavi araçları, eğitimde öğrenmeyi kolaylaştıran araçlar, ulaşımda yeni araçlar, savunmada yeni ve modern silahlar vb. gibi devletin harcamalarını artırmaktadır. Teknolojik alandaki buluşlar ve gelişmeler yeni hizmetlerin ortaya çıkmasına ve bu alanda ihtiyaçların artmasına ve tabi ki kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Orhaner, 2007:112).

2.3.1.5. Nüfus Artışı

Bir ülkede nüfusun çoğalması devletin kamusal hizmet üretimini artırmasını da beraberinde getirir. Artan nüfusun eğitim, sağlık, yiyecek, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet daha fazla harcama yapmak zorundadır. Kırsal kesimlerde mevcut olan gizli işsizlik sebebiyle bu kesimlerde yaşayan bireylerin şehirlere yönelmesi şehirlerdeki büyümeyi hızlandırır. Şehirlerde oluşan nüfus yoğunluğu şehirlerdeki giderleri artırır. Nüfusun artmasıyla temel altyapı hizmetlerinin karşılanması gerekliliği ve hizmet hacminin genişlemesi kamu harcamalarının artmasına neden olur (Pehlivan, 2007).

Şimdiye kadar saydığımız bütün gerçek artış nedenleri birbirlerini de etkilemektedir. Bu nedenlerin tek başlarına ya da birlikte yaptıkları etkiler zaman zaman değişik boyutlarda olsa bile bu nedenle kamu harcamalarının gerçekten artış göstermesine neden olmaktadır (Orhaner, 2007:112).

2.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının görünüşte artışı; ihtiyaçlarda köklü bir değişiklik olmamasına, topluma götürülen hizmetlerde değişiklik bulunmamasına karşın, harcama rakamlarının yükselmesini belirtmektedir. Kamu harcamalarının görünüşte büyümesinde etkili olan faktörler; para ekonomisinin yaygınlaşması, bütçe usullerinin değişmesi, paranın değerinin düşmesi, ülke sınırlarının ve nüfusun büyümesi olarak belirtilebilir (Akdoğan, 1999:74). Konunun anlaşılabilirliği bakımından söz konusu kamu harcamalarının görünüşte artmasının nedenleri kısaca aşağıda açıklanacaktır.

2.3.2.1. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması

Para ekonomisine geçilmeden önceki dönemlerde bazı kamu hizmetleri ayınla ya da zorlama ile gördürülürdü. Örneğin, yol vergisinin uygulandığı dönemlerde yol yapımındaki çalışmalar için ücret ödenmez, bu ücretler yol vergisine karşılık sayılırdı (Öner, 1986:28). Ekonomik gelişmenin beraberinde getirdiği aynı ekonomiden para ekonomisine geçiş olgusu kamu kesiminde de özellikle ekonominin ve mail sistemin ilk gelişme yıllarında etkisini hissettirmektedir. Aynı değişimlerin yaygın olduğu ülkelerde devlet kesimi de topladığı gelir ve yaptığı harcamaları aynı değişimlere uydurmak gereğini duyar. Vergilerin bir bölümünün aynı olarak toplanması, bazı kamu hizmetlerinin imece-angarya biçiminde sağlanması gibi... Zaman içinde ekonominin bütününde para kullanımı yaygınlaştıkça vergi sisteminden de, harcamalardan da aynı unsurlar silinmekte, devlet gerek duyduğu hizmet ve malları para karşılığında sağlar olmaktadır (Uluatam, 1999: 217).

Para ekonomisinin yaygınlaşması durumu, kamu hizmetleri gerçekte genişleme göstermediği halde harcamalar parayla ifade edildiği için, harcamaların görünüşte artması sonucunu doğurmuştur. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda kamu harcamalarındaki artışlar bu nedene bağlanmaktadır (Eker ve Tüngen, 1994:69-71).

2.3.2.2. Bütçe Usulünün Değişmesi

Kamu harcamalarının görünüşte artmasında bütçe hazırlama usullerinde meydana gelen değişimler de etkili olmaktadır. Bu değişimlerden en önemlisi, bütçede safi usulün terk edilerek gayri safi usule geçilmesidir.

Daha önceleri devlet bütçeleri safi usule göre tutulmaktaydı. Yani, bütçe içerisinde gelirler ve harcamalar ayrı ayrı gösterilmiyor, bir gelir için yapılmış olan

harcamalar bu gelirden düşülüyor ve safi (net) gelir bütçeye kaydediliyordu. Bu usul, zamanla yerini gayri safi usule bırakmıştır. Yani, bir gelir ve bu geliri elde etmek için yapılan harcamalar bütçeye ayrı ayrı yazılmaya başlanmıştır. Bu durum neticesinde, eskiden yapılmış olan kamu harcamaları bütçede görünmezken, artık bütçede görünmeye başlamıştır. Hizmetlerde bir değişiklik yokken, bütçede gösterilmeye başlanması ile bütçede harcama rakamları oluşmuş ve kamu harcamaları artmış gibi görünmüştür. İşte bu durum da kamu harcamalarının görünüşte artış nedenidir (Kalenderoğlu, 2005:34).

2.3.2.3. Paranın Değerinin Düşmesi

Paranın alım gücü çeşitli ülkelerde ve yıllar boyunca devamlı olarak azalmıştır. Paranın değerinin azalması başlıca iki şekilde görülür. Biri devalüasyon, yani paranın kanuni altın karşılığının azalması; ikincisi enflasyon, yani altın karşılığında azalma olmamasına rağmen, aynı bir malın, para birimine oranla fiyatının yükselmesi. Her iki durumda da, yani devalüasyon ve enflasyon sonucunda kamu harcamaları, aynı milli para birimine göre, yapay olarak artmış gözükür (Erginay, 2005:142).

Yapılan hizmetlerin miktar veya kalitesindeki değişimin etkilerine bağlı olmaksızın, bütçe rakamlarının nominal artış göstermesinde, para değerindeki düşmelerin önemli etkisi vardır. Önceki yıllarda belirli bir tutarda para ile gerçekleştirilebilen bir kısım mal ve hizmetlerin aynen sürdürülebilmesi, enflasyonist etkiler sonucu daha fazla harcama yapılmasını gerektirmektedir. Genel fiyat düzeyindeki yükselme nedeniyle, topluma ulaştırılan o mal veya hizmetin, belki de niteliğinde ya da miktarında bir artma olmadığı halde, yapılan harcama tutarı yükselmiş olmaktadır. İşte bu durumda da kamu harcamaları görünüşte artmış olmaktadır (Pelin, 1945:40).

2.3.2.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Büyümesi

Kamu giderlerinin görünüşte artışında etkili olan bir faktör de ülke sınırlarının büyümesidir. Ülke sınırlarının büyümesi; halihazırda sunulan kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesinde herhangi bir artma olmamasına rağmen, sunulan hizmetler dolayısıyla katlanılan giderlerin artmasına neden olur (Brownlee ve Allen, 1960:25). Örnek olarak verilecek olursa; 1936'da Hatay'ın Anavatana katılması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları değişmiş, yüzölçümü artmıştır. Sınırlarımıza

katılmadan önce Hatay'da kamu hizmetleri için yapılan harcamalar kendi bütçesi ile ilgili iken, katılmadan sonra yapılan harcamalar Türkiye Cumhuriyeti'nin bütçesinde görüldüğünden, 1939 yılı devlet bütçesinde görülen harcama artışı görünüşte bir artıştır (Edizdoğan, 1998:54).

Kamu harcamalarının artışında nüfus artışına bağlı olarak; sağlık, eğitim, konut vb. konulardaki harcamalar kamu harcamalarının büyümesinde etkili olmuştur. Başka bir deyişle nüfus artışı; devletin sağladığı hizmete olan talebin gittikçe artmasına yol açmış, hizmetin kalite ve standardında herhangi bir artma söz konusu olmasa dahi kamu harcamalarının yükselen bir seyir göstermesi sonucunu yaratmıştır (Akdoğan, 1999:76). Bunun yanı sıra; nüfus artışlarını, kamu harcamalarının gerçek artış nedenleri arasında da açıklamıştık. Burada bahsedilen nüfus artışlarının kamu harcamalarını görünüşte artırmasıdır.

2.4. KAMU HARCAMALARINDAKİ ARTIŞI AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Çalışmamızın bir önceki bölümünde kamu harcamalarını artıran birçok nedenden bahsetmiştik. Bu nedenlere bağlı olarak; kamu harcamaları sürekli artış göstermektedir. Bu durum 19. yüzyılda belirgin olarak gözlenmektedir.

Kamu harcamaları, özellikle I. ve II. Dünya savaşlarından sonra askeri harcamaların artış göstermesi, devletin, sağlık, eğitim ve sosyal sigorta konularında yükümlülük altına girmesi, kentleşme ile birlikte güvenlik, altyapı, eğlence vb. alanlarda daha fazla kamu hizmeti sunmasından dolayı, artış göstermektedir (Bulut, 2001).

19. yüzyıl ile 20. yüzyıl sonları kıyaslandığında kamu harcamalarındaki büyümenin yarısının iki büyük savaş döneminde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak, kamu harcamalarının artmasına neden olarak tek bir etken öne sürmek doğru değildir. Bu anlamda kamu harcamalarındaki artışı açıklamaya çalışan çok sayıda teori ve model geliştirilmiş, aynı zamanda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için çok sayıda ampirik çalışma yapılmıştır (Durmuş, 2008:230-231). 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu konuyla ilgili çoğu ekonomist çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Özellikle, A. Wagner, A. Peacock ve J. Wiseman'ın kamu harcamalarının artışı ile ilgili görüşleri kamu maliyesi alanında oldukça büyük öneme sahiptir (Mutluer ve diğerleri, 2007:133).

Bizim çalışmamızın bu bölümünde; kamu harcamalarındaki artışları açıklamaya yönelik olan yaklaşımlar sırasıyla ele alınacaktır.

2.4.1. Wagner Kanunu: Kamu Harcamalarının Sürekli Artışı

Kamu harcamalarının genelde devamlı olarak artış eğilimine sahip olması bu durumun bir kanun şeklinde ifade edilmesine yol açmıştır. Nitekim, 19. yüzyıldan itibaren maliye yazarlarının dikkatini çeken bu konu hakkında ilk inceleme yapanlardan birisi ünlü Alman maliyecisi ve devlet adamı Adolph Wagner (1835-1917)'dir. A.Wagner, "Siyasi İktisadın Temelleri" adlı eserinde kamu harcamalarının artışını, devlet faaliyetlerinin artışına bağlamaktadır. Yazar, söz konusu eserinde on yıllık, yirmi yıllık... bir zaman dilimi dikkate alındığında her ülkede devlet faaliyetlerinin arttığını özellikle vurgulamaktadır (Eker ve Tügen, 1994:63). Wagner'e göre, kamu harcamalarındaki artış hızı milli gelirdeki artış hızından daha yüksektir. Bu görüş maliye literatüründe "kamu harcamaları artış kanunu" olarak adlandırılır (Pehlivan, 2005:72).

Wagner kanununa göre, ekonomik faaliyetlerdeki artış, devletin faaliyetlerinde bir artışa neden olmakta ve devletin artan faaliyetleri sonucunda kamu harcamaları da artmaktadır. Wagner temelde kamu harcamalarındaki artışın sosyal gelişmenin kaçınılmaz olarak devlete yüklediği faaliyetlerinin artmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve özel sektör tarafından karşılanması mümkün olmayan bu faaliyetlerin kamu tarafından karşılanmak zorunda olması, devletin ekonomideki faaliyetlerinin ve payının artmasına neden olduğunu ileri sürmüştür (Terzi, 1998:69).

Wagner yarasının işleyişi ya da kamu harcamalarının sürekli artışının nedenleri aşağıdaki biçimde üç nedene bağlanmıştır (Bird, 1971:2):

- Sanayileşen toplumlarda kişi başına reel milli gelir arttıkça, kamu kesiminin önemi de görece olarak artar. Wagner bunun için üç neden ileri sürmüştür. Birincisi, özel sektörün kamu sektörünü ikame etmesi nedeniyle, devletin yönetim ve denetim fonksiyonları gelişir. Bu gelişmeye ek olarak, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan iş bölümü, emek faktörünün giderek uzmanlaşmasına, iş ilişkilerinin daha karmaşık hale gelmesine ve bilgi alış verişine olan gereksinimin de artmasına yol açar. Böyle bir ortamda ise, devletin düzenleyici ve korumacı davranışlarına olan talep yükselir. Daha sonraki dönemde ise, nüfus yoğunluğunun artması ve hızlı kentleşme ile birlikte, yukarıda sözü edilen işlevlerin genişlemesinin daha da artacağı kabul edilmektedir.

- Wagner, pek açık olmasa da, sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal gelişme ve refah artışının, özellikle kültür, eğitim ve gelirin yeniden bölüşümü ile ilgili harcamaları da artıracığını kabul etmiştir. Wagner'in çalışmalarında bunu açık olarak görmek mümkün değildir. Ancak, kamu mallarının genellikle lüks ya da üstün mallar olarak kabul etmesi bu sonucu doğurmaktadır. Diğer bir deyişle, lüks mallara olan talebin gelir esnekliğinin yüksek olması, gelir arttıkça bu mallara talebin, dolayısıyla üretimin artmasına, kamu harcamalarının da yükselmesine yol açacaktır.

- Teknolojik gelişme, yatırımların daha büyük ölçekte yapılmasını gerektirmektedir. Büyük ölçekli özel sektör yatırımlarının ortaya çıkması, ekonomik etkinliğin sağlanması ve devam ettirilebilmesi için, bunun kamu kesiminde yapılacak büyük ölçekli yatırımlarla dengelenmesini gerektirmiştir. Aslında bu, bazı alanlarda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, toplumsal ve ekonomik gelişme, büyük ölçekli haberleşme ve ulaşım gibi altyapı yatırımlarını gerektirmektedir ki, bu da ancak devlet tarafından yapılabilir. Başlangıçta büyük sermaye gerektiren ve riskli görünen bu tür yatırımların özel sektör tarafından yapılmaması devletin müdahalesini zorunlu hale getirir. Bu müdahalenin bir sonucu olarak da kamu harcamaları artar (Mann, 1980:189).

Bunların yanı sıra; Wagner Yasası'nın işlemesi için gerekli olan koşullar vardır. Bunlar; kişi başına gelirin artıyor olması, belirli bir şekilde teknolojik ve kurumsal gelişmenin varlığı, demokratikleşme varlığı olarak sıralanmıştır (Bird, 1971:3). Wagner hipotezinin geçerli olabilmesi için belirli bir sanayileşme derecesine gelmiş olan ülkelerde kişi başına gelir seviyesinin yükselmiş olması gerekir. A. Wagner, yapmış olduğu analizde sosyal amaçlı kamusal hizmetlerdeki genişleme yanında sanayileşmenin de kamu harcamalarında artışı beraberinde getirdiğinin altını çizmiştir (Mutluer vd., 2007:134).

Bazı iktisatçı ve maliyeciler Wagner Kanunu'nun geçerliliğini incelemek üzere konuyla ilgili çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların bir kısmı Wagner Kanunu'nu doğrularken diğer bir kısmı söz konusu kanunun geçerliliği konusunda ihtiyatlı davranılması gerektiğini ortaya koymaktadırlar. Wagner Kanunu'nu; Amerikalı iktisat ve maliye yazarı H.C. Adams (1851-1921), Simon Kuznets (1966), Pryor (1968) ve Reynolds'un (1971)'deki araştırmaları destekler niteliktedir. Bunların aksine; F. Nitti (1920), S. Fabricant, R.A. Musgrave ve Prof. Poole'nin çalışmaları Wagner Kanunu'nu desteklememektedir (Eker ve Tüğen, 1994:65-66).

2.4.2. Peacock-Wiseman: Harcamaların Sıçramalı Artış Tezi

Peacock-Wiseman, Wagner'in yasasını sorgulayarak kamu harcamalarının sıçramalı artış tezini ortaya koymuşlardır (Galbraith, 1968:17). Peacock ve Wiseman, 1961 yılında yaptıkları kamu harcamaları ile ilgili çalışmada, devlet tarafından toplanan kamu gelirleri üzerinde durmuşlardır (Hockley, 1992:29). Peacock ve Wiseman, kamu harcamalarındaki artışın, kamu gelirlerindeki artışla ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Ekonominin gelişmesine bağlı olarak sağlanan vergi hasılatı ve bunun sonucunda yapılan harcamalar düzeyinde de yükselme ortaya çıkar (Eckstein, 1964:9-10). Savaş, ekonomik, sosyal, siyasal bunalım dönemlerinde devlet olağanüstü harcamalar yapmak zorunda kalır. Bu harcamalarını finanse edebilmek için de devlet vergilerin arttırılması yoluna başvurur. Normal şartlarda vergiler aşırı olmayan ve halkın dayanabileceği bir seviyededir. Olağanüstü dönemlerde vergi oranlarında bir artış meydana geldiği zaman toplumdaki bu konuda anlayışlı olması beklenir. Toplumun da vergi yükü hakkındaki kanaatleri değişir, daha ağır bir vergi yükünü kabullenir. Ancak olağanüstü dönemler sona erdikten sonra kamu harcamaları ve vergi oranları eski seviyelerine dönemeyeceğinden devlet artan vergi gelirlerini yeni amaçlar için kullanır (Mere, 2006:42).

Kamu harcamalarındaki bu artışı açıklamak için, Peacock ve Wiseman, İngiltere'de kamu harcamalarını 1890'dan 1950 yılına kadar incelemeleri sonucunda savaşlar gibi büyük bunalım dönemlerinde kamu harcamalarının sıçrama (yer değiştirme) yaptığını, bunalım sonrası dönemlerde de eski düzeyine inmediğini belirlemiştir. Savaşlardan sonra kamu harcamalarında bir azalış olsa bile bunun düzeyi eskisine kıyasla daha yüksekte olup, kamu gelir ve harcamaları sürekli olarak yükselme eğilimi içerisinde (Akdoğan, 1999:68-69).

Savaş gibi olağanüstü dönemlerde, devletin yapmak zorunda kaldığı harcamaların düzeyinin yükselmesi, toplumun kamusal yüklenimler konusundaki davranış biçimleri üzerinde etkili olmaktadır. Söz konusu dönemlerde, mükellefler; o zamana kadar dayanılmaz sanılan vergilendirme oranlarını kabullenmektedirler ve olağanüstü durumlar, yeni vergi kaynakları yaratılmasını veya var olan kaynakların arttırılmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, bunalım dönemi atlatıldıktan sonra izlenecek tutum, savaş sonrası dönemin yeni sorunlarının bulunması veya yeni savaş ihtimalleri nedeniyle tekrar tartışılmamaktadır. Dolayısıyla bu durum dayanılabilir vergi yükü düzeyinin yükselmesine fırsat sağlayarak kamu harcamalarında yukarı doğru bir yer değişmesi meydana gelmesine ve eski düzeye bir daha geri

dönülmemesine yol açmaktadır (Brochier vd., 1981:425, Hockley, 1992:30). Bundan dolayı; Peacock ve Wiseman'ın teorik açıklamaları, literatürde "sıçrama etkisi" olarak da adlandırılır.

2.4.3. Kamu Harcamalarının Artışı ile ilgili Diğer Görüşler

Kamu harcamalarının artışı açıklamaya yönelik görüşlerden ilki olarak Richard A. Musgrave'den bahsetmek mümkündür. Musgrave, bir ülke ekonomisinin gelişmesine paralel olarak, kamu harcamalarının bileşiminin de, sağlık, eğitim ve sosyal harcamalar lehine değiştiğini, böylece kamu harcamalarının düzeyinin yükseleceğini ifade etmektedir (Cansız, 1996:30-31).

Kamu harcamalarının artışı hakkındaki diğer bir farklı görüş ise Henry Carter Adams'dan gelmiştir. Henry Carter Adams, kamu harcamalarının arttığını kabul eder ama artışın nedenlerinin ülkeden ülkeye farklılık göstereceğini savunur. Çünkü, Adams'a göre kamu harcamalarının artması sonucunu doğuran sosyal ve iktisadi faktörler, bir ülkeden diğerine değişmektedir (Kalenderoğlu, 2005:39).

Diğer bir görüş, Francesco Nitti'ye aittir. Nitti'ye göre, kamu harcamalarının artış nedeni, savaşla ilgili harcamalardır. Bu görüş kabul edildiğinde savaşla ilgili harcamalar toplam harcamalardan çıkarıldığında, kalan harcamalarda bir artışın olması gerekir. Şüphesiz, savaşla ilgili harcamaların kamu giderlerini artırdığı gerçektir, fakat kamu harcamalarının artışını yalnızca savaşla ilgili harcamalara bağlamak hatalı olmaktadır. Francesco Nitti, bu görüşü kabul etmekle birlikte artışın temel ve en önemli nedeni olarak savaş ve savaşla ilgili harcamaları görmüştür (Erdem vd., 1998:46).

Kamusal tercihler yaklaşımı ise, kamu harcamalarının artışını siyasal karar alma mekanizması çerçevesinde inceler. Bu yaklaşımın başlıca temsilcileri James Buchanan, Gordon Tullock, Richard E. Wagner ve Geoffery Brennan gibi iktisatçılardır. Kamusal tercihler yaklaşımına göre kamu harcamalarının artışına neden olan üç temel etmen vardır. Bu etmenler sırasıyla; devlet hizmetlerinde talebin artması, devlet hizmetlerini arz edenlerin arzı arttırmak istemesi ve artan etkinsizlik olarak ifade edilmektedir (Bakırtaş, 1996:57).

Kamu harcamalarındaki artış açıklamaya yönelik son görüş olarak W.W. Rostow ise, kamu harcamalarının artışını, ekonomik gelişme ve bu gelişimin sağlanmasında devletin oynadığı rolün önemi ile açıklamaktadır. Üretim düzeyinin yükseltilmesi bakımından; kamu yatırımlarının taşıdığı önem ile devletin rolünün

artması, kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. İlkel toplum düzeyinden, günümüzün gelişmiş devlet yapısına ulaşıncaya kadar geçirilen zaman içerisinde; devlet, ülkelerin sosyo-ekonomik ve siyasi niteliklerine bağlı olarak değişen büyüklüklerde üretimde bulunmuş ve bulunmaktadır. Esas itibariyle makro amaçlara yönelik olan bu mal ve hizmet üretimleri, kamu kaynaklarına daha çok başvurulması ve bunların amaçlar doğrultusunda ve gittikçe artan büyüklükler içinde zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Akdoğan, 1999:73-74).

2.5. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

19. yüzyılda maliye yazarlarının ihmal ettiği konulardan biri de, kamu harcamalarının etkileridir. Oysa kamu harcamaları; ekonomik, mali ve sosyal yapı üzerinde önemli etkiler meydana getirir. Devlet çeşitli vasıtalarla elde ettiği kaynakları kamu hizmetlerini yerine getirmek, plan ve yıllık programlarda belirtilen hedefleri gerçekleştirmek üzere değişik şekillerde kullanır. Kaynakların farklı şekillerde kullanımı, dolaylı ya da dolaysız olarak üretim, gelir dağılımı, fiyatlar genel seviyesi ve istihdam üzerinde etkide bulunur (Eker ve Tüğen, 1994:99).

Kamu harcamaları, ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi bakımından devletin en önemli ekonomi politikası aracıdır. Devlet gerçekleştireceği yatırımlarla hem ülke ekonomisinin gelişmesine yardım etmekte hem de istihdam düzeyinin yükselmesine ve üretim artışına neden olmaktadır. Devletin gerçekleştirdiği yatırımlar için yapmış olduğu kamu harcamaları kendisinden çok daha fazla (bir çoğaltan katsayısı kadar) milli gelirden artış yaratmaktadır. Kamu harcamaları ister cari ister yatırım isterse transfer harcamaları olsun gelirin yeniden dağılımına neden olduğu için gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir (Boratay, 1965:195-226).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin ele alındığı çalışmamızın bu bölümünde ekonomik büyüme kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda, ekonomik büyüme kavramının tanımı, büyümenin belirleyicileri, büyümenin ölçülmesi ve büyüme teorilerinin tarihsel gelişim içerisinde nasıl şekillendiği ele alınacak ve açıklanacaktır.

3.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE TANIMI

Ekonomik büyüme kavramı, genel olarak bir dönemden diğer döneme kişi başına düşen gelirin artmasını ya da bir bütün olarak ülkenin üretim ölçeğinin genişlemesini anlatmak için kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile ekonomik büyüme, ekonominin reel çıktı seviyesinde zaman içinde meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. Ancak, ekonomik büyüme kavramının tanımı, iktisat literatüründe çok fazla çeşitlilik arz eder.

Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artmasına iktisadi büyüme (ekonomik growth) denir. İktisadi büyüme reel GDP'nin zaman içinde sürekli artması anlamına gelir. İktisadi büyüme bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenle tüm ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinden bir tanesi, hızlı bir iktisadi büyüme gerçekleştirmektir (Ünsal, 2009:14-15). Diğer bir tanımlamaya göre ekonomik büyüme; emek ve sermaye gibi faktörlerin arzındaki artışların veya üretimde kullanılan faktörlerdeki birim başına düşen hasıla oranındaki artışın potansiyel milli gelirden yaptığı yükselmedir (Lipsev vd., 1984:732).

Ekonomik büyüme, mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişleme şeklinde tanımlanabileceği gibi reel gayri safi yurt içi hasılda (GSYİH) bir önceki döneme göre meydana gelen net artış olarak da tanımlanabilir. Ekonomik büyüme,

ülkenin üretim imkanları eğrisinde sağa doğru kayma şeklinde gösterilebilir (Parasız, 1997:4). Üretim imkânları eğrisi, ülkenin teknoloji düzeyi ve üretim faktörü miktarında ulaşılabileceği en yüksek üretim düzeyini göstermektedir (Türker, 2000:8). Üretim imkânları eğrisindeki dışa doğru bir kayma ekonomik büyümenin gerçekleştiğinin göstergesidir.

Üretim imkânları eğrisinin dışa doğru kaymasının nedenleri: Malların üretiminde kullanılan teknolojik ilerlemeler, bu malların üretiminde çalışan işçilerin verimliliğinin artması ve üretimin gerçekleştiği sanayi dallarında kapasite kullanımının artması şeklinde açıklanabilir. Büyümenin kalıcı olabilmesi için bu mallara yönelik dış talepte veya iç talepte bir artışın olması gerekmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2004:125). Ayrıca üretim imkânları eğrisinin dışa kaymasında, hükümetlerin verimlilik artışı sağlayacak nitelikte; eğitime, teknolojiye ve Ar-Ge ile fiziki sermaye birikimine yapılan altyapı yatırımlarının da büyük etkisi vardır (Kibritçioğlu, 1998:2).

Ekonomik büyüme kavramı bazen ekonomik kalkınma kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Literatürde çoğu zaman bu iki kavram karıştırılmaktadır. Aslında bu iki kavram arasında önemli bazı farklılıklar vardır.

Kalkınma, milli gelir artışının yanında üretim faktörlerinin etkinliğinin değişmesi, sanayi sektörünün ihracattaki payının artması gibi yapısal değişiklikleri ifade etmektedir. Büyüme ise sadece üretimdeki ve milli gelirdeki artışları yansıtmaktadır (Han ve Kaya, 2002).

Bu tanıma dayanarak, kalkınmanın büyümeden daha geniş anlamı olduğu söylenebilir. Kalkınma bir toplumun iktisadi yapısının yanında sosyal kültürel ve siyasi yapısında da değişimlerden bahseder. Diğer bir ifadeyle kalkınma; kişi başına gelir artışıyla beraber, az gelişmiş ülkelerdeki, yaşam standartlarının da gelişmiş ülkeler kadar yükselmesi, üretim faktörlerinin sadece miktar olarak değil nitelik olarak da artması ve milli gelir içinde sanayi sektörünün payının yükselmesi gibi yapısal değişikliklerdir. Büyüme ise kalkınmaya göre daha dar kapsamdadır. Sadece ülke ekonomisinde görülen rakamsal büyüklüklerle ifade edilmektedir. Örneğin; bir ekonomide gerçekleştirilen GSYH oranının bir önceki yıla göre artmasıyla veya azalmasıyla ifade edilir. Büyüme rakamları; o ekonomiye ait yapısal dönüşüm, sosyal ve kültürel gelişim hakkında bilgi vermemektedir. Bu sebepten, bir ülkenin büyümesi aynı zamanda kalkındığı anlamına gelmemektedir. Buna göre; her ekonominin amacı, ekonomik büyümeyle beraber yaşam standartlarını yükseltecek şekilde, sosyal

ve kültürel gelişimi sağlayacak, ekonomik kalkınma hızına ulaşmaktır (Kar ve Taban, 2005:8-9).

3.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ

Her ülkenin iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel yapıları farklılık göstermektedir. Bu sebepten dolayı ekonomik büyümeyi belirleyen etmenler adına tüm ülkeler için geçerli olan tek bir faktörden bahsetmek mümkün olamamaktadır. Farklılıklar olmasına rağmen ekonomik büyüme konusuyla ilgilenen iktisatçıların görüş birliğinde oldukları dört faktörden bahsedilebilir. Bu faktörler işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji olarak sıralanabilir (Tomanbay ve Gümüş, 2004). Ancak büyümenin kaynakları içinde doğal kaynaklar sabit olduğu ve tükenemediği için sermaye, emek ve teknolojik gelişme dünya üretiminde görülen büyük artışın başlıca kaynağı olmuştur (Üzümçü, 2002:6).

3.2.1. İşgücü(Emek)

Ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlerin başında işgücü gelmektedir. Üretime yönelen kas gücüne dayalı veya fikri güce dayalı çabaların tümü emek faktörünü oluşturur. Bir ülke ekonomisinde emek faktörünün miktarı o ülkenin nüfusu ile ilişkilidir; ancak nüfusun tümü emek faktörü sayılamaz. Toplam emek miktarı nüfusun içerisindeki aktif nüfusu (15-64 yaş arası) hesapladıktan sonra, aktif nüfusun içerisinde askerlik, öğrenim, hastalık gibi nedenlerle çalışmayanları ayırarak elde edilir (Pekin, 1995:18).

Ekonomik büyüme işgücü miktarına ve işgücünün kalitesine bağlı olarak belirlenir (Han ve Kaya, 2004:269). Burada işgücünün kalitesinden kasıt, beşeri sermaye faktörüdür. İşgücü tarafından içerilen bilgi ve beceri toplamı olarak tanımlanan beşeri sermaye kavramı, işgücünün verimliliğini artırdığı için büyük önem taşır. Günümüzde beşeri sermayenin, emeğin ve fiziki sermayenin yanında ayrı bir üretim faktörü olarak üretim fonksiyonuna alınması kabul görmektedir (Kibritçioğlu, 1998).

Bir ülkenin mevcut nüfusunun yapısı, nüfus artışı ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerdir. Nüfus artışı beraberinde işgücünde artış meydana getireceğinden ekonomik büyüme açısından olumlu bir etmen olarak değerlendirilebilir. Ancak nüfusu meydana getiren herkes işgücüne katılamaz. Burada sorgulanması gereken işgücüne katılan nüfusun verimli olup olmadığıdır.

Çünkü yüksek oranlı nüfus artışı emek arzında bir fazlalık oluşturabileceği gibi aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler meydana getirebilir. Gelişmekte olan ülkelerde önemli olan işgücüne katılan nüfusun verimli niteliklere sahip olabilmeleridir. Vasıflı ve eğitilmiş işgücü olduğu takdirde söz konusu ülkelerde uygulanan ekonomi programlarının başarısından söz edilebilir (Berber, 2006).

3.2.2. Sermaye

Üretim artışına katkı sağlayan ve ekonomik büyümeyi belirleyen diğer bir faktör de sermayedir. Sermaye, ülkenin belli bir anda sahip olduğu üretim araçlarının toplamı olarak ifade edilebilir ve iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde, sermayenin nicelik veya niteliğinin arttırılmasına bağlıdır (Samuelson, 1989:855).

Burada belirtilmesi gereken bir noktada fiziki sermaye ve beşeri sermaye kavramlarıdır. Fiziki sermaye, üretimde emeğin verimliliğini arttıran, fabrika, yol, baraj, tesis, gereç, donanım vb. gibi daha önce insanlar tarafından üretilmiş olan üretim araçlarıdır (Dinler, 1998:17). Beşeri sermaye ise işgücü tarafından içerilen bilgi ve beceriler toplamı olarak tanımlanabilir. İşgücünün vasfı veya niteliği özellikle okullardaki ve işyerlerindeki eğitimler sayesinde geliştirildikçe, ülkenin beşeri sermayesi de artmış olur (Kibritçioğlu, 1998:207).

Üretim faktörleri içinde bu denli önemli bir konuma sahip olan sermaye faktörü, son yıllara kadar sadece fiziki sermayeyi nitelemekteydi; ancak kişisel ve toplumsal özelliklerin üretime olan etkilerinin giderek önem kazanmasıyla sermaye kavramının yeniden tanımlanması gereği doğmuştur. Geline bu noktada sermaye, üretime pozitif katkısı olan her türlü maddi olan ve maddi olmayan iktisadi değerler olarak kabul edilmektedir (Karagül, 2003:81).

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; gerek fiziki varlıklara gerekse insan kaynaklarına yapılan yatırımlar üretimi artırıcı yönde bir etki yapar ve ekonomik büyümeye katkı sağlar.

3.2.3. Doğal Kaynaklar

Üçüncü faktör olan doğal kaynaklar bir ülkenin sahip olduğu topraklar, bu topraklardaki yeraltı ve yerüstü zenginlikler olarak ifade edilir. Doğal kaynaklar ekonomik büyümede önemlidir fakat belirleyici değildir. Zengin petrol yataklarına

sahip Arap ülkeleri açısından kaynak zenginliği belirleyici bir faktörken, Japonya gibi doğal kaynakları çok az olan bir ülkenin büyümedeki başarısı kaynak zenginliğinin belirleyici olmayışını doğrulamaktadır (Tomanbay ve Gümüş, 2004:407).

Doğal kaynakların miktarı sabittir. Bu nedenle kıt kaynaklar arasında sayılırlar. Doğal kaynakların zaman içinde artması mümkün değildir; ancak var olan doğal kaynaklardan daha iyi yararlanılabilir (örneğin, daha önce bilinmeyen veya bilindiği halde işletilmeyen madenlerin işletilmeye açılması gibi) (Dinler, 1998:16).

3.2.4. Teknolojik Gelişme

Ekonomik büyümeyi belirleyen bir diğer faktör de teknolojidir. Teknoloji, üretim sürecinde girdilerin çıktıya dönüşme yöntemidir (Jones, 2001:73). Teknolojik gelişme ise, mevcut teknolojideki ilerlemelerdir. Teknolojik gelişme, mevcut ürün yönetiminde yeni yöntemler geliştirilmesi, yeni nitelikte ürünler üretilmesi veya yönetim tekniğinde gelişme ve yenilik şeklinde ortaya çıkabilir (Üzümcü, 2002:8).

Teknolojik gelişme yeni bir üretim yöntemi veya yeni bir ürünün ortaya çıkması şeklinde de tanımlanabilir. Örneğin çoğu zaman, faktör verimliliğinin üretim yöntemlerinde yapılan yeniliklerden, yani firmaların etkin olarak organize edilmesi veya yönetilmesinden kaynaklanabileceği söylenebilir (Samuelson, 1989:858).

Teknolojik gelişme, büyümeye olan katkısı bakımından içerilmiş teknolojik gelişme ve içerilmemiş teknolojik gelişme olarak iki sınıfa ayrılır (Thirwall, 2003:158). Teknolojik gelişmeyi çeşitli açıdan sınıflandırmak mümkündür. Teknolojik gelişmeyi büyümeye katkısına göre içerilmemiş ve içerilmiş teknolojik gelişme olarak ikiye ayırabiliriz. İçerilmemiş teknolojik gelişme, yönetimde ve organizasyonda meydana gelen iyileşmelerle ortaya çıkan verimlilik artışları olarak tanımlanmaktadır. İçerilmiş teknolojik gelişme ise, yatırımların gerçekleşmesine bağlı olup makine ve teçhizatla ortaya çıkar. Üretime giren her bir makine en son teknolojiyi içerdiği için kendinden önceki makineden daha üretken olacaktır. Dolayısıyla sermaye faktörü heterojen bir özellik göstermektedir (Fikir, 2010).

Teknolojik gelişmede yaratılacak bir süreklilik, ekonomik dengeyi daima daha yüksek bir kişi başına sermaye ve kişi başına reel gelir düzeylerine taşıyacaktır. Dolayısıyla, yeni tekniklerin geliştirilmesi ve teknoloji düzeyinin yükseltilmesi ekonomide sahip olunan kaynakların daha verimli bir biçimde kullanılmasını

sağlayarak reel üretimin ve bununla birlikte de iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesini sürekli olarak tetikleyecektir (Görgün, 1973).

3.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ

Bir ulusal ekonominin ne ölçüde büyüdüğünü matematiksel olarak ifade etmek mümkündür. Ama böyle bir ifade bulmak için sağlam istatistiki bilgilere gereksinme vardır. Büyümenin ölçülmesinde fert başına düşen milli gelirdeki artış oranına bakılır (Unay, 2001).

İktisadi büyüme hızı, bir önceki yıla göre reel milli gelirden meydana gelen yüzdesel artışı gösteren kavramdır. İktisadi büyüme oranını ölçmek için genellikle iki yöntem izlenir. Birincisi, reel ulusal geliri ya da üretimi ölçmektir. İkincisi ise, kişi başına reel ulusal gelir oranındaki artışları ölçmektir. Ülkelerin iktisadi büyüme hızı ölçülürken, üretilen mal ve hizmet miktarlarında bir yıldan diğer yıla gerçekleşen değişim oranı dikkate alınmaktadır. İktisadi büyümenin tespitinde daha çok Gayri Safi Milli Hâsıla kavramı kullanılmaktadır. Hesaplama nominal fiyatlarla GSMH'nin kullanılması, fiyat artışlarının büyüme hızındaki artışın net bir şekilde hesaplanmasını engelleyeceğinden, ekonomik büyümeyi ölçerken reel değerleri kullanmak gereklidir. Fiyat yükselişlerinden arınmış reel GSMH değerleri gerçeği daha iyi yansıtabilecek, yıllar arasında karşılaştırma olanağını daha iyi verebilecektir. Ekonomik büyüme oranı aşağıdaki şekilde hesaplanabilir (Ünsal, 2005):

$$t \text{ yılındaki büyüme oranı} = [(\text{GSMH } t - \text{GSMH } t - 1) / \text{GSMH } t - 1] \cdot 100$$

Uluslararası karşılaştırmalarda GSMH'nin büyüklüğünden çok, kişi başına düşen gelir daha büyük önem taşımaktadır. Yukarıda yapılan hesaplama, her ne kadar ekonomide üretilen nihai mal ve hizmet miktarında meydana gelen artış gösterilebilse de, nüfus artışını dikkate almadığı için, toplumdaki bireylerin refah artışını yansıtamaz (Sloman, 2004)

Toplumsal refah düzeyini ölçme de kişi başına düşen büyüklüklerin kullanılması daha etkilidir. Çünkü kişi başına düşen gelir, toplam gelirin nüfusa bölünerek bulunmasıyla olduğundan dolayı, o ülkede yaşayan bireylerin toplam gelir büyüklüğünden ne kadar pay aldığını gösterir. Ayrıca bir ülkede gelir dağılımının en önemli göstergesi de kişi başına düşen gelir büyüklüğüdür (Yıldırım, 1996:668; Atılgan, 2004:28).

3.4. BÜYÜME TEORİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.4.1. Merkantalizm (1450 – 1750)

15. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın ortalarına kadar uzanan merkantilist öğretisi Avrupa devletlerinin iktisat politikalarını belirlemiş ve yaklaşık 300 yıl iktisadi düşünceyi temsil etmiştir. Merkantilizm paraya ve dış ticarete ön planda yer vermiş, hatta parayı kapitale özdeş sayacak kadar önemsemiştir. Bu düşünceye göre bir ülkenin zenginliği, o ülkenin sahip olduğu altın ve gümüş dibi değerli madenlere ne derecede sahip olduğu ile ilişkilidir. Büyümenin gerçekleşebilmesi için sahip olunan değerli maden miktarının artırılması, sanayi ve ticaret alanında uyulması zorunlu kuralların tesis edilmesi, ödemeler bilançosunun fazla vermesini sağlayıcı uygulamalara gidilmesi ve uluslar arası ilişkilerde kendi ülkesinin çıkarını her şeyin üstünde tutan politikaların izlenmesi öngörülen temel politikalar (Berber, 2006:49).

Merkantilizmin belirgin özellikler; bulyonizm, sömürgecilik, aktif dış ticaret bilançosu, müdahalecilik, sanayileşme ve hızlı nüfus artışıdır (Acar, 2007:7-8).

Merkantilizme göre, girişimci sınıf ve sanayi ile uğrasan sınıf devlet tarafından desteklenmeli, yapılan sübvansiyonlar ile üretim artışı sağlanmalıdır. Ülke içersinde girdi olarak kullanılan hammaddelerin dışında ithalatın yapılması zorlaştırılmalı, bunun yanında ülkenin yapmış olduğu ihracatın önündeki engeller kaldırılmalıdır (Berber, 2004:41).

Merkantilistler ayrıca nüfusa da büyük önem vermişlerdir. Çünkü nüfus hem talebi artıran hem de ücretleri düşürerek ihracatı uyaran ve bu yolla ülkeyi zenginleştiren bir faktör olarak ele alınmaktaydı. Ekonomik büyümenin, gerçekleştirilebilmesi için nüfus ile birlikte ihracatın artışının sağlanması, faiz haddi ile ücret seviyelerinin düşük tutulması ve sömürgecilik politikasının uygulanması esas alınmıştır (Artan, 2000:7).

3.4.2. Fیزیokrasi (1750–1776)

Merkantilizmin paraya aşırı değer veren külçeciliği, şahsi teşebbüs gücünü zedeleyen müdahaleciliği ve tarımı ihmal eden bezirgancılığa bir tepki olarak, Fransa'da kendilerine ‘‘Fیزیokrat’’ adını veren bir grup fikir adamı iktisadi liberalizmin öncülüğünü yapmışlardır (Acar, 2007:10). Fیزیokratlar, merkantilistlere bir tepki olarak ortaya çıkmışlar ve onların aksine doğal düzeni savunmaktadırlar.

Fizyokratlara göre büyüme sanayi sektörü sayesinde değil tarım sektörü sayesinde gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda fizyokratlara göre ekonomi kendiliğinden dengeye geleceğinden, devletin ekonomik faaliyetlere müdahalede bulunmasının gereksiz olduğunu savunmuşlardır (Berber, 2006:49-50). Fizyokratlar, klasik iktisadın temelini teşkil eder.

3.4.3. Klasik Büyüme Teorisi

Ülkelerin ekonomik büyüme seviyesini artıran bir seyir ile devam etmesinin yollarını arayan ve ortaya koyan teoriler ilk olarak 18. yy'ın sonunda Adam Smith ile birlikte oluşmaya başlamıştır. Klasik büyüme modeli, Smith, Ricardo, Maltus, S. Mill ve James Mill tarafından ortak geliştirilen bir model olarak karsımıza çıkmaktadır. Ancak klasik büyüme modeline en büyük katkıyı Ricardo yaptığından model Ricardo modeli olarak da anılmaktadır (Acar, 2000:23).

Klasiklerin savunduğu liberal anlayışta ekonomik sistem, görünmez bir el tarafından dengeye gelmektedir. Devlet ekonomiye müdahalede bulunursa piyasanın işleyişi bozulacağından, yatırımlar ve ekonomik büyüme bundan olumsuz yönde etkilenmektedir (Tüylüoğlu, 1995:14). Klâsiklere göre ekonomide istihdam ve sermaye stokunu artırmak özel sektörün görevidir. Devlet sadece adalet, güvenlik, savunma gibi sosyal ihtiyaçları karşılamalıdır. Ancak bu tür kamu hizmetlerinin sağladığı dışsal yararlar dolaylı olarak büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabilir (Solow, 1970).

Klasiklere göre, yatırımlar büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Yapılacak olan yatırımlar ise kar oranlarına bağlanmaktadır. Kar oranı ne kadar yüksek olursa yatırımlarda o denli fazla olmaktadır. Kar ise sermaye birikimi ve emeğin verimliliğine göre ortaya çıkmaktadır. Kar oranları düştüğü zaman, sermaye birikimi azalmakta, buna bağlı olarak nüfus ve gelir artışı da düşmektedir. Bütün bunların sonucunda da ekonomik durgunluğa girmektedir (Artan, 2000:8).

Smith, ekonomik büyümeyi; sermaye birikimi, işbölümü ve uzmanlaşma, uluslar arası ticaret, nüfus artışı ve görünmez el mekanizmasına dayandırmaktadır (Berber, 2006:57). Malthus ise iktisadi büyüme ile nüfus artışı arasındaki etkileşim üzerinde durmaktadır. Malthus'a göre toplumsal iyileşme, bireysel, ailevi ölçeği içinde insan yaşamının iyileştirilmesi için üretimi artırmanın yolları, araçları, imkânları aranırken nüfus artışı azaltmanın yolları da birlikte ele alınmaktadır (Tezel, 2000:152).

3.4.4. Marksist Büyüme Teorisi (Sosyalist Büyüme Teorisi)

Sosyalist büyüme modelinin oluşturulmasında en büyük pay Karl Marx'a (1818-1883) aittir. Sosyalist büyüme modeli, kapitalist sistemdeki çelişkilerin devamlı bir büyüme sağlayacağını fakat büyüme süreci içinde iç çelişkilerin gittikçe şiddetlenerek sonunda sistemi çökerteceğini ileri sürmektedir (Acar, 2002:67). Marx'a göre emek, üretim değerini belirlemekte ve aynı zamanda büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Marx'ın kurmuş olduğu modelde, denge aramaya gerek yoktur. Çünkü Marx, büyüme sürecini sürekli bir dengesizlik olarak görmektedir (Tüylüoğlu, 1995:15-16).

Klasik iktisatçılar nasıl sermaye birikimini iktisadi büyümenin temel faktörü saymışsa, sosyalist sistemde de sermaye birikimi aynı şekilde önem taşımaktadır. Sosyalist sisteme göre, kapitalist sistemde üretim, yeniden üretimi de içermektedir. Yani artık değer elde etmek için kullanılan sermaye tekrar aynı amaca dönük olarak kullanılmaktadır. Başka bir ifade ile, kapitalist sistemde birikim, artık değerlerin kapitale dönüşümünden ibarettir. Öte yandan, sermaye birikimi ile beraber kapital stoku büyüdükçe, emek daha fazla sermaye ile donatılmakta, bu ise emeğin veriminin yükselmesine neden olmaktadır. Şu halde kapitalist ekonomide artık değer gittikçe büyümekte ve bunun doğal sonucu olarak sermaye birikimi de giderek hızlanmaktadır. Bu ise üretimde emeğin payını azaltırken, karın payını artıracak ve bu durum uzun dönemde bir talep yetersizliğine neden olarak sistemi çöküntüye götürecektir (Acar, 2002:67-71).

Bu modelde artı değer olduğu yerde, tüm girdi değerinden daha az ödendiği için emek girdisinin sömürüldüğü belirtilmektedir. Bir başka ifadeyle sermaye birikimi sağlandıkça, üretimde sermaye birikimi artacak ve beşeri sermayesi yüksek emek ile üretim yapılmaya başlanacaktır. Emeğin üretimdeki veriminin artması bir taraftan emeğe olan talebin azalmasına diğer taraftan artan verim nedeniyle üretim maliyetlerinin azalması girişimcilerin kârının artmasına neden olacaktır. Bu durumda ekonomide işsizlik oranı yükselecektir. İşsizlik oranındaki yükselmenin çalışan emeğin kârının yükselmesine neden olacağı düşüncesinin olduğu modelde, sermaye birikiminin giderek daha az kişinin elinde toplanacağı, uzun dönemde ise bu durumun ekonomik ve sosyal sorunlara yol açacağı belirtilmektedir (Berber, 2006:96-97).

3.4.5. Schumpeter'in Ekonomik Büyüme Teorisi

Schumpeter, 1914 yılında yayınladığı “İktisadi Gelişme Kuramı” adlı eserinde, yeni ürünler, yeni üretim ve dağıtım yöntemleri, yeni kurumlar, yeni örgütlenmeler gibi nüfus ve servette meydana gelen yalın bir büyüme sorununu aşan, yapısal, kültürel değişme boyutları ile iktisadi büyümeyi ilişkilendirmektedir (Tezel, 2000:18-19).

Schumpeter ekonomide girişimciliğin ve yeniliklerin rolünü en iyi açıklayan iktisatçılardan biridir. Kendisine göre yeniliklerin hayata geçirilmesi yatırım ile mümkündür. Bu yatırımların etkileri ise birikerek belli zamanlarda kümelenmektedir. Birbirinden farklı yenilikler ve bu yeniliklerin uygulanmaya konması için yapılan yatırımların etkileri değişik zamanlarda ortaya çıkmakta ve kapitalist sistemin gelişmesini sağlayan dalgalanmalara yol açmaktadır (Acar, 2002:73).

Schumpeter'e göre başlangıçta ekonomi durgun bir yapıya sahiptir. Karın veya faizin çok düşük olduğu bu safhada girişimci yeni bir üretim tekniği veya yeni bir ürün bularak ekonomide bir hareket yaratır. Bu hareket durgun suya atılan bir taş parçasının yarattığı dalgaların etrafa yayılması gibi ekonominin diğer kesimlerine de yansır. Bu şekilde başlayan gelişme süreci içinde firmalar giderek büyür, sermayedarları çoğalır ve mülkiyet tabana yayılmaya baslar. Schumpeter yenilikler ve yatırımlar üzerinde yoğunlaşarak ekonomik gelişmeden ziyade daha çok ekonomik dalgalanmaları açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu açıklamalar bir gelişme modeli oluşturmak için yeterli değildir (Acar, 2002:74-75).

3.4.6. Dışsal Büyüme Teorileri

3.4.6.1. Post-Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar Büyüme Modeli)

Uzun dönemde Keynesgil temel makroekonomik modelini genişletmeye ilişkin ilk girişim, Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından yapılmıştır. Aslında Harrod ve Domar'ın modelleri ayrı olmakla beraber, aralarında çok az farklılık olduğu için birlikte Harrod-Domar Modeli olarak anılmaktadır (Parasız, 1998:383). Keynes'in kısa dönemli statik analizi önce Domar sonra da Harrod tarafından uzun dönemli dinamik bir yapı haline getirilmiştir. Domar'ın ortaya attığı büyüme modelinin 1946 yılında yayınlanmasından sonra, Harrod modeli ile ilişkilendirilerek birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu modelde, Harrod ve Domar dinamik bir analiz gerçekleştirmiş, büyüyen ekonominin denge şartlarını incelemiştir (Akyüz, 1977:245).

Harrod ve Domar, ülke ekonomilerinin dengeli büyüme nasıl sağlayacağını ve bunun sürekli hale gelmesinin koşullarını açıklamaya çalışmışlardır (Sivrikaya, 2003:11). Harrod-Domar büyüme modelinde, istikrarlı ve dengeli bir büyüme için belirli bir yatırım oranı ile gerçekleşen büyüme hızının gereken büyüme hızına eşit olması gerekmektedir. Başka bir ifade ile üretilen mal ve hizmetlerin piyasada arz ve talep fazlası yaratmadan emilmesi gerekmektedir. Bunun için de yatırım ve tasarruf eşitliği, gerekli ve yeterli bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, devlet uygulayacağı iktisat politikaları ile tüketim ve yatırım kararları üzerinden piyasayı etkileyerek uzun dönem iktisadi büyüme sağlamanın yolunu açacaktır. Keynesyen iktisadi düşünce, devletin kamu kesimi için emredici, özel kesim için yönlendirici niteliğe sahip kamu politikaları ile ekonomik büyüme sağlayacağını öngörür (Biber, 2010:2).

Harrod-Domar büyüme modeline göre, bir ekonomide yapılan yatırım harcamalarının ekonomi üzerinde iki temel etkisi vardır. Ekonomide yapılan yatırımlar arttıkça öncelikle üretim kapasitesi büyümektedir. Bu etki temel olarak ekonominin arz yönü ile ilgilidir. Ancak hemen ardından, daha fazla üretimin gerçekleştirilmesi, gelir düzeyinin de artmasına neden olacağından gelir etkisi ortaya çıkacaktır. Bu etki ise, ekonominin talep yönünün canlanmasını sağlayacaktır (Berber, 2006:109). Harrod ve Domar, ekonominin itici gücünün yatırımlar olduğunu belirtmiş, Keynes'in yatırımların gelir arttırıcı etkisi tezini daha geliştirerek yatırımların kapasite arttırıcı etkisi de olduğunu ileri sürmüşlerdir (Hiç, 1994:71).

Tam istihdamda bir ekonomide teknoloji düzeyi değişmiyor kabul ediliyorsa, üretimi arttırmanın tek yolu yatırımları arttırmaktır. Harrod-Domar modeli, yatırımların hem üretim kapasitesini hem de geliri arttırıcı etki yaratması düşüncesi üzerine kurulmuştur. Çünkü yapılan yatırımlar bir yandan çarpan etkisiyle geliri arttırırken, diğer yandan da ekonomideki üretim gücünü yükseltmektedir (Branson, 1982).

Keynesyen düşünce yapısıyla oluşturulmuş olan Harrod-Domar büyüme teorisinin temelini yatırım çoğaltanı, hızlandıran ve toplam arz oluşturmaktadır. Harrod-Domar modelinde ortaya konulan bazı kavramaların ölçülme zorlukları eleştiri konusu olmuştur. Ayrıca tüm sektörleri tek bir kat sayıya indirmeleri de eleştiri konusu olmuştur. Modelde emek ve teknolojik gelişmelerinin dışsal faktörler alınarak sadece içsel olarak sermayeyi kabul etmeleri en önemli eleştiri konusu olmuştur (Savaş, 1979). Bunların yanı sıra, bu modeller gelişmiş ekonomiler için

kurulmuştur. Her iki modelin temel amacı, ekonomiyi eksik istihdama ve enflasyona maruz bırakmadan yürütebilmektir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde tek amaç bu değildir. Harrod'un ve Domar'ın modelleri ise işin bu yönü üzerinde hiç durmamıştır (Acar, 2002:92). Bir diğer yönden, model eksikleriyle de olsa, gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme olayına ışık tutmakta ancak az gelişmiş ülkeler için uygulandığında değerinden çok şey kaybetmektedir (Unay, 2001:402). Harrod-Domar büyüme modeli birçok açıdan eleştirilere maruz kalmış olsa da, yatırımların ekonomi üzerinde yarattığı etkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır (Fikir, 2010).

3.4.6.2. Neo-Klasik Büyüme Modeli (Solow Büyüme Modeli)

Harrod-Domar büyüme modeli Keynezyen analizden esinlenmesine karşılık Neo-Klasik büyüme modeli Klasik iktisadın öğretilerinden esinlenmiştir. Neo-Klasik büyüme modeli birçok iktisatçının çalışmaları sonucunda doğmuştur. Bu iktisatçılardan en önemlileri R.Solow, T.W.Swan ve J.E.Meade'dir (Unay, 2001:402). Solow 1956 yılında, iktisadi büyüme ve kalkınma konusunda ileride önemli gelişmelere yol açan, "İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı" adlı bir makale yayınlamıştır. Solow'a 1987 yılında, hem bu çalışmasından hem de iktisadi büyüme sürecini anlamamıza yaptığı önemli katkılarından dolayı Nobel İktisat ödülü verilmiştir. Tüm bu gelişmelerden dolayı bu model iktisat literatüründe Solow büyüme modeli olarak bilinmektedir (Jones, 2001:18).

Neo Klasik büyüme teorisi, nüfus artışına ve teknolojik değişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklamaktadır (Parasız, 2008:131). Solow yapmış olduğu çalışmasında tasarruflarla, sermaye birikimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Berber, 2004:113). Bu model, neden bazı ülkeler yoksulken, diğer ülkelerin çok zengin olduğunu anlamamızda önemli bir mihenk taşı oluşturmaktadır (Jones, 2001:18).

Neo-Klasik büyüme modeli üretim faktörleri için ölçeğe göre azalan, üretim fonksiyonu için ölçeğe göre sabit getirili bir üretim teknolojisi, nüfus artış hızının sabit kabul edilmesi ve modele dışsal olarak dahil edilmesi, teknolojik gelişmenin de dışsal olarak yer alması, devletin ekonomik düzene müdahalesinin minimum düzeyde olması, tasarruf oranındaki artışın durağan büyüme hızına etkide bulunmaması, kapalı ekonominin varlığı ve beşeri sermayedeki üretkenlik değişmelerinin dikkate alınmaması gibi varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlara dayalı modelde, fert başına sermaye, fert başına üretim ve tüketimle aynı oranda değişmektedir. Denge

durumunda fert başına gelir ve fert başına tüketim artışı, teknolojik gelişme artışı ile eşitlenmektedir. Bu durum fert başına gelir artışında ve büyümeyi sağlamada asıl unsurun tasarruf değil, modelde dışsal faktör olarak yer alan teknoloji olduğunu göstermektedir. Bu durum da gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin yakınsanacağı tezini akla getirir (Atamtürk, 2007:91). Modele göre bir ülkenin kişi başına gelirin büyüme oranı, kişi başına gelirin başlangıç düzeyi ile ters orantılıdır. Eğer ülkeler arasında yapısal göstergeler ve teknolojik düzey bakımından benzerlikler varsa, fakir ülkeler zengin ülkelere daha hızlı büyüme eğiliminde olacaktır. Bu nedenle de ülkeler arasında, kişi başına gelir düzeyleri açısından bir yakınsama söz konusu olacaktır (Barro, 1991: 407).

Neo-Klasik teoriye göre devletin uyguladığı ekonomi politikalarına gerek yoktur. Çünkü devletin yatırımları artırmak ve işsizlik oranlarını azaltmak için uygulamış olduğu ekonomi politikaları enflasyonist etkiye neden olmakta ve konjonktürel hareketlerin boyutunu artırmaktadır (Tüylüoğlu, 1995:35).

Neoklasik büyüme kuramına baktığımızda, model kuramsal olarak kabul görse de gerçeklerle tam uyum göstermemektedir. Kısaca, Neoklasik modelin gerçek hayatla uyuşmayan varsayımları ve özellikle teknolojik gelişmeyi çok önemsemelerine rağmen model içinde açıklayamamaları içsel büyüme kuramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kibritçioğlu, 1998).

3.4.7. İçsel Büyüme Modelleri

Dışsal büyüme modelleri iktisadi büyüme olgusunun daha iyi anlaşılmasını sağlamışlardır. Ama yine de ne Harrod ve Domar'ın bıçak sırtı büyüme yaklaşımı ne de Neo-klasik modelin emek ve sermaye miktarı ile teknolojik gelişmelere dayandığı büyüme modeli yeterli olmuştur. İktisatçılar, iktisadi büyümenin sürekli olarak gerçekleştirilebileceği ve büyümenin dinamiklerini de yine ekonominin kendisinin yaratabildiği bir çözüm arayışına girişmişlerdir. İçsel büyüme modelleri de bu çabalar sonucu doğmuşlardır (Mankiw, 1995).

Solow modeli tasarruf düzeyinin-sermaye birikiminin büyümeyi sadece geçiş döneminde ileri sürmek suretiyle, sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisini minimize etmektedir. Buna karşılık Solow modeli ekonomik büyümenin (fert başına çıktı düzeyindeki sürekli artışın) nedeninin teknolojik ilerleme olduğunu ileri sürmek suretiyle de, teknolojik gelişmenin büyüme üzerindeki etkisini maksimize etmektedir. Ancak Solow modelinde teknolojik ilerleme dışsal (nasıl ortaya çıktığı

modelde açıklanmayan) bir olgu olduğundan, Solow modeli iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini aslında açıklayamamaktadır. Solow modelinin bu önemli eksikliği, büyümenin nasıl meydana geldiğini ve dolayısıyla da büyümeyi etkileyen politikaların neler olduğunu açıklamayı amaçlayan yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan ve öncülüğünü Amerikalı iktisatçı Paul Romer ve yeni klasik okulun kurucusu Robert Lucas'ın yaptığı bu alternatif yaklaşıma, içsel büyüme teorisi denir (Ünsal, 2009:616).

Geleneksel büyüme modellerinde bilgi birikimi, beşeri sermaye, Ar-Ge faaliyetleri ve teknolojik gelişme gibi ekonomik gelişme üzerinde etkili olan unsurlar dışsal olarak kabul edilmiştir. içsel büyüme modelleriyle bu faktörler içselleştirilmiş ve ekonomik büyümenin belirleyicilerine farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Söz konusu unsurların sistem içerisine dahil edilmesiyle içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır (Berber, 2006:184).

İçsel Büyüme modellerinin sınıflandırılmasında temel olarak büyümenin kaynakları üzerinde durulacaktır. İçsel Büyümenin belli başlı kaynakları; Bilgi birikimi (Paul Romer), kamusal alt yapılar (Robert Barro), beşeri sermaye (Robert Lucas), AR-GE (araştırma geliştirme) harcamalarıdır (Parasız, 1998:413-414).

3.4.7.1. Temel AK Modeli: Rebello Modeli

İçsel büyüme modelini incelememize olanak sağlayan bu modellerden en basit olanı AK diye bilinen bu modeldir diyebiliriz. Rebello'ya göre ekonomilerin farklı büyüme hızlarına sahip olmaları, önemli ölçüde iktisat politikalarının bir sonucudur. Bu tür modellerde, örneğin gelir vergisi gibi iktisat politikaları, fiziksel sermaye yatırımlarının getiri oranlarının azaltarak sermaye birikim oranlarının düşürür ve bu nedenle büyüme oranı azalır (Robello,1993:912).

AK Modeli, sermaye stoku artarken sermayenin getirisinin azalmayacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Azalan verimlerin olmadığı bu modelde, yüksek sermaye stokuna sahip olan ülkelerin (genellikle sanayileşmiş ülkelerin), yatırımlarını arttırmak suretiyle ekonomik büyümelerini hızlandırabilecekleri vurgulanmaya çalışılmaktadır. AK modelini ortaya atan Jones ve Manueli (1990) ve Rebelo (1991), büyüme sürecinin içselleştirilmesi için teknolojik gelişmenin sabitliği ve ölçüğe göre sabit getirinin olduğuna dair varsayımları saklı tutularak, sadece biriktirebilen üretim faktörünün (toplam sermayenin) marjinal verimliliğinin

azalmasının (artarak ya da sabit kalarak) varsayılması yoluyla bile içsel bir büyüme sürecinin ortaya çıkabileceğini ifade etmektedirler (Berber, 2006:183–184).

3.4.7.2. Bilgi Birikimi ve Romer Yaklaşımı

Arrow'un (1962) yaptığı çalışmada, bilgi ve ücretlerin artması, yatırım ve üretimden kaynaklanmaktadır. Arrow, bazı sektörlerde maliyetlerin azaldığını, kalitenin yükseldiğini ve üretimin arttığını fark etmiştir. Arrow'a göre bir şirket üretim yaptığı sektörde zaman içerisinde uzmanlaşmakta, ürünlerini geliştirmekte, maliyetlerini düşürmekte ve yeni ürünler üretmektedir (Tüylüoğlu, 1995:63).

Romer (1986), Arrow'un çalışmalarından hareketle, bilgi birikiminin etkisini ortaya koymaktadır. Romer (1986), üretim ve yatırım sürecinde, bilginin üretildiğini, üretilen bu bilginin üretim aşamasında bedava girdi olarak kullanıldığını ve bunun sonucunda yapılan yeni üretimin daha düşük maliyetle yapıldığını varsaymaktadır. Romer, üretilen bu bilginin ekonominin ortak bilgisi haline gelerek taşıdığını ve diğer şirketlere ulaştığını ifade etmektedir. Üretim fonksiyonu ölçeğe göre artan getiriye yansıtılmakta ve bu üretim faktörü ikiye katlandığında, üretim iki kattan fazla artmaktadır. Romer'in bu yaklaşımı ileriki yıllarda ekonomik büyüme teorilerinin oluşmasına esas teşkil etmektedir. Romer'e göre, bilgi saklanamayacağından, firmalar tarafından üretilen yeni bilgi diğer firmaların üretim imkânları eğrisi üzerinde pozitif dışsallığa neden olmaktadır (Romer, 1986:1002-1037).

Bilgi ekonomik birimler üzerinde olumlu etkiler yapan taşıma etkileri yaratır. Bilgi doğası gereği rekabete tabi olmayan bir kavramdır ve bir nevi kamu malı niteliğindedir. Bilginin herkes tarafından paylaşılmasıyla o toplum yayılan bu bilgiden yarar sağlayacak ve ekonomik büyüme ve refah artışı sağlanacaktır (Atamtürk, 2007).

3.4.7.3. Kamusal Alt Yapılar ve Barro Yaklaşımı

Büyümenin bir diğer kaynağını kamusal mallar ve haberleşme ağı, enformasyon hizmeti vb. alt yapı oluşturmaktadır. Robert Barro tarafından geliştirilen bu modele göre altyapı yatırımlarının özel sermayenin produktivitesini arttırmakta ve firma için bir dışsal üretim faktörü oluşturmaktadır. Kamu harcamaları vergilerle finanse edilmektedir. Öyle ki firma sermayesini artırdığı zaman, üretimi artıracak ve alt yapı harcamalarını artıracaktır. Tıpkı dışsallıkta olduğu gibi firma

optimizasyon kararlarında, oluşmasına katkı yaptığı kamu sermaye birikimini hesaba katmaması olgusu, desantralize çok zayıf bir rekabetçi denge büyümesine neden olacaktır (Parasız, 1998:415).

Kuram, fiziksel ve beşeri sermaye birikimi için şirketler ve hükümet politikalarının ekonomik teşvikleri değiştirerek (vergiler ve sübvansiyonlar yoluyla), araştırma-geliştirme ve eğitime yaptıkları yatırımın rolünü analiz ederek teknolojiadaki değişikliğin büyüme üzerine etkisini açıklamaya çalışmaktadır (Han ve Kaya, 2004:304).

Modelde hükümetler, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için hem yatırım yapacak hem de yatırımların artırılması için özel sektör vergi teşvikleri ve sübvansiyonlarla desteklenecektir. Özel sektör yatırımları bir taraftan sermaye stokunu arttırırken, dolaylı olarak artan vergi gelirleri de kamu malının arzını arttıracaktır. Böylece özel sektör yatırımları ekonomiye iki ayrı yoldan katkı sağlayacaktır (Berber, 2006:182,183). Kamu politikası modeline göre devletin başlıca görevleri arasında; kamusal malları ve hizmetleri üretmek, eğitim alanında yatırım gerçekleştirmek ve var olanları arttırmak bununla beraber Ar-Ge'ye yapılan teşviklerle bilginin üretilmesini ve yayılmasını sağlamaktır. Devlet bu bilgiyi kullanacak olan bireylerin yetiştirilmesi için temel eğitime önem vermelidir (Artan, 2000:28).

3.4.7.4. Beşeri Sermaye ve Lucas Yaklaşımı

Beşeri sermaye (insan sermayesi) eğitilmiş ve beceri kazandırılmış işgücü olarak ifade edilebilir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için beşeri sermaye birikimi önemlidir. Beşeri sermaye birikimi, eğitim ve iş başında çalışarak öğrenme yoluyla elde edilen bir çeşit sermayedir. Beşeri sermayenin fazla olduğu ülkelerde bireyler daha verimli bir şekilde çalışabilecekleri için az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru bir şekilde göç etme olgusu söz konusu olabilmektedir. Bu göçün sonucunda az gelişmiş ülkeler ekonomik büyümelerini gerçekleştirememekte ve diğer taraftan gelişmiş ülke ekonomilerinin durgun duruma girmeleri önlenmektedir. Yani beşeri sermaye stoku fazla olan ülkelerin daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. Lucas, içsel büyüme teorisinin temel çalışmalarından biri olarak kabul edilen makalesinde fiziki sermayenin birikimini ve ekonomik sistemdeki rolünü, geleneksel bir Neo-klasik üretim fonksiyonu yardımıyla modellendirmektedir (Lucas, 1988:7).

Neo-Klasik büyüme modeline daha yakın olan Lucas'ın modeli bir içsel büyümenin meydana gelmesi için dışsallığa gereksinim duymamaktadır. Büyüme; formasyon süresiyle ve beşeri sermaye stokuyla oransal olduğu farz edilen beşeri sermaye birikiminin sonucudur. Verilen formasyon süresince beşeri sermaye birikimi bir dışsal büyüme gösterdiğinden, model Neo-Klasik modelden ayrılmamaktadır. Bu nedenle Lucas mantıki rakamsal değerler kullanarak beşeri sermaye olarak zengin bir ortamda üretken sistemin daha etkin bir şekilde işlemesi için az da olsa dışsallığı hesaba katmaktadır (Parasız, 1998:415-416).

Lucas gerçekte bireyin beşeri sermayesindeki artışın kendi verimliliğini arttırmasının dışında bütün üretim faktörlerinin üretkenliğine katkıda bulunduğunu da belirtmiş, Hükümetlerin eğitime ve teknolojik altyapının geliştirilmesine yapacakları her türlü yatırımın beşeri sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler oluşturup, büyümeyi fiziki sermayeye yapılan yatırımların etkisinden daha fazla etkileyeceğini vurgulamıştır (Kar ve Ağır, 2006:58). Eğitim ekonomik büyüme ve kalkınmanın motoru olmakla birlikte, eğitime yapılan yatırımın ölçülmesi iktisatçılar açısından çok kolay olmamaktadır. Örneğin okuma yazma oranı tek başına eğitim düzeyinin ölçülmesi için yeterli değildir. Çünkü önemli olan okuma yazma oranından çok eğitimin düzeyi ve niteliğidir. Eğitim yatırımlarının ölçülmesinde diğer bir gösterge, okullaşma oranıdır (Becker, 1992).

Lucas'ın insan sermayesi tanımı işgücünün eğitim düzeyiyle ilgilidir. Lucas'a göre beşeri sermaye yatırımları düzenli eğitim ve işyerinde mesleki eğitim alanlarına yapılan yatırımlar olarak ifade edilmektedir. Beşeri sermaye birikimi bütün bunların yanında, yaparak öğrenme, hizmet içi eğitim ve fiziki sermaye gibi faktörlerle de yakından ilgilidir (Lucas, 1988:17-19).

Lucas, 1993 yılında yayınlanan çalışmasında, özellikle Güney Kore örneğinden yola çıkarak Asya mucizesi üzerinde durmuş ve bireylerin becerilerini ortaya çıkarmak için harcayacakları zamanda sürekli artış sağlayan bir politikanın, işgücü başına çıktıda da sürekli artış sağlayacağını savunmuştur. Ücretler eğitim düzeyiyle yükseltilebilen marjinal verimlilik tarafından belirlendiğinden iş becerilerinin birikimi, eğitim ağırlıklı üretim tarafından gerçekleşir. İnsan sermayesi yatırımları genelde eğitim yatırımları olarak düşünülse de, yaparak öğrenme yoluyla çalışma sürecinde kendiliğinden oluşabilir. Lucas modelinde eğer ülke "yaparak öğrenmeyi" doğuran üretimin büyük bir bölümüne sahipse, daha çok bilgi birikimine sahip olacağından daha büyük büyüme gerçekleştirecektir (Lucas, 1993).

3.4.7.5. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Yaklaşımı

İçsel büyüme teorilerine göre, ekonomik büyümenin açıklanmasında teknolojik gelişme önemli rol oynamaktadır. Toplumların bugünkü medeniyet düzeylerine ulaşmasında teknolojik gelişmelerin etkisi büyüktür. Teknolojinin arkasında ise bilgi birikimi ve bilgi stoku vardır. Bilimsel bilgi düzeyindeki artış, uygulamaya yönlendirilebildiği sürece, teknolojik gelişme olarak sayılabilecektir. Günümüzde işletmelerin büyümelerini devam ettirmeleri ve varlıklarını koruyabilmeleri büyük ölçüde Ar-Ge çalışmalarına bağlıdır. Fakat Ar-Ge çalışmalarının temel bir özelliği belirsizliktir. Yani yeniliğin maliyetinin ve elde edilecek başarının getirisinin önceden belirlenmesi güçtür. Ar-Ge'ye yapılan yatırımlar her ne kadar riskli, uzun zaman alan ve maliyetli olsa da ekonominin bütünü için uzun dönemde getirisi büyük olmaktadır (Tüylüoğlu, 1995:101-106).

Romer'e göre ekonomik büyüme kar maksimizasyonu hedefleyen firmaların yatırım kararlarından doğan teknolojik gelişme ile olmaktadır. Teknolojinin ayırt edici özelliği ne geleneksel bir mal ne de kamusal mal olmasıdır. Romer modelinde çalışmalardan çıkan ana sonuçlar; beşeri sermaye stokunun ekonomik büyümeyi belirlediği, ekonominin denge halindeyken Ar-Ge sektörüne ayrılan beşeri sermaye miktarının çok düşük olduğu, dünya piyasalarıyla entegrasyonun büyüme oranlarını arttıracığı ve büyük bir nüfusa sahip olmanın büyümeyi sağlamak için yeterli olmadığı şeklindedir (Romer, 1990:71). Romer'e (1986) göre, ekonomideki kalkınma çabaları ve Ar-Ge faaliyetleri sonucunda verimli bir bilgi birikimi sağlanabilecektir. Bu bilgi herkes tarafından kullanılabilir, bundan dolayı bilimsel bulguların sır olarak tutulması mümkün olmayacak ve tüm üreticiler ya da araştırmacılar herhangi bir bedel ödmeden bundan yararlanabilecektir. Yeni bilgi, ortaya çıktıktan sonra diğer firmalar bu bilgiyi üretimlerinde herhangi bir bedel ödmeden kullanabilecek ve durum bir pozitif dışsallık ortaya çıkaracaktır. Bu da büyümenin içsel bir şekilde meydana gelmesini sağlayacaktır (Romer, 1986:1002-1037).

İçsel büyüme teorisi kamu politikalarına büyüme alanında önemli görevler yüklemektedir. Bu gereklilik, üretim ve yatırımların taşıdığı pozitif dışsallıktan, beşeri sermayenin üretimdeki öneminden, alt yapı ve istikrar gibi kamu politikalarının doğrudan sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, Ar-Ge, eğitim, finansal kalkınma, dış ticaretin liberalize edilmesi, verimli kamu harcamaları politikalarına önem vererek ekonomik büyümelerini hızlandırabilirler

(Kar ve Taban, 2003:152). İçsel büyüme teorilerinde, Neo-klasik büyüme modelinin dışladığı devlet, araştırma ve geliştirme faaliyeti yapmalı, eğitim hizmeti sunmalı, yabancı yatırımı teşvik etmeli, patent ve mülkiyet haklarını koruyarak tekrar önem kazanmalıdır. İçsel büyüme teorilerinin geliştirilmesinden sonra eğitim, beşeri sermaye, bilgi birikimi, Ar-Ge faaliyetlerini dikkate almadan bir büyüme modeli oluşturma olanağı kalmamıştır (Demir,2002:12).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİ İNCELEYEN UYGULAMA ÇALIŞMASI

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi iktisat literatüründe üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur. Çünkü, bu ilişkinin yönü ekonomi politikaları açısından yol gösterici olmaktadır. Bundan dolayı, çalışmamızın bu bölümünde, Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün bulunması ve Wagner Kanunu ile Keynes Hipotezinin Türkiye Ekonomisi açısından geçerliliğinin test edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak kamu harcaması ve ekonomik büyüme ilişkisini daha önce test eden çalışmalardan oluşan literatür taraması yapılacaktır. Daha sonra uygulama kısmına geçilecek ve çalışmada kullanılacak olan ekonometrik yöntem ve veri seti hakkında bilgi verilecektir. Son olarak devletin yapmış olduğu kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi; Johansen Eş-bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi analizi kullanılarak incelenecektir.

4.1. LİTERATÜR

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmeye yönelik literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu ilişkiyi test etmeye yönelik yapılan ekonometrik çalışmalar, öncelikle yabancı literatürden daha sonra ise Türkiye literatüründen bulguların değerlendirilmesi şeklinde ele alınmaktadır.

4.1.1. Konuyla İlgili Dünya Ekonomilerinde Yapılan Çalışmalar

Ram (1986), kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek üzere panel veri seti tekniklerini kullanarak 115 ülkeyi gelir seviyelerine göre dört farklı gruba ayırmış ve 1960-70 ve 1970-80 yılları için yatay kesit analizi yapmıştır. Kamu büyüklüğünün büyüme üzerindeki etkisini, dışsallık ve farklı verimlilik etkisi olmak üzere ikiye ayırdığında reel kamu

tüketimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisinin daha belirgin olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Ram (1987) Wagner Kanunu'nun geçerliliğini test etmek üzere aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 115 ülkeyi ele alarak 1950-1980 yıllarını kapsayan çalışma yapmış ve elde ettiği bulgular ile söz konusu ülkelerin % 60'ında kanunu doğrular yönde sonuca ulaşmıştır.

Mann (1980), Meksika'nın 1952-1976 döneminde GSYİH ile toplam kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi EKK yöntemi ile Wagner Kanunu hipotezi doğrultusunda yapmıştır. Testin sonuçlarına göre, ekonomik büyüme, toplam kamu harcamalarını artırmaktadır. Yani, Wagner Kanunu'nu destekleyici yönde sonuçlara ulaşmıştır.

Peacock-Wiseman (1961), çalışmalarında İngiltere ekonomisinin 1890-1955 yılları arasını incelemişlerdir. Çalışmanın amacı İngiltere hükümetinin 1890'dan beri yaptığı kamu harcama davranışları hakkındaki gerçekleri ortaya çıkarmak ve Wagner Yasasının geçerliliğini ortaya koymaktır. Sonraları kendi adlarıyla anılacak olan Peacock-Wiseman modelini ve Granger nedensellik testi kullanarak, Wagner Yasası'nın İngiltere için geçerli olduğu sonucunu bulmuşlardır. Ancak Peacock-Wiseman kamu harcamalarındaki artış eğiliminin nedenlerini, Wagner'in gösterdiklerinden daha farklı faktörlerle açıklamışlardır. Bu analize göre, savaş veya depresyon dönemlerinde kamu harcamaları artarken, siyasal iktidarlar artan kamu harcamalarını karşılayabilmek için, vergi oranlarını çok yüksek miktarlarda arttırmış, ancak olağanüstü durumlar ortadan kalktığında toplum bu vergi yüküne alışmış olduğundan, vergiler eski seviyesine indirilmemiş ve dolayısıyla kamu harcamaları da azaltılamamıştır. Bundan dolayı, kamu harcamalarının gelişme trendi Wagner'in dediği gibi düz bir çizgi şeklinde değil, kesikli sıçramalar şeklinde yükselme göstermiş ve bu eğilime sıçrama etkisi denilmiştir.

Oxley (1994), yaptığı çalışmada İngiltere'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1870-1913 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, uygulanan eş-bütünleşme testine göre, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Değişkenler arasındaki etkileşimi karşılıklı olarak araştırmak ve etkilerin yönünü belirlemek amacıyla Granger nedensellik testinden yararlanmıştır. Granger

nedensellik testine göre; ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmiştir.

Narayan v.d. (2007), Fiji’de 1970-2002 dönemi için Johansen (1988)’in önerdiği eş-bütünleşme testini kullanarak ulusal çıktı ile hükümet harcamaları arasındaki ilişkileri incelemişler ve ulusal çıktı ile hükümet harcamaları arasında bir eş-bütünleşme ilişkisi olduğunu saptamışlardır. Ayrıca, çalışmalarında Granger nedensellik testi yöntemini de kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuçlara göre, uzun dönemde ulusal gelirden hükümet harcamalarına doğru Granger nedensellik ilişkisi vardır.

Abizadeh ve Yousefi (1996), Güney Kore için 1970-1990 dönemini kapsayan çalışmalarında Granger nedensellik testi yöntemiyle kamu harcamalarını belirleyen etkenler olarak özel sektörün gelirini ve kamunun istihdam düzeyini dikkate almışlardır. Çalışmanın sonunda gerek uzun dönemde gerekse kısa dönemde kamu mallarına olan talebin gelir esnekliği birimden büyük bulunmuştur ve bu sonuçta Wagner Kanunu doğrular niteliktedir.

Al-Faris (2002), Körfez Bölgesi’ndeki ülkeler için 1970-1997 yıllarını ele aldığı çalışmasında VAR yöntemiyle yaptığı analizde Wagner’in ifade ettiği şekilde ulusal gelirin kamu faaliyetlerinin gelişiminde etkili ve önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kumar (2009), Doğu Asya Ülkeleri (Çin, Hong Kong, Japonya, Tayvan ve Güney Kore) için yaptığı çalışmada 1960-2007 dönemine ilişkin verileri kullanarak Gregory ve Hansen yapısal kırılma teknikleri aracılığıyla reel kamu harcamaları ve reel gelir arasında mevcut bir ilişki tespit etmiştir. Elde edilen bulgular, Wagner Kanunu’nun söz konusu ülkeler için geçerli olduğu ve Hong Kong haricinde gelir esnekliğinin çok anlamlı olmadığı şeklindedir.

Albatel (2002), Suudi Arabistan’ın 1964–1998 döneminde toplam gelir ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme yöntemi ve hata terim modeli ile test etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, toplam kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini bulmuştur. Suudi Arabistan’da Wagner kanununun varlığı görülmektedir.

Huang (2006), Çin ve Tayvan’da 1979-2002 dönemi için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli tahminine dayanan sınır testi yaklaşımını kullanarak Wagner Yasasının varlığını test etmiştir. Sınır testi sonuçlarına göre, Çin ve Tayvan’da

hükümet harcamaları ile çıktı arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Bu sonuçlar Wagner Yasası'nı desteklememektedir.

Courakis v.d. (1993), Yunanistan ve Portekiz için 1958-1985 yıllarını kapsayan çalışmalarında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Kanunu çerçevesinde EKK ve eş-bütünleşme yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmalarında, bağımlı değişken olarak kamu harcamalarını, bağımsız değişken olarak da milli gelir, sabit gelir, nispi fiyatlar, istikrar politikaları ve sosyo-politik faktörler gibi değişkenler kullanmışlardır. Yapılan çalışmanın sonucunda, incelenen dönem itibariyle ele alınan değişkenler ile Wagner kanununu destekler yönde bir sonuç elde edememişlerdir.

Sinha (1998), Malezya'daki 1950–1992 döneminde GSYİH ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Wagner Kanunu açısından test etmiştir. Çalışmasında, yöntem olarak eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testini uygulamıştır. İki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki var olduğunu tespit etmiştir. Ancak değişkenler arasında Granger nedenselliğinin varlığını tespit edememiştir.

Burney ve Al-Mussallam (1999), Kuveyt'te 1969/70-1994/95 yılları arasındaki verileri kullanarak en küçük kareler (EKK) yöntemiyle Wagner Kanunu sorguladıkları çalışmalarında bu kanunu doğrular yönde sonuca ulaşamamışlardır. Kamu harcamalarının artmasına farklı bir gerekçe getirerek, finansal gelişmenin ve dışa açıklık derecesinin etkili olduğunu vurgulamışlardır.

Rao (1989), 48 ülkeye ait 1960–1980 dönemi verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında kamu harcamasındaki artış ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü incelemektedir. Çalışmasında; kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik testini kullanarak incelemektedir. Granger nedensellik testinin sonucu, kullanılan modele ve ülkeye göre değişmektedir. Bazı ülkelerde kamu harcamalarından büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusu iken bazı ülkelerde büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü ilişkinin olduğu ve bazı ülkelerde de çift taraflı nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemiştir.

Barro (1989), 72 ülkeyle ilgili 1960-1985 dönemine ilişkin veri setini ve basit korelasyon yöntemini kullanarak yaptığı analizinde kamu tüketim harcamalarının kişi başına büyüme ve yatırım oranıyla arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşırken, kamu yatırım harcamaları ve büyüme arasında ise pozitif bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Aynı zamanda; Barro (1991), gelişmiş ve gelişmekte olan 98 ülke ve 1960-1985 dönemi için basit korelasyon yöntemini

kullanarak, kamu tüketim harcamasının büyümeyle negatif yönde, kamu yatırım harcamasının ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Ansari v.d. (1997), kamu harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi, Granger ve Holmes-Hutton istatistiksel testlerini kullanarak Wagner ve Keynes Hipotezleri çerçevesinde üç Afrika ülkesi (Gana, Kenya ve Güney Afrika) için test etmişlerdir. 1963-1988 yılları için Gana, 1964-1989 yılları için Kenya ve 1957-1990 yılları için Güney Afrika'yı kapsayan verileri kullanmışlardır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; Gana için Wagner Hipotezi'ni, Güney Afrika için Keynes Hipotezi'ni destekler bulgular elde edilmişken, Kenya için ise ne Wagner ne de Keynes Hipotezi'ni destekleyici bulgulara rastlanmamıştır. Holmes-Hutton test sonuçlarına göre ise Kenya için Granger test sonuçları ile uyumlu olarak harcama ve milli gelir arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı görülmüş yani Keynes Hipotezi'nin geçerli olmadığı saptanmıştır. Gana için yapılan test sonuçları, Granger test sonuçları ile aynı yönde olup Wagner Hipotezi'ni destekleyici yöndedir. Güney Afrika için yapılan analizden elde edilen sonuçlar ise Granger test sonuçlarının aksine iki yönde de herhangi bir nedenselliğin olmadığı şeklinde olup, Wagner veya Keynes Hipotezleri'ni desteklememektedir.

Heitger (2001), 1960-2000 dönemi ve 21 OECD ülkesi için kullandığı panel veri seti tekniği hesaplamalarında kamusal mal sunumu için yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Ancak; Heitger'e göre, kamu harcamaları özel mal üretecek kadar çok arttığında söz konusu büyüme etkisi azalma, hatta tersine dönme eğilimine girer. Toplam kamu harcamaları ve ekonomik sınıflandırmaya göre kamu harcama türlerinin ekonomik etkinlik üzerinde negatif bir etkisi vardır. Ayrıca, dışlama etkisinin de geçerli olduğu sonucuna varmıştır.

Loizidies ve Vamuokos (2005), 1950-1995 arası dönemi Yunanistan, İngiltere ve İrlanda ekonomik verilerini kullanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik yöntemiyle irdelenmiştir. Elde edilen bulgular ise tüm ülkelerde kısa dönemde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyle pozitif yönde etkilediği; uzun dönemde ise sadece İrlanda ve İngiltere'de kamu harcamaları ekonomik büyümeyle pozitif yönde etkilemekte, Yunanistan'da ise uzun dönemde negatif bir etki bulmuşlardır.

Abu-Bader ve Abu-Qarn (2003), çoklu eş-bütünleşme, varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizlerinden yararlanarak kamu kesimi büyüklüğü-ekonomik büyüme

ilişkinin Mısır, İsrail ve Suriye ekonomisi için analiz etmişlerdir. Mısır 1975-1998, İsrail 1967-1998 ve Suriye için 1973-1998 dönemi verilerini kullanmışlardır. Yazarlar sadece ekonomik büyüme ve kamu harcamaları değişkenlerini kullanarak oluşturdukları iki değişkenli modelde, İsrail ve Suriye için kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ve Mısır için çift yönlü negatif bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Savunma harcamalarının da eklendiği üç değişkenli model kullandıklarında elde ettikleri bulgular ise, savunma harcamalarının tüm ülkelerde ekonomik büyümeyi negatif yönde, kamu harcamalarının ise ekonomik büyümeyi İsrail ve Mısır'da pozitif yönde etkilediği şeklindedir. Bu bulgulardan hareketle yazarlar, Mısır ve İsrail'in ekonomik büyümelerini arttırmak için kaynaklarını savunma harcamalarından verimli kamu harcamalarına doğru kaydırmalarını önermişlerdir.

Sjöberg (2003), tarafından İsveç için gerçekleştirilen çalışmada, sıradan EKK yöntemi kullanılarak, 1960-2001 yılları arasında özel yatırım harcamasının büyümeyi pozitif yönde etkilediği bu yüzden de özel yatırım harcamalarına önem verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, yapılan analizde, özel yatırım harcamalarının yanında özel tüketim, kamu tüketim ve yatırım harcamalarının büyümeyi pozitif yönde etkilediği, faiz harcamaları ve kamu transfer harcamalarının ise olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anwar v.d. (1996), 88 ülke için 1960-1992 döneminde GSMH ve kamu harcamaları ilişkisini Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testini kullanarak araştırmışlardır. Bütün ülkelerde aynı sonuca ulaşamamışlardır. 29 ülkede bu iki değişken arasında herhangi bir eş-bütünleşim ilişkisi ortaya çıkmamıştır. 33 ülke için ise tam aksine kamu harcamaları ve GSMH arasında doğrudan ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. 23 ülke için de dolaylı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Wagner kanununu destekler özelliklere sahip sadece 13 ülke olduğu ortaya çıkmıştır.

Kweka ve Morrissey (2000), Tanzanya'da 1965-1996 yıllarını kapsayan incelemesini eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle ele alarak, verimli harcamalardaki artışın düşük büyüme hızıyla, tüketim harcamalarındaki artışın ise negatif büyümeye sonuçlandığını tespit etmiştir.

Arghyrou (2000), 1970-1990 döneminde, eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle Yunanistan'da kamu ve kişisel harcamaların büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Tüketim harcamalarının büyümeyi artırmadığını

tespit ederken, kamu yatırım harcamalarının uzun dönemde büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Fasano ve Wang (2001), GCC (Körfez İşbirliği Konseyi)'ye üye ülkelerinin 1980-1999 yılları arasında reel petrol dışı GSYİH içindeki ekonomik büyümenin kamu harcamaları ile ilişkisini eş-bütünleşme ve Vektör Hata Yöntemi (VECM) ile test etmişlerdir. Uygulanan ekonometrik çalışmaların sonucunda değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir.

4.1.2. Konuyla İlgili Türkiye Ekonomisinde Yapılan Çalışmalar

Terzi (1998), 1938-1995 dönemi için kamu harcamaları ile GSMH arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla basit regresyon ve uyarlamalı beklentiler modeli çerçevesinde Kyock dönüşümü yapılan modelleri log-lineer formda çözümlenmiştir. Ayrıca, çalışmada, uygulanan birim kök / eş-bütünleşim analizleriyle serilerin zaman serileri özellikleri ile kısa ve uzun dönem esneklik katsayıları belirlenmiştir. Esneklik sonuçlarına göre, uzun dönemde GSMH'da % 1'lik değişiklik, kamu harcamalarında hemen hemen aynı oranda bir değişiklik meydana getirmektedir. Eş-bütünleşim analizi sonuçlarına göre, GSMH ile kamu harcamaları zaman içerisinde birlikte hareket etmektedir ve iki seri eş-bütündür. Dolayısıyla, bu bulgular Wagner Yasası'nın geçerliliğini ortaya koyucu, destekleyici niteliktedir.

Yamak ve Küçükkale (1997), Granger nedensellik ve Johansen-Juselius eş-bütünleşme testlerini kullandıkları çalışmalarında, 1950-1994 döneminde, Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yaptıkları nedensellik analizinde de anlamlı ve beklenen yönde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Elde ettikleri bulgulara göre, ekonomik büyüme, Granger anlamda kamu harcamalarını pozitif yönde etkilemektedir.

Gacener (2005), kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner Kanunu çerçevesinde, Türkiye açısından test etmiştir. 1987-2003 dönemi Granger nedensellik, Vektör Otoregresyon (VAR), Johansen-Juselius (JJ) Eş-bütünleşme Testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre; Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve ekonomik büyüme gerçekleştiğinde kamu harcamalarının da bu ekonomik büyümeden daha hızlı arttığı belirlenmiştir. Sonuç olarak Wagner Kanunu'nu destekler nitelikli bulgulara ulaşılmıştır.

Arısoy (2005), 1950-2003 dönemi arasındaki yıllık verileri kullanarak Türkiye’de Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini, Johansen eş-bütünleşme testini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda toplam kamu harcamaları hariç, uzun dönemde ekonomik büyümeden, ekonomik sınıflandırmaya göre ayrılmış cari, yatırım, transfer ve transfer dışı harcamalar gibi kamu harcamalarının unsurlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini saptamıştır. Ulaşılan sonuçlar, uzun dönemde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artıracaklarını öne süren Wagner Yasasını desteklemektedir.

Işık ve Alagöz (2005), Türkiye’de 1985-2003 dönemi için yıllık veriler kullanarak Wagner Yasası’nın geçerliliğini incelemiştirlerdir. Johansen eş-bütünleşim analizi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçları ise, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığını işaret etmekte, ayrıca, Wagner Yasası’nı onaylayacak şekilde, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru pozitif yönde bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Taşseven (2000), 1960-1998 yıllarını kapsayan çalışmasında Johansen eş-bütünleşme yöntemi ile GSMH, kamu/özel girdi fiyatları, nüfus ve istikrar endekslerini açıklayıcı değişken olarak kullanarak Wagner Kanunu’nu analiz etmiştir. Sosyo-politik olayların ve finansal krizlerin etkilerini kukla değişkenler yardımıyla modele ilave eden Taşseven (2000)’in söz konusu dönem itibarıyla elde ettiği bulgular Wagner Kanununu doğrulamaktadır. Yani, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir ilişki söz konusudur.

Günaydın (2000), 1950-1998 dönemine ait yıllık verileri kullanarak kamu harcamaları ile milli gelir arasındaki ilişkiyi inceleyerek Wagner ve Keynes Hipotezleri’nin geçerliliğini test etmiştir. Çalışmasından Granger nedensellik yöntemini kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular, milli gelirdeki artışların kamu harcamalarının bir nedeni olduğunu ifade eden Wagner Hipotezi’ni destekleyici yöndedir.

Çetinkaya ve Şahin (2009), Türkiye’de kamu harcamaları ve toplam üretim düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek için 1924–2007 Türkiye yıllık kamu giderleri ve GSYİH veri setinden yararlanmışlardır. Değişkenler arası ilişkiyi; EKK Yöntemi, Johansen eş-bütünleşme testi, Granger nedensellik testi ve vektör hata düzeltme Modelinden elde edilen genelleştirilmiş etki-tepki fonksiyonları ile tahmin etmişlerdir. Johansen eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre iki değişken arasında uzun

dönemli bir ilişki söz konusudur. Granger Nedensellik Testi değişkenler arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Elde edilen etki-tepki fonksiyonlarına göre ise Türkiye açısından Keynes Hipotezi, Wagner Hipotezine göre daha baskındır.

Altunç (2011), 1960-2009 dönemi yıllık verilerini kullandığı çalışmasında ekonometrik yöntem olarak ARDL sınır testi yaklaşımı ve VAR, Granger nedensellik, Blok Dışsallık Wald testi benimsemiştir. Ampirik bulgular kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Wagner yasasını destekleyici kanıtlar sunmaktadır yani ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir ilişki vardır. Ancak ekonomik kategoriye göre ayrıştırılmış kamu harcamalarının bileşenlerinin analize dâhil edilmesi durumunda nedenselliğin yönünün değiştiği görülmektedir.

Nişancı v.d. (2011), Türkiye'de 1950-2010 arası yıllık verilere dayalı olarak toplam reel kamu harcamaları ve reel milli gelir arasındaki etkileşimi, nedensellik ilişkisi modeli çerçevesinde irdelemişlerdir. Engle-Granger yöntemine göre değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra Granger nedensellik testi yapılmıştır. Bu test sonuçlarına göre, milli gelir ile kamu harcamaları arasında, kısa dönemde nedensellik ilişkisine rastlanmazken, uzun dönemde milli gelirden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan tahminlerden elde edilen sonuçlar, Türkiye için uzun dönemde, Wagner hipotezinin geçerli olduğunu, fakat Keynes hipotezinin geçerli olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Oktayer (2011), bu çalışmada Wagner kanununun Türkiye için geçerliliğini 1950-2009 dönemine ait verileri kullanarak test etmiştir. Çalışmada, Wagner kanununun en sık kullanılan beş versiyonu test edilmiştir. Modellerde yer alan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin sınanması amacıyla Eş-bütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme (VECM) tekniklerinden faydalanılmış ve beş farklı model oluşturulmuştur. Bütün modellerde ele alınan serilerin birbirleriyle eş-bütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca istinaden modellere, Granger nedensellik testi uygulanarak eş-bütünleşme testinde elde edilen uzun dönemli olası ilişkiler bulunmaya çalışılmış ve bu ilişkilerin yönü tayin edilmiştir. Test sonucunda, modellerin tamamında Wagner kanununun geçerliliğine işaret etmektedir.

Başar v.d. (2009), ise Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner ve Keynes yaklaşımları çerçevesinde 1975-2005 dönemi yıllık verilerini kullanarak sınır testi yaklaşımı ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda, alt

kalemler itibariyle kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmadığı, Wagner yaklaşımının incelenen dönem itibariyle Türkiye ekonomisi için geçerli olmadığı şeklinde sonuçlara ulaşarak, toplam kamu harcamalarının büyümeden negatif olarak etkilendiğini ifade etmişlerdir.

Gül ve Yavuz (2011), ise 1963–2008 arası dönemi, birim kök, eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testini kullanarak, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları arasında bir Eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Granger nedensellik testinin sonuçlarına göre; ekonomik büyümeden toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, bir bütün olarak toplam kamu harcamaları ile cari, yatırım ve transfer harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Bu durum, Türkiye’de incelenen dönemde, Keynes Hipotezi’nin geçerli olduğu sonucuna ulaşıldığını göstermektedir.

Bağdigen ve Beşer (2009), bu çalışmada 1950-2005 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Türkiye’de ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin Wagner tezi açısından analizini yapmaktadırlar. Bu çalışmanın, Türkiye örneği ele alınarak yapılan diğer çalışmalardan farkı, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisinin Granger nedensellik testine ilave olarak, Hsiao (1979) ve Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik yöntemleri kullanılarak, yedi model ile analiz edilmesidir. Elde edilen bulgularda, bir model dışında hiçbir modelde Wagner tezini destekler nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Birden fazla nedensellik yönteminin dikkate alınarak yapıldığı bu çalışmada, sonuçların Wagner tezini desteklememesi, Türkiye için ele alınan dönemde ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında doğrudan bir ilişkinin kurulamadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Uysal ve Mucuk (2009), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2006 döneminde Johansen-Juselius eş-bütünleşme testi ile test etmişler. Test sonucunda değişkenler arasında uzun dönemde karşılıklı bir ilişkinin olduğu, hata düzeltme modeli çerçevesinde ise kısa dönemde kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Yani sonuç; Keynes hipotezini desteklemektedir.

Kar ve Ağır (2002), yaptıkları çalışmada Türkiye’de eğitim ve sağlık harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1926–1994 dönemine ait yıllık

verileri kullanarak incelemişlerdir. Değişkenler arasındaki etkileşimin yönünü belirlemek amacıyla Granger nedensellik testinden yararlanmışlardır. Uygulanan Granger nedensellik testi sonucunda, eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan sağlık harcamaları ile gelir arasındaki ilişki incelendiğinde ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Yüksel ve Songur (2011), toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları, borç faiz ödemeleri ve diğer transfer harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisini test ettikleri çalışmalarında, Türkiye’de 1980-2010 dönemi için zaman serisi teknikleri çerçevesinde Engle-Granger eş-bütünleşme testi ve Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Buna göre, borç faiz ödemeleri hariç diğer tüm değişkenlerin ekonomik büyüme ile arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve cari harcamalar ile toplam kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kanca (2011), Türkiye ekonomisinin 1980-2008 dönemine ilişkin verilerini kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu amaç için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu uygulamadan çıkan sonuç; kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğudur. Elde edilen bulgulara göre, incelenen dönem ve model çerçevesinde ekonomik tasnife göre gruplandırılmış toplam kamu harcamaları (Cari, Yatırım, Transfer) ile ekonomik büyüme arasında ilişki, uzun dönemde Wagner Hipotezinin öngördüğü sonuçları destekleyici, kısa dönemde ise Keynes’in Hipotezini destekler niteliktedir. Yani kısa dönemde kamu harcamalarındaki artışın GSMH’yı artırdığı sonucuna varılmıştır. Uzun dönemde ise Türkiye’de toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme tarafından etkilendiği söylenebilir.

Altay ve Altın (2008), 1980-2005 arası dönemi verileriyle, iki sektörlü üretim fonksiyonu modelini esas alarak kullandıkları EKK yöntemi sonucunda, Türkiye’deki kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ve incelenen dönemde özel sektörün faktör verimliliğinin kamu sektöründen daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Oktayer ve Susam (2008), kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EKK Yöntemini kullanarak 1970-2005 yılları verileri için test etmişlerdir. Ampirik test sonuçlarına göre, toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamlı çıkmamıştır. Ancak kamusal yatırım

harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıdaki incelenen tüm çalışmalar bir tablo halinde gösterilecek olursa; aşağıda tablo 4.1 ve 4.2'e ulaşılmaktadır.

Tablo 4.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Yabancı Literatür Tablosu

YAZAR VE YAYIN YILI	ÇALIŞILAN DÖNEM VE ÜLKE	KULLANILAN YÖNTEM	SONUÇ
Ram (1986)	115 Ülke 1950-1980	Panel Veri Seti Teknik	Ülkelerin % 60'ında Wagner kanununu doğrular yönde sonuçlanmış.
Mann (1980)	Meksika 1952-1976	EKK Yöntemi	Wagner Kanunu'nu destekleyici yönde sonuçlara ulaşılmıştır.
Peacock-Wiseman (1961)	İngiltere 1890-1955	Peacock-Wiseman Modelini ve Granger nedensellik	Wagner Yasası'nın İngiltere için geçerli olduğu sonucunu bulmuşlardır.
Oxley (1994)	İngiltere 1870-1913	Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	Ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi
Narayan v.d. (2007)	Fiji 1970-2002	Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi	Uzun dönemde ulusal gelirden hükümet harcamalarına doğru Granger nedensellik ilişkisi vardır.
Abizadeh ve Yousefi (1996)	Güney Kore 1970-1990	Granger nedensellik testi	Sonuç, Wagner Kanunu doğrular niteliktedir.
Al-Faris (2002)	Körfez Bölgesi ülkeleri 1970-1997	VAR Yöntemi	Wagner kanununu destekler yönde bir sonuç elde edilmiş.
Kumar (2009)	Doğu Asya Ülkeleri 1960-2007	Gregory ve Hansen yapısal kırılma tekniği	Wagner Kanunu'nun söz konusu ülkeler için geçerli olduğu
Albatel (2002)	Suudi Arabistan 1964-1998	Eş-bütünleşme yöntemi ve Hata Terim Modeli	Sonuç, Wagner Kanunu doğrular niteliktedir.
Huang (2006)	Çin ve Tayvan 1979-2002	Sınır Testi yaklaşımı	Wagner Yasası'nı desteklememektedir.

Courakis v.d. (1993)	Yunanistan ve Portekiz 1958-1985	EKK Eş-bütünleşme yöntemi	Wagner kanununu destekler yönde bir sonuç elde edilmiş.
Sinha (1998)	Malezya 1950-1992	Granger nedensellik Testi	Değişkenler arasında ilişki bulamamıştır.
Burney ve Al-Mussallam (1999)	Kuveyt 1969-1995	EKK yöntemi	Wagner kanununu doğrular yönde sonuca ulaşamamışlardır.
Rao (1989)	48 ülke 1960-1980	Granger Nedensellik Testi	Bazı ülkelerde, büyümeden kamu harcamalarına, bazı ülkelerde kamu harcamalarından büyümeye, bazılarında ise çift yönlü nedensellik bulmuştur.
Barro (1989)	72 Ülke 1960-1985	Basit Korelasyon yöntemi	Kamu tüketim harcamalarının kişi başına büyüme ve yatırım oranıyla arasında negatif bir ilişki, kamu yatırım harcamaları ve büyüme arasında ise pozitif bir ilişki.
Ansari v.d. (1997)	Gana (1963-1988), Kenya (1964-1989), Güney Afrika (1957-1990)	Granger ve Holmes-Hutton	Gana için Wagner Hipotezi'ni, Güney Afrika için Keynes Hipotezi'ni, Kenya için ise ne Wagner ne de Keynes Hipotezi'ni destekleyici bulgulara rastlanmamıştır.
Heitger (2001)	21 OECD ülkesi 1960-2000	Panel Veri Seti Teknik	Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.
Loizidies ve Vamuokos (2005)	Yunanistan, İngiltere ve İrlanda 1950-1995	Granger nedensellik Testi	Wagner Kanununu doğrulamamaktadır.
Abu-Bader ve Abu-Qarn (2003)	Mısır 1975-1998, İsrail 1967-1998 ve Suriye için 1973-1998	Çoklu Eş-bütünleşme, Varyans Ayrıştırması ve Etki-Tepki analizleri	İsrail ve Suriye için kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ve Mısır için çift yönlü negatif bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.
Sjöberg (2003)	İsveç 1960-2001	Sıradan EKK yöntemi	Kamu tüketim ve yatırım harcamalarının büyümeyi pozitif yönde etkilediği, faiz harcamaları ve kamu transfer harcamalarının ise olumsuz yönde etkilediğidir.

Anwar v.d. (1996)	88 ülke 1960-1992	Johansen Eş-bütünleşme Granger nedensellik testini	Wagner kanununu destekler özelliklere sahip sadece 13 ülke bulunmuştur.
Kweka ve Morrisey (2000)	Tanzanya 1965-1996	Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Wagner kanununu desteklemeyen ancak Keynes'i desteklemektedir.
Argyrou (2000)	Yunanistan 1970-1990	Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	Kamu yatırım harcamalarının uzun dönemde büyümeyi pozitif yönde etkilediği
Fasano ve Wang (2001)	GCC üye ülkeler 1980-1999	Eş-bütünleşme ve Vektör Hata Yöntemi (VECM)	Değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir.

Tablo 4.2. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Literatür Tablosu

YAZAR VE YAYIN YILI	ÇALIŞILAN DÖNEM VE ÜLKE	KULLANILAN YÖNTEM	SONUÇ
Terzi (1998)	1938-1995	Basit Regresyon, Eş-bütünleşim	Bulgular Wagner Yasası'nın geçerliliğini ortaya koyucu, destekleyici niteliktedir.
Yamak ve Küçükale (1997)	1950-1994	Engle-Granger ve Johansen-Juselius Eş-bütünleşme	Wagner Kanunu'nu desteklemektedir.
Gacener (2005)	1987-2003	Granger Nedensellik, VAR, Eş-bütünleşme.	Wagner Kanunu'nu destekler nitelikli bulgulara ulaşılmıştır.
Arısoy (2005)	1950-2003	Johansen Eş-bütünleşme testi	Wagner Kanunu'nu destekler nitelikli bulgulara ulaşılmıştır.
Işık ve Alagöz (2005)	1985-2003	Johansen Eş-bütünleşim	Wagner Yasası'nı onaylayacak şekilde bir sonuca ulaşmıştır.
Taşseven (2000)	1960-1998	Johansen Eş-bütünleşim	Elde ettiği bulgular Wagner Kanununu doğrulamaktadır.
Günaydın (2000)	1950-1998	Granger nedensellik	Wagner Hipotezi'ni destekleyici yöndedir.
Çetinkaya ve Şahin (2009)	1924-2007	EKK, Eş-bütünleşme, Granger nedensellik	Keynes Hipotezi, Wagner Hipotezine göre daha baskındır.

Altunç (2011)	1960-2009	Sınır Testi, VAR, Granger nedensellik Wald Testi	Bulgular kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Wagner yasasını destekleyici kanıtlar sunmaktadır.
Nişancı v.d. (2011)	1950-2010	Eş-bütünleşme Granger Nedensellik	Wagner hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.
Oktayer (2011)	1950-2009	Eş-bütünleşme Granger Nedensellik	Wagner kanununun geçerliliğine işaret etmektedir.
Başar v.d. (2009)	1975-2005	Sınır Testi yaklaşımı	Wagner yaklaşımının incelenen dönem itibariyle Türkiye ekonomisi için geçerli değildir.
Gül ve Yavuz (2011)	1963-2008	Eş-bütünleşme Granger Nedensellik	Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşıldığını göstermektedir.
Bağdigen ve Beşer (2009)	1950-2005	Granger nedensellik Hsiao , Toda ve Yamamoto nedensellik testleri	Wagner tezini destekler nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Uysal ve Mucuk (2009)	1980-2006	Johansen-Juselius Eş-bütünleşme	Sonuç; Keynes hipotezini desteklemektedir.
Kar ve Ağır (2002)	1926-1994	Granger nedensellik	Eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru, ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru bir nedensellik bulgusu
Yüksel ve Songur (2011)	1980-2010	Eş-bütünleşme testi ve Granger Nedensellik	Keynes hipotezini desteklemektedir.
Kanca (2011)	1980-2008	Granger Nedensellik	Uzun dönemde Wagner Hipotezinin öngördüğü sonuçları destekleyici, kısa dönemde ise Keynes'in Hipotezini destekler niteliktedir.
Altay ve Altın (2008)	1980-2005	EKK yöntemi	Kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini bulmuştur.
Oktayer ve Susam (2008)	1970-2005	EKK Yöntemi	Toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamlı çıkmamıştır.

4.2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİ İNCELEYEN UYGULAMA ÇALIŞMASI

Bu çalışma kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyecektir. Kullanılan yöntemler; Johansen Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik analizleridir. Ekonomi literatüründe, Wagner Yasası temelinde kamu harcamalarının büyüklüğü ve ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koyan beş farklı model bulunmaktadır. Bu modeller sırasıyla; Peacock-Wiseman (1961), Gupta (1967), Goffman (1968), Musgrave (1969), Mann (1980) modelleridir (Iyare and Lorde, 2004:2; Yamak ve Küçükkale, 1997:7).

$$\ln G_t = a + b \ln Y_t + e_t \quad (1)$$

$$\ln(G_t/P_t) = a + b \ln(Y_t/P_t) + e_t \quad (2)$$

$$\ln G_t = a + b \ln(Y_t/P_t) + e_t \quad (3)$$

$$\ln(G_t/Y_t) = a + b \ln(Y_t/P_t) + e_t \quad (4)$$

$$\ln(G_t/Y_t) = a + b \ln Y_t + e_t \quad (5)$$

(Iyare and Lorde, 2004:2).

Modellerde; G reel kamu harcamalarını, Y reel gayri safi yurtiçi hasılayı, Y/P kişi başına reel gayri safi yurtiçi hasılayı, G/Y reel gayri safi yurtiçi hasıla içerisinde reel kamu harcamalarının payını ve G/P ise kişi başına reel kamu harcamalarını ifade etmektedir. Değişkenler logaritmik olarak alınmıştır.

Peacock-Wiseman (1961)'a göre (Model 1), kamu harcamaları milli gelirin bir fonksiyonudur ve milli gelir arttıkça kamu harcamaları da artacaktır. Bu modele göre, $\ln G_t$, reel gayri safi yurtiçi hasıla serisinin logaritmik değerini ve $\ln Y_t$ ise, reel kamu harcamalarının logaritmik değerini göstermektedir. Bu modelde Wagner Yasasının geçerli olabilmesi için kamu harcamalarının gelir esnekliğinin (b) birden büyük olması gerekmektedir. Gupta (1967) modelinde (Model 2), reel kişi başına kamu harcamaları reel kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın fonksiyonu olarak alınmıştır. Bu modelde Wagner Yasasının geçerli olabilmesi için reel kamu harcamalarının gelir esnekliğinin (b) sıfırdan büyük olması gerekmektedir. Goffman (1968) versiyonunda (Model 3), reel kamu harcamalarının gelir esnekliğinin (b) birden büyük olması gerekmektedir. Bu esnekliğin birden küçük olması Wagner

Yasasının geçersiz olduğuna işaret etmektedir. Modelde Peacock-Wiseman (1961) modelinden farklı olarak reel gayri safi yurtiçi hasıla serisinin logaritmik değeri yerine kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasıla serisinin logaritmik değeri dikkate alınmıştır. Musgrave (1969) modelinde (Model 4), bağımlı değişken reel kamu harcamalarının reel gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payının logaritmik değeri şeklinde ifade edilmiştir. Bu modele göre, Wagner Yasasının geçerli olabilmesi için b katsayısının sıfırdan büyük olması gerekmektedir. Peacock-Wiseman (1961) modelinin geliştirilmiş bir hali olan Mann (1980) modelinde ise (Model 5), reel kamu harcamalarının reel gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki oranı reel gayri safi yurtiçi hasılanın bir fonksiyonu olarak alınmakta ve modele göre, Wagner Yasasının geçerli olabilmesi için b katsayısının sıfırdan büyük olması gerekmektedir (Iyare and Lorde, 2004:2).

Çalışmaya öncülük eden model, Wagner hipotezinin, yukarıda (1) numaralı model ile ifade edilen Peacock-Wiseman (1961) modelidir. Çalışmanın modeli şu şekildedir:

$$\ln G_t = a + b \ln Y_t + e_t \quad (1)$$

Bu modele göre, $\ln G_t$, reel gayri safi yurtiçi hasıla serisinin logaritmik değerini ve $\ln Y_t$ ise, reel kamu harcamalarının logaritmik değerini göstermektedir.

4.2.1. Analizde Kullanılan Model ve Veriler

Bu çalışmada, Türkiye Ekonomisi için Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezinin geçerliliğini sınamak amacıyla 1998-2012 yıllarına ait ekonomik veriler kullanılacak olup, kullanılan tüm veriler 1998 yılı baz alınarak üçer aylık dönemler halinde (1998:1-2012:4) ele alınacaktır. Söz konusu verilerden, kamu harcamaları (KH) verileri T.C Kalkınma Bakanlığı'ndan (DPT), ekonomik büyüme (GSYİH) verileri TCMB' den alınmıştır.

Çalışmamızda kullandığımız seriler üssel seriler olduğu için logaritmaları alınmıştır. Böylelikle seriler üssel artıştan doğrusal artışa dönüştürülmüştür. Kullandığımız seriler üçer aylık seriler olduğu için ve mevsimsel dalgalanmalar gösterdiği için Census X12 mevsimsel düzenleme ile düzenlenmiş, serilerden

mevsimsel salınımlar temizlenmiştir. Veriler aşağıdaki notasyonlarla uygulama içinde yer alacaklardır:

- DLNGSYİHSA: Logaritması alınmış, mevsimsellikten arındırılmış ve farkı alınmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- DLNKHSA: Logaritması alınmış, mevsimsellikten arındırılmış ve farkı alınmış Kamu Harcamaları
- K: 2001 ve 2008 Ekonomik krizleri belirten kukla değişkeni

Granger nedensellik, Johansen Eş-bütünleşme ve VAR analizi kullanarak yapılan uygulama, GSYİH ve KH arasındaki ilişkiyi inceleyecektir. Çalışmanın denklemi şu şekildedir:

$$LNKHSA_t = \alpha + \beta_0 LNNGSYİHSA_t + \beta_1 K + \varepsilon_t \quad (6)$$

Zaman serileriyle yapılacak analizlerde ise bu modelin çözümüyle başlanılmamalıdır. Öncelikle çalışmada kullanılan serilerin durağan olup olmamalarını test etmek amacıyla ADF Birim Kök testi uygulanacaktır. Çünkü kullandığımız seriler zaman serileridir ve bu serilerin durağan olması gereklidir. Daha sonra, Johansen eş-bütünleşme testi ve uygulamalı ekonometrik çalışmalarda, zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespit edilmesi için en sık kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi testi uygulanacaktır (Gül ve Yavuz, 2011). Son olarak da, VAR analizi yapılacak ve değişkenler arasındaki etki-tepki analizine bakılacaktır.

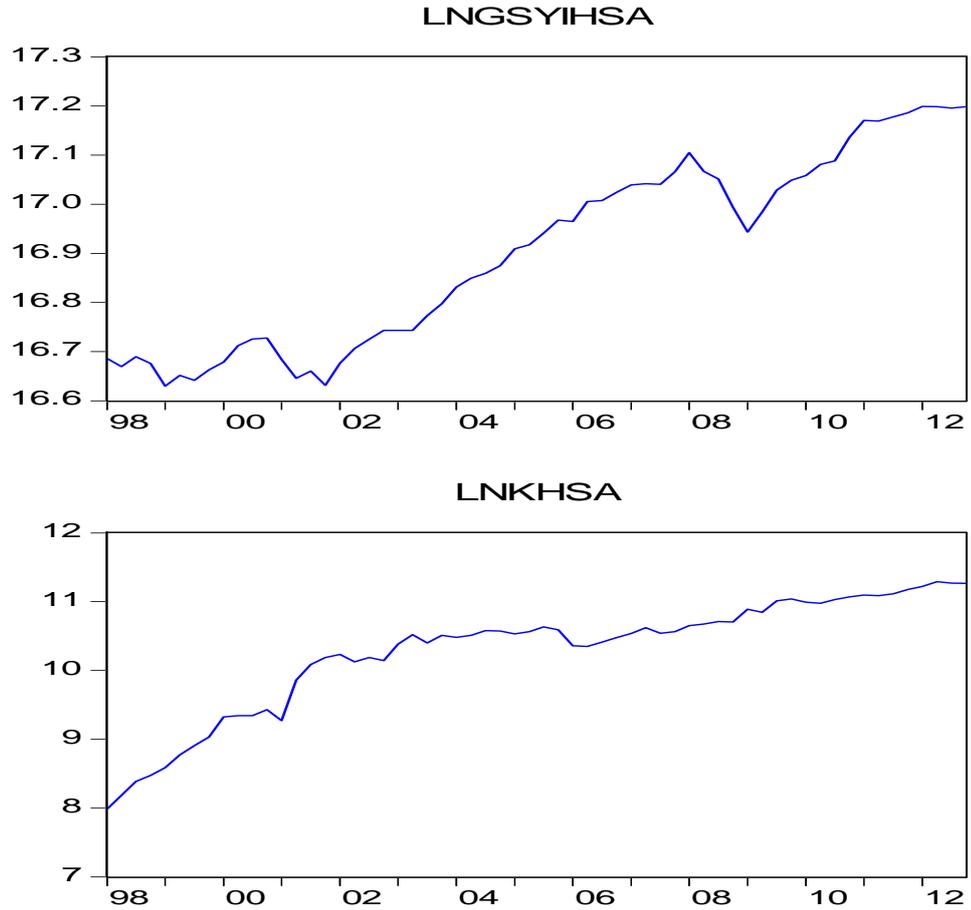
4.2.2. ADF Birim Kök Testi

Zaman serilerine dayanan modellerde istatistiksel olarak geçerli sonuçların elde edilebilmesi için kullanılan serilerin durağan olup olmadığının araştırılması gerekir. Zira zaman serilerinin büyük kısmının, durağan olmayan bir yapı sergiledikleri görülmüştür.

Bu çalışmada kullanılan verilerin zaman serisi olması nedeniyle, yapılması gereken ilk işlem değişkenlerin incelendiği dönem itibarıyla durağan (stationary) olup olmadığının belirlenmesidir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin bir anlam ifade

edebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serisi söz konusu ise yapılan regresyon ile elde edilen t ve F testleri geçerli olmayacak ve bundan dolayı elde edilen regresyon da sahte regresyondan ibaret olacaktır (Tarı, 2005:380). Burada durağanlığın ne olduğu tanımını vermek gerekirse; bir zaman serisinin ortalaması ve varyansı zaman içerisinde değişmiyor ve iki zaman dilimi arasındaki covaryans (ortak varyans) hesaplandığı döneme göre değil de yalnızca iki zaman dilimi arasındaki uzaklığa bağlı kalıyor ise seri durağan bir seri olarak kabul edilebilir. Yani zaman serisi durağan ise, ortalaması, varyansı ve covaryansı ne zaman ölçersek ölçelim aynı kalmaktadır (Gujarati, 2006:713).

Çalışmada kullandığımız GSYİH ve KH serilerimizin durağan olup olmadıklarını görmek için aşağıdaki grafiklere bakabiliriz.

Grafik 4.1. Logaritması Alınmış Üçer Aylık GSYİH ve KH Verileri (1998:1, 2012:4)

Grafik 4.1'e baktığımızda kullandığımız serilerimizin durağan olup olmadığı bulmak için eğer durağan değilse serilerimizi durağan hale getirmek için ADF birim kök testi kullanılmıştır.

Gujarati (2006:718-720), durağanlığın birim kökle tespitini aşağıdaki modelleri ele alarak açıklamıştır.

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (7)$$

Burada u_t klasik varsayımlara uyan, yani ortalaması sıfır, σ^2 varyansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan, olasılıklı hata terimidir. Böyle bir hata terimi “beyaz gürültülü hata terimi” diye anılır. Eşitlik, t dönemindeki Y'nin (t-1) dönemindeki kendi değerine göre regresyonudur. Bu regresyonda, Y_{t-1} 'in katsayısı 1'e eşitse birim kök sorunuyla, yani durağan olmama durumuyla karşı karşıyayız demektir. Dolayısıyla;

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (8)$$

(8) nolu regresyonunda hesaplarda gerçekten $\rho=1$ bulursak, o zaman Y_t olasılıklı değişkeninin birim kökü vardır deriz. Birim kök taşıyan bir zaman serisi, ekonometride bir rassal yürüyüş diye bilinir. 8 nolu eşitlik çoğunlukla başka bir biçimde şöyle yazılır:

$$\begin{aligned} \Delta Y_t &= (\rho-1) Y_{t-1} + u_t \\ &= \delta Y_{t-1} + u_t \end{aligned} \quad (9)$$

Burada $\delta=(\rho-1)$, Δ ise, birinci fark işlemcisidir ve $\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1})$ 'dir. 9 nolu eşitlikte δ gerçektende sıfır ise 9 nolu eşitliği şöyle yazabiliriz:

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (10)$$

10 nolu denklemin bize söylediği, rassal bir yürüyüşün birinci farkları ($=u_t$) durağan bir zaman serisidir, çünkü varsayım gereği u_t bütünüyle rassaldır.

Eğer bir zaman serisinin birinci farkları alınır da bunların serisi durağan çıkarsa, başlangıçtaki (rassal yürüyüş) serisi 1.dereceden bütünleşiktir denir. Benzer biçimde, durağan bir seriye ulaşmadan önce ilk serinin iki kez farkının alınması gerekiyorsa, ilk seri ikinci dereceden bütünleşik olur. Genel olarak bir zaman serisinin d kez farkının alınması gerekiyorsa, o seri d 'inci dereceden bütünleşiktir.

Gerek kuramsal, gerek uygulama nedeniyle Dickey-Fuller (DF) sınaması şu kalıplardaki regresyonlara uygulanır:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{Sabit terimsiz ve trendsiz model}) \quad (9)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{Sabit terimli model}) \quad (11)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{Sabit terimli ve trendli model}) \quad (12)$$

Burada t , zaman ya da genel eğilim değişkenidir. Her bir durumda sıfır ön savı $\delta=0$, yani birim kök var biçimindedir. 12 nolu denklem ile diğer iki regresyon arasındaki fark, sabit terimin ve eğilim değişkeninin denkleme katılmasıdır.

Eğer u_t hata terimi ardışık bağımlıysa, (12) nolu denklem şöyle düzeltilir:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Burada sözgelimi $\Delta Y_{t-1} = (Y_{t-1} - Y_{t-2})$, $\Delta Y_{t-2} = (Y_{t-2} - Y_{t-3})$, vb.dir, yani gecikmeli fark terimleri kullanılır. Gecikmeli fark terimlerinin sayısı, çoğunlukla görgül olarak belirlenir, ana düşünce (13) nolu denklemdeki hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlayacak kadar terimi modele katmaktır. Sıfır ön savı burada $\delta=0$ ya da $\rho=1$ 'dir, yani Y 'de birim kök vardır (Y durağan değildir). (13) nolu gibi modellere DF sınaması uygulanırsa, buna Genişletilmiş Dickey-Fuller (GDF) sınaması denir (Gujarati, 2006:718-720).

Dickey-Fuller Birim kök testi için şu hipotezlerden yararlanır:

H_0 : $\delta=0$, $\rho=1$ ise; Y_t zaman serisi durağan değildir (birim kök vardır).

H_1 : $\delta<0$ ise; Y_t zaman serisi durağandır (birim kök yoktur).

Birim kök testi ile ilgili bu açıklamaları yaptıktan sonra, çalışmamızda kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını test etmek için ADF (Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Testi uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıda Tablo 4.3’de gösterilmektedir.

Tablo 4.3. ADF Birim Kök Analizi Sonuçları (1998-2012)

	DÜZEY	1.DERECE FARK
LNGSYİHSA	(-2.655027) (0.2587)	(-5.876230) (0.0000)
LNKHS A	(-2.87087) (0.1792)	(-7.823352) (0.0000)

Not: Yukarıdaki ADF değerleri “trend and intercept” ile hesaplanmıştır. ADF Test sonuçları; düzey seviyesinde %1 için (-4,121303), %5 için (-3,487845) kritik değerlerine göre, birinci farklarda ise %1 için (-4,124265), %5 için (-3,489228) kritik değerlerine göre yorumlanmıştır.

Tablo 4.3’de GSYİH ve KH serilerimizin düzey seviyesinde t değerlerine bakıldığında t kritik değerlerine göre daha küçük olmadıklarından serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi red edilememiştir ve bu yüzden her iki serimizin de durağan olmadığı görülmektedir. Ancak serilerimizin 1.dereceden fark düzeylerindeki t değerlerine bakıldığında t kritik değerlerine göre daha küçük olduklarından serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi red edilir ve serilerimizin 1.dereceden fark düzeylerinde durağan olduğu söylenebilir. Bu yüzden bundan sonraki analizlerimizde serilerin 1.dereceden fark düzeyleri kullanılacaktır.

Ekonometrik çalışmalarda veri sayısını ne kadar artırırsak bulacağımız sonuçlar o kadar anlamlı olacağı için bizde çalışmamızın verilerini artırıyoruz. Bu yüzden, kullandığımız serilerimizin dönemini 1987 verilerinden 2012 verilerini kapsayacak şekilde ele alırsak, aşağıdaki tablo 4.4.e ulaşıyoruz.

Tablo 4.4. ADF Birim Kök Analizi Sonuçları (1987-2012)

	DÜZEY	1.DERECE FARK
LNGSYİHSA	(-2.034356)	(-10.13648)
	(0.5755)	(0.0000)
LNKHSA	(-2.731366)	(-11.39905)
	(0.2265)	(0.0000)

Not: Yukarıdaki ADF değerleri "trend and intercept" ile hesaplanmıştır. ADF Test sonuçları; düzey seviyesinde %1 için (-4,049586), %5 için (-3,454032) kritik değerlerine göre, birinci farklarda ise %1 için (-4,050509), %5 için (-3,454471) kritik değerlerine göre yorumlanmıştır.

Tablo 4.4'de GSYİH ve KH serilerimizin düzey seviyesinde t değerlerine bakıldığında t kritik değerlerine göre daha küçük olmadıklarından serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi red edilememiştir ve bu yüzden her iki serimizin de durağan olmadığı görülmektedir. Ancak serilerimizin 1.dereceden fark düzeylerindeki t değerlerine bakıldığında t kritik değerlerine göre daha küçük olduklarından serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi red edilir ve serilerimizin 1.dereceden fark düzeylerinde durağan olduğu söylenebilir.

4.2.3. Johansen Eş-bütünleşme Analizi

Eş-bütünleşme analizi, düzeyde durağan olmayan zaman serilerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini analiz eder (Önel, 2006:84). Bu çalışmada, uygulanan ADF Birim kök analizi sonucunda zaman serilerimizin düzey seviyesinde durağan olmadıkları görülmüştür. Ancak birinci farkları alınarak seriler durağan hale getirilmiştir.

Durağan olmayan serilerin durağanlığını sağlamak için, serilerin farkları alınmaktadır. Ancak bu farklar alınırken de serilerin sadece geçmiş dönemdeki şoklarından arındırılmasının yanında, dönemler arasında bu şoklar dışında var olabilecek diğer etkilerinde uzun dönemde yok edilmesi anlamına gelmektedir ki bu da uzun döneme ait tüm bilginin yok edilmesi anlamına gelecek ve uzun dönemde denge ilişkisi ortaya konamayacaktır. Eş-bütünleşme analizi iktisadi verilere ilişkin seriler durağan olmasa bile, bu serilerin durağan bir doğrusal kombinasyonunun var olabileceğini ve şayet varsa bunun ekonometrik olarak belirlenebileceğini ileri sürmektedir (Tarı, 2010:369-370). Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek yani serilerin birlikte hareket edip etmediklerinin tespit etmek için en sık kullanılan yöntem olarak, Johansen (1988:231-254) ve Johansen ve Juselius (1990:169-210) tarafından geliştirilen ko-entegrasyon (eş-bütünleşme)

testinden yararlanılmaktadır. Çalışmamızda da kullandığımız değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, Johansen ve Juselius'un Koentegrasyon analiziyle incelenmiştir.

Johansen eş-bütünleşme testlerinde kullanılmak üzere iki test istatistiği önerilmektedir. Bunlardan ilki İz İstatistiği, diğeri ise Maksimum Öz-değer istatistiğidir. İz testinde, test edilen hipotez en fazla r adet eş-bütünleşik vektör olduğudur. Bu hipotezi test etmek için kullanılan test istatistiği 14 numaralı denklemde verilmektedir (Maddala ve Kim, 1998).

$$\lambda_{trace} = -T \sum_{i=r+1}^n \ln (1 - \lambda'_i) \quad (14)$$

Maksimum öz-değer testinde ise, “r+1 adet eş-bütünleşik vektör vardır” alternatif hipotezine karşı test edilen hipotez “r adet eş-bütünleşik vektör vardır” olarak kurulmaktadır. Maksimum öz-değer testinde kullanılmakta olan test istatistiği ise, 15 numaralı denklemde verilmektedir (Maddala ve Kim, 1998).

$$\lambda_{max} = -T \ln(1 - \lambda'_{r+1}) \quad (15)$$

Her iki test içinde kullanılacak kritik değerler Johansen ve Juselius (Johansen ve Juselius, 1990) tarafından tablolaştırılmıştır.

Seriler arasında eş-bütünleşik vektör ya da vektörlerin olup olmadığının test edilmesiyle ilgili hipotezler aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

H_0 : $r \leq 0$ (Seriler arasında eş-bütünleşme yoktur.)

H_1 : $r > 0$ (Seriler arasında en az bir eş-bütünleşme vardır.)

Johansen ve Juselius'un çok değişkenli eş-bütünleşim tekniği, maksimum likelihood yöntemi kullanılarak, durağan olmayan değişkenler arasındaki uzun dönemli veya eş-bütünleşim ilişkilerini test etme imkânını vermektedir. Bu test tekniğine göre; maksimum özdeğer istatistiği ve/veya iz istatistiği değerleri, tablo kritik değerleri ile karşılaştırılır. Testler, istatistiksel olarak koentegre vektör/vektörlerin önemli olduğunu gösteriyorsa seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu kabul edilir. İz ve maksimum özdeğer istatistikleri aynı zamanda

koentegre vektör sayısının belirlenmesinde de kullanılmaktadır (Johansen ve Juselius 1990:172-200).

Çalışmada Johansen denklemi, sırasıyla kamu harcamaları ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri arasındaki eş-bütünleşmeyi incelemektedir. Değişkenler arasında uzun dönemde ortak hareketin olup olmadığı aşağıdaki tablo 4.5’de ve 4.6’de gösterilmektedir.

Tablo 4.5. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1998-2012 verileriyle İz İstatistiği Göstergeleri)

Test Edilen Eşbütünleşik Denklem	Eigen değer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık (Prob.)
Hiç *	0.421574	47.25183	29.79707	0.0002
En fazla 1*	0.187807	15.50005	15.49471	0.0499

* %5 seviyesinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 4.6. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1998-2012 verileriyle Max-Eigen İstatistiği Göstergeleri)

Test Edilen Eşbütünleşik Denklem	Eigen değer	Max-Eigen İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık (Prob.)
Hiç *	0.421574	31.75179	21.13162	0.0011
En fazla 1	0.187807	12.06500	14.26460	0.1082

* %5 seviyesinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

İz istatistiği (47.25183), %5 anlam düzeyindeki kritik değerden (29.79707) büyük olduğu için, denklemi oluşturan değişkenler arasında eş-bütünleşim yoktur hipotezi reddedilmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. İz istatistiği (15.50005), %5 anlam düzeyindeki kritik değerden (15.49471) büyüktür. Bunun ise anlamı, en fazla bir denklemde, değişkenler arasında uzun dönemde ortak hareket vardır. Bir denklem eş-bütünleşiktir. Bu sonucu destekler nitelikteki Max-Eiger istatistiği tablosu da bunu göstermektedir.

Tablo 4.5 ve tablo 4.6 incelendiğinde gerek iz istatistiği gerekse Max-Eigen istatistiği %5 anlam düzeyinde kamu harcamaları ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri arasında bir eş-bütünleşik denklem olduğunu göstermektedir.

Johansen Eş-bütünleşim Testi kapsamında elde edilen eş-bütün katsayıların kamu harcamalarına göre normalleştirilmesi sonucu, aşağıdaki 16 numaralı denklem elde edilmiştir:

$$\begin{aligned} \text{LNKHS} &= 4.609688\text{LNGSYİHS} & (16) \\ \text{sh} & (1.32512) \\ \text{t} & (3.4787) \end{aligned}$$

Yukarıdaki 16 numaralı denkleme göre; LNGSYİHS değişkeninin tahmin edilen katsayısı anlamlıdır. Bu durumda, incelenen 1998-2012 arası dönemde, Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna varılabilir. GSYİH’deki bir artış, kamu harcamalarını 4.609688 kadar artırmaktadır. Sonuç olarak; Johansen-Juselius Eş-bütünleşim testi sonuçlarına göre hesaplanan katsayılar dikkate alındığında söz konusu modelin Wagner Kanunu’nun geçerliliğini ifade eden uzun dönem ilişkiler açısından gerekli ve yeterli şartları sağladığı yönünde yorumlanabilir.

Bulduğumuz sonuçları destekleyecek şekilde yabancı literatürde; Mann(1980 Meksika), Peacock-Wiseman(1961 İngiltere), Oxley(1994 İngiltere), Narayan v.d.(2007 Fiji); Türkiye literatüründe ise Yamak ve Küçükkale(1997), Gacener(2005), Taşseven(2000), Günaydın(2000), Arısoy(2005) vb çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Yukarıda örnek olarak gösterdiğimiz çalışmalarda da incelenen dönemlerde Wagner yasasının destekleyecek sonuçlara ulaşılmıştır.

Eşbütünleşme testini de verilerimizi 1987 yılından genişleterek ele alırsak; aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 4.7. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1987-2012 verileriyle İz İstatistiği Göstergeleri)

Test Edilen Eşbütünleşik Denklem	Eigen değer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık (Prob.)
Hiç	0.059903	6.128043	15.49471	0.6804
En fazla 1	0.000127	0.012553	3.841466	0.9106

* %5 seviyesinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 4.8. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları (1987-2012 verileriyle Max-Eigen İstatistiği Göstergeleri)

Test Edilen Eşbütünleşik Denklem	Eigen değer	Max-Eigen İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık (Prob.)
Hiç	0.059903	6.115490	14.26460	0.5984
En fazla 1	0.000127	0.012553	3.841466	0.9106

*%5 seviyesinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

İz istatistiği, %5 anlam düzeyindeki kritik değerden küçük olduğu için, denklemi oluşturan değişkenler arasında eşbütünleşim yoktur hipotezi reddedilememektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Yani verilerimizi artırıp 1987 ile 2012 yılları arasındaki değerleri alırsak değişkenler arasında bir eşbütünleşim ilişkisine rastlanamamaktadır.

Johansen Eşbütünleşim Testi kapsamında elde edilen eş-bütün katsayıların kamu harcamalarına göre normalleştirilmesi sonucu, aşağıdaki 17 numaralı denklem elde edilmiştir:

$$\text{LNKHS} = 4.922894\text{LN} \text{NGSYİHS} \quad (17)$$

$$\text{sh} \quad (1.33653)$$

$$\text{t} \quad (3.164790)$$

Yukarıdaki 17 numaralı denkleme göre; LNGSYİHSA değişkeninin tahmin edilen katsayısı anlamsızdır. Bu durumda, incelenen 1987-2012 arası dönemde, Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı yönünde bir sonucuna varılabilir. Verilerimizi 1987 yılını baz alarak genişlettiğimizde, eşbütünleşme testi sonucunda da değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

4.2.4. Granger Nedensellik Analizi

Nedensellik analizi iki değişken arasında sebep-sonuç ilişkisinin olup olmadığını, eğer bir ilişki varsa ilişkinin yönünü test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Uygulamalı ekonometrik çalışmalarda zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için en sık kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizidir.

Granger (1969:424-438) tarafından geliştirilen nedensellik testine göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, böyle bir ilişki söz konusu ise hangi değişkenin diğerini etkilediği araştırılmaktadır. Yani X_t ve Y_t gibi iki değişkenin birbiriyle olan regresyon ilişkisi incelenmektedir. Eğer iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilemezse, bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasında standart Granger testinden yararlanılmaktadır.

Gujarati (2006:620-622), Granger sınaması, Y ile X değişkenlerinin tahmin edilmesine ilişkin bilgilerin yalnızca bu değişkenlerin zaman serisi verilerinde bulunduğunu varsaymaktadır. Sınama şu regresyonların tahminini gerektirmektedir:

$$Y_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j Y_{t-j} + u_{1t} \quad (18)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j Y_{t-j} + u_{2t} \quad (19)$$

Burada u_{1t} ve u_{2t} bozucu (hata) terimlerinin ilişkisiz oldukları varsayılmaktadır. (1) denklemini, bugünkü Y_t ’nin, geçmiş Y_t değerleri ve X_t değerleri ile ilişkili olduğunu, (2) ise benzeri bir davranışı X_t için öngörür.

Granger Nedensellik için kurulacak hipotezler ise:

(18) numaralı denklem için oluşturulan;

$H_0 : \alpha_i = 0$ ise X_t, Y_t 'nin Granger nedeni değildir.

$H_1 : \alpha_i \neq 0$ ise X_t, Y_t 'nin Granger nedenidir.

(19) numaralı denklem için oluşturulan;

$H_0 : \delta_j = 0$ ise Y_t, X_t 'nin Granger nedeni değildir.

$H_1 : \delta_j \neq 0$ ise Y_t, X_t 'nin Granger nedenidir.

Granger Nedensellik testi ile ilgili tüm bu açıklamaları yaptıktan sonra, çalışmamızda da bu yöntem uygulanmıştır. Uygulanan test sonuçları aşağıda Tablo 4.9'de gösterilmektedir.

Tablo 4.9. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Ho Hipotezi:	Gözlem	F-İstatistikleri	Prob.
DLNGSYIHS A etkilemiyor DLNKHSA	57	3.72373	0.0308
DLNKHSA etkilemiyor DLNGSYIHS A		0.55665	0.5765

GSYİH ve KH arasındaki ilişkinin yönünü anlayabilmek için Granger nedensellik testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 4.9'de gösterilmiştir. Elde edilen bulgular KH'dan GSYİH'ya doğru bir nedensellik olmadığına %5 anlamlılık düzeyinde işaret ederken, GSYİH'dan KH'na doğru bir nedenselliğe rastlanmıştır. Bu durum, incelenen dönemde, Türkiye'de ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Yani, Türkiye'de Wagner Kanunu'nu destekler nitelikte bir sonuca ulaşılmıştır. Buna göre, incelenen dönemlerde ekonomik büyümede meydana gelen artışlar kamu harcamalarını artırmaktadır.

Bulduğumuz sonuçları destekleyecek şekilde yabancı literatürde; Mann(1980 Meksika), Peacock-Wiseman(1961 İngiltere), Oxley(1994 İngiltere), Narayan v.d.(2007 Fiji); Türkiye literatüründe ise Yamak ve Küçükale(1997),

Gacener(2005), Taşseven(2000), Günaydın(2000), Arısoy(2005) vb çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Yukarıda örnek olarak gösterdiğimiz çalışmalarda da incelenen dönemlerde Wagner yasasının destekleyecek sonuçlara ulaşılmıştır.

Ancak verilerimizi 1987 yılından genişleterek alırsak aynı nedensellik sonucuna ulaşamamıştır. Yani serilerimiz arasında ele alınan dönemler arasında hiçbir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Tablo 4.10. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları (1987-2012)

Ho Hipotezi:	Gözlem	F-İstatistikleri	Prob.
DLNGSYIHSA etkilemiyor DLNKHSA	101	0.19531	0.8229
DLNKHSA etkilemiyor DLNGSYIHSA		1.42016	0.2467

Elde edilen bulgular KH'dan GSYİH'ya doğru bir nedensellik olmadığına %5 anlamlılık düzeyinde işaret ederken ve aynı zamanda GSYİH'dan KH'na doğru bir nedenselliğe rastlanmamıştır. Yani verilerimizi 1987 yılına genişletirsek değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1980 sonrası dönemde küreselleşmenin ve liberal iktisat politikaların etkisiyle özelleştirme çalışmalarının hızlandığı, devletin ekonomiye fazla müdahale etmeyen bir yapıya büründüğü görülmektedir. Devlet anlayışının değişmesine paralel olarak kamu kesiminin küçültülmesine yönelik çalışmalar kamu harcamalarının azalması yönünde beklentileri artırmaktadır. Ancak, söz konusu değişimlerin yaşandığı yıllar itibariyle kamu harcamalarının miktarı çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede hızla artmıştır. Ele alınan ülkelerde kamu harcamalarının hızlı artışı ve toplam ekonomi içerisinde kamu büyüklüğünün önemli boyutlara ulaşması, olağanüstü durumların yaşanmadığı dikkate alındığında önemli bir durum olarak nitelendirilmektedir. Nitekim, Türkiye Ekonomisi'nin de 1980 sonrası dönemi incelendiğinde liberal politikalar izlenmesine rağmen kamu harcamalarının miktarına bakıldığında ciddi artışlar meydana gelmektedir. Bu nedenden dolayı; kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, üzerinde en çok araştırma yapılan konulardan birisi olmuştur.

Kamu harcamalarındaki bu artışları açıklamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar genel olarak iki görüş etrafında toplanmaktadır. Bunlar; kamu harcamalarındaki artışın nedeninin ekonomik büyümeden kaynaklandığını savunan Wagner Kanunu ve diğeri ise; kamu harcamalarının artmasından dolayı ekonomik büyümenin gerçekleştiğini savunan Keynes Hipotezi'dir.

Bu çalışmada amaç; Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün bulunması ve Wagner Kanunu ile Keynes Hipotezinin Türkiye Ekonomisi açısından geçerliliğini test edilmesidir.

Bu amaca ulaşmak için yapılan bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş bölümüdür, bu bölümde çalışmayla ilgili genel açıklamalar yapılmış ve ayrıca çalışmanın amacı belirtilmiştir. İkinci bölümde, kamu harcamaları

kavramıyla ilgili, üçüncü bölümde ise ekonomik büyüme kavramı ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Son bölüm ve belki de en önemli bölüm olan dördüncü bölüm ise kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen ekonometrik uygulama bölümüdür. Bu bölümde Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü bulunmaya çalışılmıştır.

Ekonometrik uygulama bölümünde; Türkiye Ekonomisi için Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezinin geçerliliğini sınamak amacıyla 1998-2012 yıllarına ait ekonomik veriler kullanılmış olup, kullanılan tüm veriler 1998 yılı baz alınarak üçer aylık dönemler halinde (1998:1-2012:4) ele alınmıştır. Söz konusu verilerden, kamu harcamaları (KH) verileri T.C Kalkınma Bakanlığı’ndan (DPT), ekonomik büyüme (GSYİH) verileri TCMB’ den alınmıştır. Çalışmamızda kullandığımız seriler üssel seriler olduğu için logaritmaları alınmıştır. Böylelikle seriler üssel artıştan doğrusal artışa dönüştürülmüştür. Kullandığımız seriler üçer aylık seriler olduğu için ve mevsimsel dalgalanmalar gösterdiği için Census X12 mevsimsel düzenleme ile düzenlenmiş, serilerden mevsimsel salınımlar temizlenmiştir.

Çalışmada kullanılan serilerin durağan olup olmamalarını test etmek amacıyla ADF Birim Kök testi uygulanmıştır. Çünkü kullandığımız seriler zaman serileridir ve bu serilerin durağan olması gereklidir. Daha sonra, Johansen eş-bütünleşme testi ve uygulamalı ekonometrik çalışmalarda, zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespit edilmesi için en sık kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi testi uygulanmıştır.

ADF Birim kök analizi sonuçlarına göre; kamu harcamaları ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerimiz düzey seviyesinde durağan çıkmamışlardır. Bu nedenle bu serilerin I. derece farkları alınarak seriler durağan hale getirilmiş ve sahte regresyon sorunu ortadan kaldırılmıştır. Seriler durağan hale getirildikten sonra, seriler arasında bir ilişki olup olmadığının test edilmesi için, Johansen Eş-Bütünleşme analizi yapılmıştır.

Eş-bütünleşme analizi, zaman serilerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini analiz eder. Bu çalışmada, Johansen Eş-Bütünleşme analizi sonuçlarına göre; değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ve en az bir denklemin eş-bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır. Johansen Eş-bütünleşme testi değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu saptayabilir; ancak değişkenler arasındaki ilişkinin yönü hakkında tam bir bilgi veremez. Bu nedenle, kamu harcamaları ve

ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün bulunması için Granger Nedensellik analizi yapılmıştır.

GSYİH ve Kamu Harcamaları arasındaki ilişkinin yönünü anlayabilmek için uygulanan Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre; KH'dan GSYİH'ya doğru bir nedensellik olmadığına %5 anlamlılık düzeyinde işaret ederken, GSYİH'dan KH'na doğru bir nedenselliğe rastlanmıştır. Bu durum, incelenen dönemde, Türkiye'de ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Yani, Türkiye'de Wagner Kanunu'nu destekler nitelikte bir sonuca ulaşılmıştır. Buna göre, incelenen dönemlerde ekonomik büyümede meydana gelen artışlar kamu harcamalarını artırmaktadır.

Elde edilen bulgular sonucunda; Türkiye'de incelenen 1998-2012 döneminde tüm liberalleşme politikaları ve bunun sonucunda özelleştirmeler ile ekonomi içerisinde kamu harcamalarının ve kamunun payının azaltılması amaçlanmasına rağmen, kamu harcamaları uygulanan politikaların aksine artmaktadır. İşte kamu harcamalarındaki bu artışın, Wagner Kanunu'nun öne sürdüğü gibi ekonomik büyümede meydana gelen artıştan kaynaklandığı söylenebilir. Bu sonuca dayanarak, kamu harcamalarının, Keynes Hipotezinin öne sürdüğü gibi ekonomik büyümede önemli bir rol oynamadığı için ekonomi politikası aracı olarak kamu harcama politikalarını kullanmanın uygun olmadığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Albatel, A.H. (2002). Wagner's Law and The Expanding Public Sector In Saudi Arabia. *J.King Saud University*, Vol. 14, Admin. Sci. (2), ss.139-156.
- Abizadeh, S. ve Yousefi, M. (1996). Industrialization and Government Expenditures: The Case of South Korea. *International Economic Journal*, Cilt: 10, Sayı: 1, ss. 1-12.
- Abu-Bader, S. ve Abu-Qarn, Aamer S. (2003). Government Expenditures, Military Spending and Economic Growth: Causality Evidence from Egypt, Israel, and Syria. *Journal of Policy Modeling*, Vol: 25, No: 6-7, ss.567-583.
- Acar, S.M. (2007). *Uluslar arası Reel Ticaret: Teori, Politika*. Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, ss.7-8.
- Acar, Y. (2000). *İktisadi Büyüme ve Modelleri*. Vipas Yayınları İzmir.
- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme Ve Büyüme Modelleri*. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Vipas Yayınevi, Bursa.
- Akdoğan, A. (1999). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitabevi, gözden geçirilmiş 7. baskı, Ankara.
- Aksoy, Ş. (1991). *Kamu Maliyesi*. Filiz Kitabevi, İstanbul, ss.115.
- Akyüz, Y. (1977). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. 1. Basım, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 400, Ankara, s.245.
- Al-Faris, A. F. (2002). Public Expenditure and Economic Growth in the Gulf Cooperation Council Countries. *Applied Economics*, Cilt: 34, Sayı: 9, ss.1187-1193.
- Altay, O. ve Onur, A.(2008). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8/1, ss.267-285.
- Altunç, Ö.F. (2011). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 18/2, ss. 145-157

- Ansari, M.I., Gordon, D.V. ve Akuamoah, C. (1997). Keynes versus Wagner: Public Expenditure and National Income for Three African Countries. *Applied Economics*, 27, ss.543-557.
- Anwar, M.S., Stophan, D. ve Sampath, R.K. (1996). Causality Between Government Expenditures and Economic Growth: An Examination Using Cointegration Techniques. *Public Finance*, Vol 51(2).
- Argyrou, G. M. (2000). Public Expenditure and National Income: Time Series Evidence From Greece. *Ekonomia*, Cyprus Economic Society and University of Cyprus, Vol. 4(2), ss.173-191.
- Arısoy, İ. (2005). Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.63-80.
- Artan, S. (2000). *İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Örneği: Yatırım Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi 1963–1999*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Atamtürk, B. (2007). Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22 (1), İstanbul, ss.89-103.
- Atılğan, H. (2004). Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumunun Analizi. *T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı*, Ankara, ss.293.
- Bağdigen, M. ve Beşer, B. (2009). Ekonomik Büyüme İle Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Wagner Tezi Kapsamında Bir Analizi: Türkiye Örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2009, ss.1–17.
- Bakırtaş, T. (1996). *İktisadi Gelişme Sürecinde Kamu Harcamaları - Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Barro, R. (1989). A Cross Country Study Of Growth, Saving And Government. *NBER Working Paper*, No: 2855.
- Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries”. *The Quarterly Journal of Economics*. 106(2), ss.407-443.

- Başar, S., Aksu, H., Temurlenk, M.S. ve Polat, Ö. (2009). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), ss.301-314.
- Becker, G.S. (1992). Human Capital and the Economy. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Cilt.136, No.1, ss.85-92.
- Bedir, E. (2002). Yirmibirinci Yüzyılda İstihdamın Artan Önemi ve Eğitim-İstihdam İlişkisi. *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Ankara, ss.53-64.
- Belek, İ. (1997). *Türkiye’de Sağlık Harcamaları: Makro Düzeyde Bir Değerlendirme, Ekonomik Yaklaşım*. cilt: 8, sayı: 24-25, ss. 147-156.
- Berber, M. (2004), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Berber, M. (2006), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Bıçak, Z. (1996). *Kamu Yatırımlarının Kuşaklararası Refah Etkisi*. Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Biber, A.E. (2010). İktisadi Büyümede Kurumsal Faktörler ve Kurumsal Değişim. *Akademik Bakış Dergisi* 19 (1).
- Bird, R.M. (1971). Wagner’s Law of Expanding State Activity. *Public Finance*, ss.1-26.
- Boratav, K. (1965). *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı*. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Branson, W.H. (1989). *Macro Economic Theory and Policy*. 3. Basım, New York: Harper & Row Publishers, ss.81.
- Brochier, H., Llau, P. ve Michalet C.H.A.. (1981). *Maliye Ekonomisi*. (Çev. Erdaş, Adnan), AİTİA Maliye Fakültesi, Maliye ve Vergi Hukuku Enstitüsü Yayınları, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara.
- Brownlee, O.H. ve Allen, Edward D. (1960). Economics of public finance. *Prentice Hall, Inc., Englewood Clifs*, New Jersey.
- Buchanan, J. (1977). *Devlet Niçin Büyümektedir?*. (Çev.: Mustafa Sakal) http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/sakal-devletnicin-büyümeekte.pdf.
- Bulut, C. (2001). Kamu Sektörü ve Harcamalarının Ekonomik Etkileri, *Journal of Qafqaz University Fall*, Number 8.
- Bulutoğlu, K. (2002). *Kamu Ekonomisine Giriş*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Burney, N.A. ve Al-Musallam, N. (1999). *Wagner’s Law and Public Expenditure Growth in Kuwait*. <http://www.blackwellsynergy.com/doi/pdf/10.1111/1468-0076.00062>, alınmıştır.

- Canpolat, N. (2000). Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme. *Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Ankara, Cilt: 18, sayı: 2 ss.265-281.
- Cansız, H. (1996). *Türkiye’de 1983-1995 döneminde Konsolide Bütçe Harcamalarının Ekonomik Açından Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Üniversitesi, Afyon.
- Courakis, A.S, Roque, F.M ve Tridimias, G. (1993). Public Expenditure Growth in Greece and Portuqal: Wagner’s Law and Beyond. *Applied Economics*, Cilt: 25, ss.125-134.
- Çelebi, F. (1994). Türkiye'deki Kamu Harcamalarının Genel Bir Değerlendirilmesi ve Ekonomi Üzerine Etkileri. *T.C Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını*, Ankara, ss.1.
- Çetinkaya, M. ve Şahin, A. (2009). Türkiye’de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 / 2009 ss.105-114.
- Demir, O. (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye. *Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, ss.1-16.
- Dinler, Z. (1998). *İktisada Giriş*. Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Dipendra, S. (1998). Government Expenditure and Economic Growth in Malaysia. *Journal of Economic and Development*, Vol. 23, 1998, ss.71-80.
- Direkçi, T. (2006). *Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Durmuş, M. (2008). *Kamu Ekonomisi (Kamu Harcamaları Ders Notları)*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Eckstein, O. (1964). Public Finance, Foundation of Modern Economics Series. *Prentice-Hall, inc., Englewood Cliffs*, New Jersey.
- Edizdoğan N. (1998). *Kamu Maliyesi I (Kamu Ekonomisi, Kamu Harcamaları ve Bütçe)*. 6.b, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Eker A. ve Tüğen, K. (1994). *Kamu Maliyesine Giriş*. Takav Matbaası, İzmir.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tathoğlu, İ. (2006). *Kamu Maliyesi*. 4. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ergen, H. (2004). Türkiye’de Kamu Eğitim Harcamalarının Ulusal Ekonomideki Payı. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 4, sayı:15, ss. 143-154.

- Erginay, A. (2005). *Kamu Maliyesi*. Gözden Geçirilmiş ve İşlenmiş 17.b., Savaş Yayınları, Ankara, ss. 142.
- Fasano, U. ve Wang, Q. (2001). Fiscal Expenditure Policy and Non-Oil Economic Growth: Evidence From GCC Countries. *IMF Working Paper*, WP/01/195.
- Fikir, H. (2010). *Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gacener, A. (2005). Türkiye Açısından Wagner Kanunu’nun Geçerliliğinin Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi* Cilt:20 Sayı:1. İzmir.
- Galbraith, J. K. (1969). *The New Industrial State*. Sgnet Book.
- Görgün, S. (1973). *Maliye Politikası*. 1. Basım, İstanbul: Çağlayan Basımevi, ss.19.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, vol. 37, ss. 424-438.
- Gujarati, D.N. (2006). *Temel Ekonometri*. Şenesen, Ü. ve Şenesen G.G. (Çev.), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Gül, E. ve Yavuz, H. (2011). Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963–2008 Dönemi. *Maliye Dergisi*, Sayı 160, Ocak -Haziran 2011, ss.4-15.
- Gümüş, S. (2005). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz(1960-2002)*. İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Günaydın, İ. (2000). Türkiye İçin Wagner ve Keynes Hipotezlerinin Testi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Ekim, ss.71-86.
- Güner, K. (2002). *Türkiye’de 1980-2001 Yılları Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi*. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gürsoy, B. (1978). *Kamusal Maliye*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 426/783, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Han, E. ve Kaya, A. (2002). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Han, E. ve Kaya, A. (2004). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 1. Baskı. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Heitger, B. (2001). The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries. *Kiel Institute of World Economics*, Working Paper No.1034.
- Hiç, M. (1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*. 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, İstanbul, s.71.
- Hockley, G.C. (1992). *Fiscal Policy, an introduction*, Routledge, Chatham, Kent.

- Huang, C.J. (2006). Government Expenditures in China and Taiwan: Do They Follow Wagner's Law?. *Journal of Economic Development*, 31 (2), ss.139-148.
- Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, Ocak- Haziran, ss.63-75.
- Iyare, S.O. ve Lorde T. (2004). Co-integration, Causality and Wagner's Law: Tests for Selected Caribbean Countries. *Applied Economics Letters*, 11, pp. 815-825.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, ss.231-254.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, ss.169-210.
- Jones, C.I. (2001). *İktisadi Büyüme Giriş*. (Çev: Sanlı Ateş & İsmail Tuncer), Literatür Yayınları: İstanbul.
- Kalenderoğlu, M. (2005). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*. Seçkin yayınevi, Dördüncü baskı, Ankara.
- Kanca, O.C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1, ss.75-92.
- Kar, M. ve Ağır, H. (2002). *Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi*, www.bilgiyonetimi.org, ss.181-191.
- Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58 (3), ss.145-169.
- Kar, M. ve Taban, S. (2005). *İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*. Ekin Kitabevi, Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban, Bursa, ss:7-51.
- Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(2003), Antalya, ss.79-90.
- Kazaz, A. (1990). *Türkiye'de Altyapı Yatırımlarının Yapısı ve Gelişimi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu ve Yerel Yönetim İdaresi ile Girişimcilik, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Kenar, N. (2000). *Kamu Harcamalarının Ekonomiye Etkileri: Türkiye Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana bilim dalı, Ankara.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni büyüme Modellerinde Beşeri sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi S.B.F Dergisi*, cilt:53, no:1-4, Ankara, ss.207- 230.
- Kibritçiöğlü, A. (1999). Türkiye’de Akaryakıt Ürünü Fiyat Gelişmeleri ve Enflasyon: Yeni Bulgular. *AÜSBF-GETA*, Tartışma Metinleri.
- Kumar, S. (2009). Further Evidence On Public Spending And Economic Growth In East Asian Countries. *MPRA Paper* No: 19298. Web: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/19298/> adresinden alınmıştır.
- Kweka, P. J. ve Morrissey, O. (2000). Government Spending and Economic Growth. *Credit Research Paper*, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham, No.00/6, May.
- Lipsey, R.G., Steiner, P.O. ve Purvis D.D. (1984). *Economics*. Harper and Row Publishers’’, New York, ss.732.
- Loizides J. ve Vamuoukos G. (2005). Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from Trivariate Causality Testing. *Journal of Applied Economics*, Cilt: VIII., ss.125-152.
- Lucas, R. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), ss.3-42.
- Lucas, R. (1993). Making A Miracle. *Econometrica*, Cilt.61, No.2, JSTOR veri tabanı.
- Maddala G.S. ve Kim I. (1998). *Unit Roots, Cointegration, and Structural Change*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Mankiw, R.G. (1995). The Growth of Nations. *Brookings Papers on Economic Activity*, Cilt No.1, 25. Yıl Yayını, ss.275-326.
- Mann, A.J. (1980). Wagner’s Law: An Econometric Test for Mexico, 1925-1976. *National Tax Journal*, Vol. 33, ss.189-201.
- Mere, M. (2006). *Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

- Meriç, M. (2003). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta, ss.171-191.
- Musgrave, R. ve Musgrave, P. (1994). *Public Finance In the Theory and Practice*. Fifth Edition.
- Mutluer, K., Öner, E. ve Kesik, A. (2007). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. 1. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Nadeem A.B. (2002). Wagner's Hypothesis: Evidence from Kuwait Using Cointegration Test. *Applied Economics*, Vol. 34, ss. 49-57.
- Narayan, P. K., Prasad, A. ve Singh, B. (2007). A Test of the Wagner's Hypothesis for the Fiji Islands. *Applied Economics*, November, ss.1-9.
- Nişancı, M., Uçar, M. ve Karabıyık, İ., (2011). İktisadi Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. www.e-akademi.org, *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Sayı: 111, Mayıs 2011.
- Oktayer, A. (2011). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1950-2009. *Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, ss.1-16.
- Oktayer, N. ve Susam, N. (2008). Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), ss.145-164.
- Orhaner, E. (2007). *Kamu Maliyesi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Oxley, L. (1994). Cointegration, Causalty and Wagner's Law. *Scottish Journal of Political Economy*, vol. 41, ss.286-298.
- Önel, G. (2006). Türkiye'de Dış Borçların Sürdürülebilirliği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, İzmir, s.84.
- Özbaran, M.H. (2004). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. *Sayıştay Dergisi*, Sayı 53, s. 115-138.
- Özgen, F.B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi. *METU Studies in Development*, ss. 93-114.
- Özmen, İ. (2010). *Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980-2008)*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Parasız, İ. (1997). *Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş*. Ezgi Kitabevi, Bursa, ss.164.
- Parasız, İ. (1998). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*. Ezgi Kitabevi, Bursa.

- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik Büyüme Teorileri*. 3. Baskı. Ezgi Kitabevi Yayınları Bursa.
- Pehlivan O. (2005). *Kamu Maliyesi*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Pehlivan, O. (2007). *Kamu Maliyesi*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Pekin, T. (1995). *Ekonomiye Giriş*. Bilgehan Matbaası: İzmir, ss.18.
- Pelin, İ.F. (1945). *Finans İlmî ve Finansal Kanunlar*. Birinci kitap, 3. basım, İsmail Akgün Basımevi, İstanbul.
- Ram, R. (1986). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data. *The American Economic Review*, 76(1), ss.191-203.
- Ram, R. (1987). Wagner's Hypothesis in Time Series and Cross Section Perspectives Evidence From "Real" Data For 115 Countries. *The Review of Economics and Statistic*, Cilt: 69, Sayı: 2, ss.194-204.
- Rao, V.V.B. (1989). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Crosssection and Time-series Data: Command. *American Economic Review*, 79/1, ss.272-280.
- Rebello, S.T. (1993). Transitional dynamics and economic growth in the neoclassical model. *American Economic Review*, Vol. 83, No:4, ss.908-931.
- Romer, P.M. (1986). Increasing Returns and Long run Growth. *Journal of Political Economy*, vol. 94, no: 5, ss.1002-1037.
- Romer, P.M. (1990). Endogenous Technological Change. *The Journal Of Political Economy* 98(5), ss.71-102.
- Samuelson, P.A. ve Nordhaus, W.D. (1989). *Economics*. 13. Basım, Singapore: McGraw Hill Book Company, ss.855-858.
- Savaş, V.F. (1979). *Kalkınma Ekonomisi*. İstanbul: İ.İ.T.A Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547, İstanbul, ss.329-330.
- Sivrikaya, A. (2003). *Teknolojik Gelişme ve Ekonomik Büyüme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sjöberg, P. (2003). Government Expenditures Effect on Economic Growth: The Case of Sweden 1960-2001. *Bachelor's Thesis, Lulea University of Technnology*, 130 SHU, ISSN:1404-5508.
- Sloman, J. (2004). *İktisat Makro*. Ahmet Çakmak (çev.), 1. Basım, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, ss.20.

- Solow, R.M. (1970). Growth Theory: An Exposition. *The Economic Journal*, Vol: 80, No: 320, ss. 936.
- Tarı, R. (2005). *Ekonometri*. Alfa Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri*. Genişletilmiş 6. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Taşkesti, R. (2006). *Türkiye’de Kamu Transfer Harcamalarının Ekonomi İçindeki Yeri ve Önemi:1995-2005*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Taşseven, Ö. (2000). *The Wagner’s Law: Time Series Evidence for Turkey 1960-1998*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Terzi, H. (1998). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. *İşletme İktisat ve Finans Dergisi*, Ocak, ss.67-78.
- Tezel, Y.S. (2000). *İktisadi Büyüme*. 2. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Thirwall, A.P. (2003). *Growth and Development*. Palgrave Macmillan. 7th Edition.
- Tomanbay, M. ve Gümüş, T. (2004). *Genel Ekonomi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tunalı, C.İ. (2006). *Türkiye Ekonomisinde İç Borçlanmanın Faiz Oranı ve Döviz Kuru İle İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Türk, İ. (1992). *Kamu Maliyesi*. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Türk, İ. (2005). *Kamu Maliyesi*. 5. Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Türker, T. (2000). *İktisadi Büyüme Beşeri Sermaye ve Türkiye’nin Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayenin Gelişimi*. Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Tüylüoğlu, S. (1995). *İçsel Büyüme Modelleri (Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular)*. Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Uluatam, Ö. (1991). *Kamu Maliyesi*. İmaj yayınevi, Ankara.
- Uluatam, Ö. (1999). *Kamu Maliyesi*. İmaj yayınevi, 6.baskı, Ankara.
- Ulutürk, S. (1998). *Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*. Ak çağ Basım Dağıtım, Ankara.
- Unay, C. (2001). *Makro Ekonomi*. Vipaş Yayıncılık, İstanbul.
- Uysal, D. ve Mucuk, M. (2009). Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 46(527).
- Ünsal, E.M. (2005). *Makro İktisat*. 6. Basım, Ankara: İmaj Yayıncılık, Ankara, ss.17.
- Ünsal, E.M (2009). *Makro İktisat*. Gözden geçirilmiş 8.baskı, İmaj yayıncılık, Ankara.

- Üzümcü, A. (2002). *İçsel Büyüme Modelleri ve Dış Ticaret Kazançları (Türkiye Üzerine Bir Uygulama)*. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yamak, N. ve Küçükkale, Y. (1997). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İktisat- İşletme ve Finans Dergisi*, 131, Yıl 12, ss. 5-14.
- Yıldırım, E. (1996). *Büyüme ve İktisadi Gelişme*. İktisadın İlkeleri, Alkım Yayınevi, Ed: Ömer Faruk Çolak, Ankara, ss.774.
- Yüksel, C. ve Songur, M. (2011). Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, Sayı 161, Temmuz -Aralık 2011, ss.365-379.

EKLER

EK-1. JOHANSEN EŞ-BÜTÜNLEŞİM ANALİZİ SONUÇLARI TABLOSU

Date: 06/20/13 Time: 23:00
 Sample (adjusted): 1998Q3 2012Q4
 Included observations: 58 after adjustments
 Trend assumption: Linear deterministic trend
 Series: LNKHSA LNGSYIHSA K
 Lags interval (in first differences): 1 to 1

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized	Trace	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.421574	47.25183	29.79707	0.0002
At most 1 *	0.187807	15.50005	15.49471	0.0499
At most 2	0.057505	3.435044	3.841466	0.0638

Trace test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized	Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.421574	31.75179	21.13162	0.0011
At most 1	0.187807	12.06500	14.26460	0.1082
At most 2	0.057505	3.435044	3.841466	0.0638

Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b'S11*b=I):

LNKHSA	LNGSYIHSA	K
-0.698512	3.219922	9.159821

1.914839	-3.267316	-1.053332
-1.277484	9.021545	0.168542

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(LNKH SA)	-0.021208	-0.040144	-0.011892
D(LNGS YIHSA)	0.001933	0.005289	-0.004736
D(K)	-0.134778	0.002240	0.020168

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood 207.5781

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

LNKHSA	LNGSYIHSA	K
1.000000	-4.609688	-13.11333
	(1.32512)	(1.95680)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(LNKH SA)	0.014814
	(0.01036)
D(LNGS YIHSA)	-0.001351
	(0.00224)
D(K)	0.094144
	(0.01717)

2 Cointegrating Equation(s): Log likelihood 213.6106

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

LNKHSA	LNGSYIHSA	K
1.000000	0.000000	6.833334
		(2.30733)
0.000000	1.000000	4.327119
		(0.79944)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(LNKH SA)	-0.062054	0.062873
	(0.02806)	(0.06315)
D(LNGS YIHSA)	0.008778	-0.011057
	(0.00636)	(0.01432)
D(K)	0.098432	-0.441292
	(0.05010)	(0.11275)

EK-2. GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ SONUÇLARI TABLOSU

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 06/20/13 Time: 23:01

Sample: 1998Q1 2012Q4

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DLNGSYIHSA does not Granger Cause DLNKHSA	57	3.72373	0.0308
DLNKHSA does not Granger Cause DLNGSYIHSA		0.55665	0.5765
K does not Granger Cause DLNKHSA	57	1.45432	0.2429
DLNKHSA does not Granger Cause K		5.47529	0.0070
K does not Granger Cause DLNGSYIHSA	57	2.00340	0.1452
DLNGSYIHSA does not Granger Cause K		5.53440	0.0066

ÖZGEÇMİŞ

Cebrail TELEK 1986 yılında Gaziantep’te doğdu. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü’nden 2011 yılında mezun oldu. 2011 yılında Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD’de yüksek lisansa başladı. Cebrail TELEK iyi düzeyde İngilizce bilmekte ve iyi düzeyde bilgisayar kullanmaktadır.

VITAE

Cebrail TELEK was born in Gaziantep in 1986. He graduated from the Department of Economics, İzmir, Dokuz Eylül University Faculty of Economic and Administrative Sciences in 2011. He has started master program at Graduate Scholl of Social Science, the Department of Economy at Gaziantep University in 2011. He knows perfect level of english and perfect use computer.